

Milan Begović

*Izabrane
pripovijetke*

eLektire.skole.hr

Sadržaj

Kvartet	3
Dva bijela hljeba	15
Krzno od sibirske vjeverice	44
Nerotkinja	50
Posljednji posjet	56
Parabola	62
Rječnik	70

Kvartet

Bit će skoro dvije godine, što se je njihovo malo društvo složilo i zaokružilo. Svake srijede i subote sastaju se redovito i može se reći, da se kroz devet mjeseci ni jedanput nije prekinuo red tih sastanaka. Od oktobra do konca juna. Onda se kroz ljeto razidu i izgube sa nepromijenjenom željom za slijedeću jesen koja će ih ponovno udružiti. Izgledalo je da oni sačinjavaju neko ugovoreno udruženje ili radije nekakav sektarski fanatični čenakl, koji se sastaje da služi kakvoj nedozvoljenoj pasiji ili kom nepriznatom bogu, koga nije podnosila sređena ljudska zajednica ni uskogrudni vladajući zakoni. Jer na te njihove sastanke nije dolazio niko osim njih: iako su oni inače zalazili među ljude, imali prijateljstva i poznanstva, pojedinačnih i zajedničkih, a i svojim položajem bili vezani uz društvo i javni život. Nego: za to su imali punih pet ostalih dana u nedjelji, a onda djelomično i ona druga dva dana, to jest: srijedu popodne, i subotu do večera. A kad bi udarila četiri sata u srijedu popodne i sedam sati u subotu večer, zatvarala bi se za posljednjim članom vrata male vile na gradskoj periferiji, na početku šume, i nisu se otvarala ni na čije, makar kako nasrtljivo, kucanje. Obred četvorice bi započimao i nije ga mogao omesti niko. U oširokoj sobi u prizemlju, čiji su prozori bili, bez obzira na doba dana i rasvjetu napolju, hermetično zatvoreni i neprodimo zastrti, sjedilo je njih četvero pod električnim lusterom, pred svojim pultima. Prim (zvat ćemo ih po partu koji je svaki pojedinac zauzimao u sklopu njihova dvokratnog sedmičnog zvanja) - Prim je bio najmlađi među njima, a ujedno i najmlađi član ove družbe. Prije njega bio je tu nekakav neobično umišljen diletant, koji je uvijek zakašnjavao, često izostajao, a za svaki svoj gikser krivio bilo koga od ostale trojice. Kako je takav postupak iznakazivao ono društveno jedinstvo koje je bilo potrebno za izvršivanje njihovog umjetničkog obreda, to nije preostalo drugo, nego prekinuti s njime i potražiti mu zamjenika, koji će biti savjesniji i koji će znati i moći da bude i postane s njima zajedno jedna jedincata cjelina. I tako je došao Prim. O njemu se već posvuda govorilo da je pravi virtuoz - iako je općenitije bio poznat kao prvoklasni kirurg, za čije su muzikalne vrline njegovi današnji drugovi slučajno doznali pri jednom ručku, gdje se je udivljenjem govorilo kakvom je on vještinom izrezao tuberkulozni bubreg nekoj mondenoj dami. Tu je neko spomenuo, između dvije dosjetke (od kojih je jedna zlurado konstatirala da se je u onom bubregu našlo, osim tuberkula, i drugog infektivnog materijala, za koji već nije bilo mjesta u prekomotnom srcu veledušne pacijentkinje pa se zadržao ondje gdje se je namjerio) - kako je Prim dobar violinista. Poslije malo on je ušao u društvo. Precizan kao i svi ostali. Pijano fanatičan. Duboko religiozan, savršen dio njihove cjeline. S njima u kontaktu sa svim nitima svoje psihe i sa svim porama svoje fantazije. On je bio u njima kao i oni u njemu; svi skupa predstavljali su jedinstven prostor, okružen od četiri zida, koje jednako grije jedna vrata. Već kod prvog sastanka bio je uspostavljen taj kontakt. Svirali su jedan Haydnov kvartet. Prvi potez pao je kao prvi zajednički korak kakve zanosne čete, koja gleda pred sobom samo jedan cilj. Teme i tempi rasipali se poput vodopada, u kome je Primova violina bila najpoletniji i najkapriciozniji slap. Šum ostalih prilagođuje se sad u nižem ili višem repetiranju motiva, sad u pratnji, u nemirnom natjecanju. Ritam i oduševljenje vezali su se međusobno: ona četiri ljudska

stvorenja vibrirala su u jednakim talasima. I da ih je kogod mogao vidjeti i, neviđen, motriti, opazio bi nepojmljivi fenomen: gdje četiri različita čovječja lica dobivaju isti izraz, raskidana od sličnih linija, i oživljena od jednakih pogleda. I ne bi ih razaznavao - osim po instrumentima - sve dotle, dok ne bi svršio stavak. Onda bi se njihove individualites ponovo vratile k sebi, a obličja zauzela svoj lični, svakidani izraz. Vidio bi ispod skoro bijelih obrva, Primove svjetlosive i pitome oči, pod kojima su se užarile obadvije jabučice, kao da su našminkane. I te oči migaju sa mnogo tamnijim trepavicama, koje ne skrivaju inteligentnog pogleda. Široke uši strše postrance, ali ne djeluju ni smiješno ni degutantno: to su pametne uši, koje znadu i razume što slušaju, i prenose u duševne rezervoare bogatstvo tonova i toplinu harmonija. U bijeloj, madežima i svijetlim dlačicama posutoj ruci, drži violinu i lučac, a s drugom briše na vratu znoj. I šuti, i čeka. I gleda na ostale kao da se hoće uvjeriti, jesu li to oni isti ljudi, koji su malo prije stopili svoje zanose sa njegovim i pomiješali svoju krv sa njegovom. Činilo mu se, da nekakvim nepoznatim, nutarnjim čulom osjeća u sebi trag njihove maloprijašnje prisutnosti. Nekakav efekt kako po prilici reagira čulo okusa na arome. I sad pokušava da uhvati šta je od pojedinog ostalo u njemu. Do njega je Sekond. Odmah nakon svršena stavka okrene se k Primu i udari gudačom po leđima svoje violine: u znak priznanja. Pri tom mu je suzdržljiv smijeh natezao lice, ali oči su se pretjerano otvorile, skoro neprirodno, onako možda kao pod prstima okuliste kad pretražuje. Onda se digao, pokrenuo tromo svoje krupno, visoko skoro orijaško tijelo, pošao do jednog stolića na kome je stala butelja sa vinom i čašama, natoči i reče: - Izvolite gospodo. - On je bio tu domaćin. Prim se je malim naklonom zahvalio na priznanju, ali činilo mu se da je neiskrenost razlog onoj muskulaturnoj divergenciji pri Sekondovom posmijehu. Kako i zašto ta neiskrenost, nije mario ispitivati, a možda i nije imao dokada, jer čim se je Sekond digao, pao je njegov pogled na Violu. Bilo mu je odmah jasno, da je najjači trag što ga on sa onim nepoznatim čulom osjeća, ostao iza nje. Oni su bili jedan drugome neizmjerljivo blizu: to je osjetio i Sekond, njen muž - za to je i pozvao prisutne da se napiju. Da razbije spoj. Ali Prim se nije digao, ni Viola. Samo Čelo. Čelo je bio davni kućni prijatelj, profesor na muzičkoj akademiji, najstariji među njima, nekako oko pedeset. Neoženjen, pa možda za to u časovima uzbuđenja mekan i sentimentaln, a inače razgovorljiv, izrazujući se obično u nedovršenim rečenicama. Nikad tačke iza njegovih riječi, nego samo tačkice... A među riječima se nametljivo isticala obilna karies slabo njegovih zubi. Kroz punktalne leće masivnih naočala gledale su beznačajne, miopične oči; pogotovo je ubijalo razum u njima nekakvo mliječno-maglenasto porubljenje irisa¹. Za vrijeme sviranja stajale su nepomične i zatvorene njegove usne, a samo se, otkad dokad natezale kao ono, kad neko usnama prati makaze pri rezanju. Međutim je njegova ruka skakala ili puzla po žicama, runjava počam od zglobova, mesnata, sa nabreklih žilama. On je poznavao Violu dok je još bila malo djevojče sa krupnom pletenicom i nosio je u sebi, tajno, neko nepokolebivo uvjerenje, da on ima na nju posebna prava, ali ih nikad nije afirmirao. Samo katkad, kad je opazio, da se kogod drugi tare bilo riječima ili pogledima o nju, onda je bio ljubomoran. To jest: ne zapravo ljubomoran u običnom smislu te riječi, nego bi se uzvrpoljio kao neko, komu se žuri, postajao presiran, hirovit, i pucketao palcem o srednji prst lijeve ruke. Viola je instinktivno znala šta to znači, iako nije toga sebi nikad priznavala ili objašnjavala. Ono pucketanje potaklo bi je svaki put da podvostruči svoju pažnju i konstatira možda nečije udvaranje, koje bi katkad zacijelo prošlo neopaženo. Ali nije samo Violina pozornost dobila time poticaja, ne-

¹ šarenica

go je i Sekond bio povučen, naravno nehotice i podsvijesno, u arenu ljubomornoga nemira i egoističnoga mužjačkoga opreza. Vrzlao je simo tamo očima, protezao vrat, tražio ni sam nije znao što, a Čelo je međutim histerički lomio svoje prste. A ipak za sve to nije bilo razloga, barem takvog, koji bi bio pipljiv i realan: jer Viola je bila, po svim rezonima društvenoga i bračnoga života, potpuno nedužna. Ni najsitniji fizički prestupak, ni najpovršnija pripravnost na kakvo popuštanje ili približenje nisu se mogli opaziti u njenom držanju. Ona je doduše bila žena do u posljednji svoj nerv: njeno je ženstvo neprestano bilo aktivno i atakiralo sva čula onih, koji su stajali uza nju - ali i najljubomornije njuškalo moralo je položiti oružje pred njenim hladnim pasiviteto. Trebalo ju je vidjeti u časovima, kad je igrala sa ostalima. Velike, široke oči sa svijetlim pogledom proždirale su note sa hartije. Kose njenoga »bubikopfa« svjetlucale se u metalnoj vibraciji. Na momente je njena glava potsjećala na glavu Rafaelova »Violiniste«: ista ekstaza, ista djevičanska nepomičnost. A kad je u pauzama progovorila, njen duboki alt imao je kolorit kao da ječi iz instrumenta na kome je malo prije igrala, a ne iz onih prsiju, koja su toplo i mirno disala pod vunanim gumiguta džemperom. Razumljivo je dakle, da je ona punim svojim ženstvom sudjelovala u kvartetu. Stapala se u jedno sa one ostale tri energije i gubila se s njima u daljinama, gdje prestaju sve razlike i svi odnosi. Tamo nije razaznavala, koliko je površine njena tijela u doticaju sa tjelesima one trojice, ali je osjećala na svom epidermisu toplinu njihovih lica, vlagu njihovog daha i pritisak njihovih prstiju. I kad je ona pri kraju spuštala lučac, bila je vruća i umorna. Vraćala bi se polako k sebi i postajala ona ista korektna dama i domaćica, katkad malko uzbuđenija, katkad opet tiha i nujna, već prema volji i raspoloženju. Nerijetko bi se i raskalašila, popiviši naglo dvije-tri čašice vina, i u decentnim šalama izazivala Čela, hvatajući ga za uši, koje su uistinu bile svoje vrste: obrasle jakom dlakom, da su malone izgledale kao kozje. Ona ga je zato i nazivala Carem Trojanom - po onoj narodnoj: »U cara Trojana kozje uši«.

Jugo je pred kućom strugalo granu o granu, na kojima su pucketale odlomljene grančice i otkidali se tek izbiti pupovi. Kišne kapi zaprskavale su zatvorene žaluzine i njihov šum povećavao je osjećaj mokrine koji se je slegao na pokućstvo, na instrumente i na mozgove. Skoro čitav sat je prošao otkad se oni muče sa jednim od onih teških i problematičnih kvarteta, koje je Beethoven stvorio u zadnjim godinama svoga života, i ne mogu da ga završe. Treći stavak nije nego puko lutanje i traženje, pri kome svaki odmiče na svoju stranu. Kao najprimitivnije diletantsko bacakanje.

Mjestimice su sve četvero u drugom tempu: jedan za nijansu hitriji, drugi za nijansu sporiji, a treći slučajno pogađa kako valja, a četvrti lovi sad ovog sad onog kao da preskakuje jarke napunjene vodom. Skoro nijedan akord nije čist - ni jedan prijelaz podatljiv. Svakome je od njih težina u laktovima, a u prstnim zglobovima kao da je nabrekla podagra. Žice im se čine rastezljive poput gumenih niti, škripljive i inatljive u višim tonovima, sluzave i gnjile u dubljim. Prim i ne misli na ono što gudi. Njegova je glava u vlažnim, mutnim oblacima, kao otkinuta od tijela i rastavljena od njegove volje. Gudalo je jedino prisutno i živo: ono povlači ruku i čita note. A noge su negdje duboko pod zemljom, u mlaci guste vode, koja se usula u cipele i natopila čarape. On ne čuje nijednog svog tona, samo u onom općem dosadnom i smalaksalom prevrtanju akorda i dizakorda razaznaje Violino sviranje. Ono je na časove tromo i vucari se poput glicavog amfibijskog tijela, a na časove naprasno i histerično. Prim je gleda svojom lijenom fantazijom. Njen pogled caklen, paranoičan, unakrsno upiljen u note: kao da ne funkcioniše u skladu sa moždanima. On, on pozna dobro taj pogled! Viola je u momentima i počesto padala u nekakvo

duševno odsustvo, katkad i onda dok je slušala repliku onoga s kim razgovara. Bilo je to kao kakva čudna trenutačna autohipnoza, jedan izlaz iz same sebe ili nenadana zataja psihičkih funkcija. Primu se onda pričinjalo da je ona kao kakva otvorena ura, kojoj se pokrije palcem najvažnije kolice i mehanizam se umiri: čim digneš palac, a kolesja odmah nastavlja: tik - tak tik - tak. On je volio ove prekide njenog duševnog života. Onda se je uvijek pitao: gdje je ona sada? Nije li možda njena duša prevalila u taj čas tisuće i tisuće kilometara i ne nalazi li se negdje u drugim raspoloženjima, u službi drugoga tijela? u potrazi za pravim i svojim opredjeljenjem? u želji za nepomućenim zadovoljstvima? u posjetama kod konačne svoje sreće? Po pustinjama? po morima? po prostorijama? Bi li je on slučajno prepoznao da je sretno pri jednom od tih njenih odsustva i lutanja? Jest, on je jedne večeri, prolazeći kroz veliki drvored što vodi dolje prema rijeci, nju i sreo: minula je mimo njega kao fantom, nije ju mogao ni dozvati. Ona ga je sutradan uvjeralo da se one večeri nije makla iz kuće, a od srca mu se nasmijala kad je ispitivao da li je možda za trenutak upala u ono svoje neprisutno raspoloženje. Uopće ona i ne zna za takva raspoloženja: to su samo njegove fantazije! Al ne, to nije tako. On je uvjeren da je u ovoj ženi duša bezgraničnih dimenzija, koja živi tisuće života, koja je prisutna u tisućama krajeva. Doduše toga joj nije govorio - al tako je mislio. Pa to misli i osjeća i sada. Sluša: ono struganje grane o granu u krošnjama pred kućom: prolazi, vere se fantom na povratku... I Prim malko makne glavu i pogleda Violu kao da hoće da se uvjeri. U taj čas njen se razročni pogled izravnio i razbistrio: u njemu bliješti razbor i puni ga čarobna mekoća. Viola je uhvatila Primov pogled i nasmiješila se skoro nevidljivo. Samo su joj se obrazi trgli i namreškala se muskulatura kraj očiju. Vidio je jasno i usjek u obrazima i par tankih nabora kraj oka. Pomišljajući da se ona dosjetila kako ju je zatekao u času njenog odsutnog raspoloženja, nasmiješi se i on. Sve je to potrajalo trenutak i oboje je odmah iznova vratilo oči svako na svoj pult. U isti čas našli su se i u akordima i pošli zajedno. Primu se pričinilo kao da ju je uhvatio za ruku i pritisnu prste na žice jače neg dosada, skoro strastveno. Viola se širokim potezima svoga gudala bezotporno podavala, dok nije najednom, srdita, udarila nogom Čela u potkoljenicu koji je klizao preko svojih žica kao da ih hoće prerezati. On se trgnuo i nakazno iskeljio od boli. Taj je udarac prekinuo čudan niz misli u njemu. On je proživljavao u svojoj ljubomornoj imaginaciji čitav roman u kome su Prim i Viola bili glavne figure. Činilo mu se da sve to vidi kao u kinematografu. Na drhtavoj ploči njegovih moždana padale su projekcije u mahnitom tempu, koje je on jedva slijedio - pa je za to na mahove i poletio svojim gudalom. - Pst! - dobacio bi mu Sekond. Onda bi se sabrao i retardirao, a međutim su mu dvije-tri slike njegovog ljubomornog filma izmakle. Za tim ih je iznova stao loviti, svirajući dalje i mehanično svoj part. Još kod prvih taktova počeo se pred njegovom fantazijom razvijati taj film. Viola i Prim bili su savršeno u skladu, kao da su se primili rukama preko ramena. To jest: u kišnom sumraku on je prebacio preko nje svoju kabanicu vodeći je kroz osamljeno i pusto predgrađe. Ona je ćutala. Dva čuperka kose što su virila na lijevoj i desnoj strani ispod njene toque bila su krcata kapljica u kojima se u iskricama odrazivalo svjetlo uličnih fenjera, kako god bi kraj koga prošli. U to je slika postala veća i bliža. Vidjele su se obadvije glave u jakim dimenzijama, sa najsitnijim detaljima. Njene oči bile su ogromne, pune, prestrte nekom tromom mokrinom, koja je odavala živo uzbuđenje. Zjenica je bila široka i pomalo se suzivala, suzivala, a onda je oko dobivalo perfidan i degutant izraz kao u kokote koja vrebaju sa svog prozora na prolaznike. Čelu je pri tom klonulo gudalo i zaškripalo preko mostića na instrumentu. - Pst! - ponovio bi Sekond. Trepavice su stršile krupne, strunjave, libidinozne. Kako bi trenule vjeđe, tako bi se hvatale jedna za drugu i nerado se rastavljale. Kao iglice od kaučuka. Obrve su bile morbidne i pasivnije, kretale

se u malim drhtajima i reagirale na pokrete čela i sljepočice, pod kojom je udaralo bilo nestrpljivo. Nozdrve su imale nešto savršeno živinsko: podsjećale su na nozdrve usplahirene kobile sa gramzljivim svojim natezanjem i utezanjem, sa svojom opscenom sluzi. Onda je promatrao Violina usta. Njene i u životu nabrekle usne u ovoj povećanoj projekciji dobile su nešto natčovječno i gigantsko. On se je sjetio da je takve usne već vidio. Jest: to su besmrtna usta Junone Ludovisi. Al kad su se pomalo počela micati i pod posmijehom otkrila bestidne desni, iz kojih su izlazili savršeni, ocakljeni zubi onda je Čelo osjetio živ ugriz u svome mesu. - Pst! - još je jače zazviždao Sekond... Čelo je opet ulovio izgublenu notu i dalje promatrao sliku. Sad je gledao Primovo lice uz njezino: kroz zažmirene vjeđe drhtao je samo usječak muškog pogleda, parče zjenice, odbljesak neke infamne gladi... I slika se promijenila. Ono dvoje, pritisnuto jedno uz drugo, pod jednom kabanicom, gaze po blatnoj ulici, pod drvećem sa koga se cijedi kišnica. Ne sretaju skoro nikoga. Jedan fijaker, mračan, tajanstven prođe mimo njih sa zakukuljenim kočijašem. Uz jedno stablo ukočio se stražar, šćućuren u kratak kišni ogrtač ispod koga izviruje lijn pendrek. Nekakvo prokislo, zapušteno pseto kasa pred njima, ne obazirući se. Prim, koracajući, nehotice udari u praznu konzervnu dozu što je ležala na tlima. Hrapavo je zveknula kroz tišinu. Konačno su došli do visoke, tamne trokatne zgrade i ustaviše se pred ulazom. On pritisne električno puce. Poslije malo otvoriše se vrata sama od sebe. I udoše. Prim je išao pred njom i, paleći žigice, pokazivao joj put do trećeg kata. Tu on stanuje. Čelo pozna tu prvu sobu. Tamo je on dolazio nekoliko puta, prvi put onda kad su Prima pozvali da stupi u njihovo društvo. Glasovir je stajao ispružen u čošku, kao kakva nakažna zvijer. Uza nj pult za note. Starinski naslonjač sa visokim naslonom, poput kakve trule sablasti. Viola se srušila u nj sa čitavom svojom oblom težinom. Onda je odbacila smočeni šešir i protresla svoje podrezane kose. On je klekao preda nju i izuo joj najprije jednu cipelu. Zatim je primio njenu nogu među dlanove i protrao je žustro, na što je ona, pošakljana, kriknula i naglo je povukla k sebi. On se nasmije i stade da odvezuje drugu cipelu. Njena je noga stajala na njegovom koljenu. Najednom on joj prijede rukom preko lista i zaokruži dlanom njeno koljeno. - Pst! - siknu Sekond. Al Čelo nije ništa čuo: samo je na čas prestao, obrisao znoj oko vrata i nastavio sviranjem. Nekoliko se slika međutim izgubilo: jer kad je opet počeo umišljeni film, onda je Viola ležala na divanu umotana u nekakav šareni muški ogrtač za kupanje i pušila cigaretu. Prim je sjedio kraj nje, pušio i on i dragao je po kosi. Kraj njih, na malom stoliću, stajaše boca s vinom i dvije čašice. On joj ponudi jednu. Viola se uspravi, odbaci cigaretu, primi čašu, pokuca se s njime i počne da pije. Pri tom se rastvori ogrtač i pokazaše se njene prsi gole i trbuh sve do bedara. Sad se ista slika povećala i silno približila. Violina je golotinja bila golija nego u naravi. Sise su bile žive sa svojim sjetnim okom bez obrva na vrhu. Na jednoj se zakovrčila jedna jedina duga dlaka. Pupak se nije vidio: iščezao je među krupnim mesnatim naborima, od kojih je najdonji miješao svoju bjeloću sa tamnom sjenom, kao što se slično vidi na izgorenom rubu bijele hartije. Dok je ona gutljaj po gutljaj uživala svoje vino, dotle je Prim odložio svoju čašu, uhvatio rukom njene prsi i turio glavu među rastvorene skute ogrtača. Njoj je ispala čaša iz ruke, odletila na tle i razbila se. Pri ovoj slici fantazije Čelo je nemilo krvario, i to je bilo baš onda kad ga je, kako gore spomenusmo, Viola udarila u potkoljenicu. U isti čas trgao se nervozno i Sekond, prestao svirati i rekao ujedljivo Čelu: - Stari, ti si, bogami, pijan! - Čelo je na to bijesno odbacio gudalo, digao se, popipao udareno mjesto na nozi i dobacio Violi kroz zube: - Nepodnošljiva si! - Viola je samo rekla: - Hvala! - otišla do karafe, napunila čašu do vrha i stala pomalo pijucati. Čelo se još jače raspalio i doviknuo njenom mužu: - Šta ne paziš bolje na nju! Ona pije kao kočijaš! - Sekond je malko začuđeno pogledao starog prijatelja i nije shvaćao njegova uzbuđenja: -

Pusti je - reče - ti si najviše kvario! - Čelo ga pogleda sažalnim pogledom i odgovori, još uvijek uznemiren: - Nije ni čudo što sam kvario! - Viola je još pijucala. Onda se umiješa Prim: - Zašto se svađate? Danas nam svima nedostaje raspoloženje. Ja nisam bio ni trenutka kod stvari. A ni gospođa Viola. - Ona spusti čašu sa usana i reče: - Jedno smo vrijeme išli nas dvoje savršeno. Samo je stari sve pomrsio. - Sekond je kroz cijelo to vrijeme ostao na svome mjestu i varirao nekoje motive na violini. Najzad i on odloži instrument, napuni ispražnjene čaše i reče: - Jugo je krivo! Žice se razvlače kao parmezani! Ostavimo za danas i napijmo se! - Viola opet nalije svoju čašu, kucne se najprije s Primom, zatim sa svojim mužem, a onda pristupi k Čelu donesavši mu četvrtu čašu: - Pomirimo se, Care Trojane! kad je jugovina onda se i staroj gumi rastežu nervi! Zato nek ti je oprošteno! - Čelo je zlovoljno uzeo čašu, a onda joj pogledao u velike oči, pa se udobrovoljio. Digao čašu i kucne se s njom. - Na staro prijateljstvo! - reče ona. - Na novu ljubav! - prihvati Čelo, da ostali nisu mogli čuti. Viola je prasnula u srdačan i širok smijeh. Poslije malo gosti su odlazili. U koridoru Prim je poljubio Violi ruku, primivši je ispod pulza i protegavši visoko svoj srednji prst. Njoj se pričinilo da je zarinuo nokat među njene vene. Sekond je čekao na kućnim vratima, a kad ga je Prim dostigao pošao je s njim da otključa vrata od bašte. Međutim se Čelo opraštao od Viole. Držao je za ruku, govoreći: - Nećeš se srditi ako te nešto upitam? - Viola odgovori: - Budeš li bezobrazan, pripovjedit ću mužu... - Onda šane Čelo: - Prije dvaest godina vidio sam dekolte tvoje mame. Bili smo na jednoj zabavi i ona je mnogo pila. Reci mi, imaš li i ti, kao i ona, jednu jedinu dugačku dlačicu na prsima? - Viola istrgne ruku iz njegove, ne reče ni riječi i pobjegne u sobu. Kad se je Sekond vratio stao je da sakuplja note sa pultova. Viola je međutim uzela nožice, digla džemper i odrezala onu dlaku. Zatim je iznova usula i ispila čašu vina. I još jednu. I od jedne još polovicu. Onda se umirila. Oči joj se zacaklile, pa se zastrle nekom bezumnom maglom i unakrstile pogled. Sjedila je tako, nepomično, izišla sama iz sebe, odstranila se iz vlastitog života. Onakva kakvu ju je Prim volio. Njen muž je neprestano šušкао sa har-tijom slažući raštrkane muzikalije. Napolju je vjetar dalje lomio granje i zapljuskivao žaluzine kišom. Njoj se pričinjalo da luta po mokrim cestama i razrovanim stramputicama. Među stabaljem i samoćama držeći jednu hladnu ruku, koja joj zadire nokat u meso. I ta ruka ide pomalo u njen rukav, prolazi mimo pazuha, premeće njene prsi i traži sitnu strn od jedne jedine odsječene dlačice. Napipavši je skuplja palac i kažiprst i sa dva nokta guli onaj zaostali stručak. To je zabolilo kao ubod srdite ose i vrisnula je na sav glas. Muž, prestrašen poleti k njoj, a ona podiže džemper, pružajući mu sisu i vičući u paroksizmu: - Poljubi me ovdje! Poljubi me ovdje! - On se prignuo i punim ustima zaronio u onu razdraženu toplinu. Ona je mahnitim rukama pritiskala njegovu glavu, počela da plače, obilita u jedan trenutak morem suza, bez jecaja, i histerično opetovala: - Niko me nije ovdje poljubio, osim tebe! Niko me nije ovdje poljubio! Niko me nije ovdje poljubio!

Kao pirotehnički prsak kidao se i prosipao Stravinski ispod njihova četiri gudala. Voluptuozna zlatna kiša u tonovima, što se različali na sve strane: u pravcima, u parabolama, u krugovima. Kričala je iz tog žamora mladost pod suncem, mladost u radosti: gonjena, uhvaćena, obujmljena, ugrižena. A onda: delirij. Sad naglo prekinutim akordom, sad drskom disonansom, sad opet sunovratnim skokovima i intervalima. Bježanje u svim smjerovima, mahnito okretanje na jednom mjestu, prevrtanje u zraku. I smijeh: smijeh od veselja, smijeh od poruge, smijeh od škakljanja. I riječi: tople i izazivne. I kretanje: reptilne i bestidne. A onda sve se zavrtilo u koncentričnim, suprotno kružećim, sedefnošarenim kolobarima i odsukalo i usulo u jedan nezasitini vrtlog. Oni su bili potpuno povučeni u taj vrtlog. Svak na svoj način i prema svojim raspoloženjima. Ali svi u nekom

vrtočlavom zanosu, koji ih je držao visoko nad svim realnostima. Nikad se nisu tako savršeno složili kao danas. Svaka fraza i svaki osjećaj nalazili su bez traženja svoj komplement, sastajali se, pokrivali, priljublivali kao relativni dijelovi u puzle-igri. Prim je iskopao i najudaljenije svoje misli i prekopao svoje najdublje tajne. Raskinuo se da se ot-krije. Gdjegod je stavio svoj prst u tkiva, u krvna tjelešca, u žlijezde, nalazio je samo jedan trag: Viola. Ona se rasula kroza nj, ušla u sve njegove stanice, oblijepila sve njegove atome. Pričinjalo mu se da ona i ne sjedi tamo preko na svome mjestu - njen instrument lebdi pred svojim pultom i gudalo, bez ičije ruke, samo od sebe leti preko struna. Najzad, poslije toliko vremena, sad mu je sve jasno. On i ona pripadaju jedno drugom. Odavna. Ona mu se već mjeseci i mjeseci nudila i davala tu pred svima. Pred svojim mužem, čije proteste on sluša neprestano uza se, i pred onim čangrizavim starcem, koji na njih vreba kao detektivsko pseto. Međutim sve je bilo uzalud: on je nju grlio nad njihovim glavama, milovao, nosio, grijao, mirisao... I njegove se nosnice širile kao da udišu vonj ženske puti, a usne su hlapale za tim aromom: kao konj kad hvata gubicom duhanski dim. Onda je zatvorio oči. Osjećao je da se njegova violina pretvara u živo stvorenje. Toplina što je propušta ona daščica, ugrijana njegovim podbratkom i vilicom, jest ljudska toplina. Viola je to, a on je naslonio svoj obraz na njeno glatko tijelo, koje vibrira sa tisućama uzbuđenih nerava. A rukom prelazi preko nje - i ona uzdiše, vapi: - Ljubim te, Prim! Ljubim te, Prim! - Međutim Sekond jeca. Svaki potez gudala kao da markira suzu. Jest - Viola nije više ona od prije. U njoj se sve promijenilo. Zastrta je poput svjetiljke u bolesničkim sobama. Zatvorena poput novčanih blagajna koje u noći stoje na očigled svakome u praznim, rasvijetljenim bankovnim kontorima. Koliko je tajna u njima za potrebne i gladne, koji neće nikada zaviriti u njih! Ah, ući, prodrijeti, zagrabiti samo jedanput, samo jedanput! On osjeća, otkad je Prim među njima, da Viola sve to više gubi ravnotežu, nemirna je, čudljiva. Napadaji plača opetuju se svako dva tri dana. Histeričke krize trgaju je iz sna, gone je iz kuće. On je nju slijedio jedan dan, uhodeći je kao policijski agent. Srljala je ulicama kao gonjena kuja. Onda je ušla u crkvu. On je ostao pred vratima, nije imao srca da uđe. Bojao se da se ona možda tu s nekim ne sastaje. Ako je Prim tamo, on bi bio kadar da ga zadavi pred božjim licem. I poletio je u crkvu. Dvije tri žene klečale su ili sjedile na klupama, a nijedna od njih nije bila Viola. Zbunio se, htio poći na kor, ali pogled mu je u isti čas pao na ispovjedaonicu. Viola je klečala skrušeno pred ispovjedaonicom. Sekond je stao pred još zamršenijom zagonetkom. Otkad su se uzeli nije uopće polazila u crkvu, a kamo li da bi se ispovijedala. On se prestraši i pomisli da nije možda duševno smalaksala. I onako njeni česti napadi jasan su dokaz psihičke depresije. Sakrio se iza jednog stupa i čekao dok svrši ispovijed. Viola se je digla sa ispovjedaonice, pošla prema Bogorodičinoj kapeli, ostala tu neko vrijeme u molitvi i izišla. On je potražio u sakristiji svećenika i predstavio mu se kao muž one gospođe, koju je on maloprije ispovjedio. Svećenik reče da dosada nije znao ko je ona i kako joj je ime. Bit će skoro šest mjeseci što dolazi redovito dva puta na ispovijed. Svakog četvrtka i svake nedjelje u jutro. Više nije htio govoriti. Sekond mu je saopćio svoje bojazni i pokušao da bilo što dozna o razlozima koji su Violu ovamo dovodili. Svećenik mu je samo rekao: - Pustite je! Nemojte joj ni o čemu govoriti. Sreća vaša i njena što je ona našla ovakav izlaz iz svojih unutarnjih nesuglasica. Čuvajte je i držite je daleko od društva. - Sekond se vratio kući, al nije ga ostavljala sumnja i radoznalost. Sjetio se je nekadašnje scene, kad mu je ona nudila svoje prsi na poljubac i uvjeralo ga, da je ondje nije niko nikad poljubio. Zar je to od nje ikada tražio? Zar je ona to ikad poželjela od kog drugog čovjeka osim njega? I pričinu mu se u taj čas da osjeća toplinu njenih grudi na svom licu: zaboravljao je da je to njegova vlastita toplina što je izbijala iz njegova instrumenta.

Čelo se nalazio u čitavom erotičnom haosu. Njegova depravirana fantazija, potkrijepljena od rafinirane muzike, izbacivala je od sebe najopsćenije misli i predodžbe, a sve u vezi s Violom, koja je bila nedostižan cilj njegovih staračkih požuda. On je bio uvjeren, da ona i Prim, barem u podsvijesti, pripadaju jedno drugome, pa se bojavao i najnedužnije situacije, koja ih je i malo približavala. Ali čim je sam sebi priznao, da to ipak neće dovesti ni do česa dok je god on tu - odmah se sam postavljao na mjesto Prima i stvarao imaginaran odnošaj među Violom i sobom. Njegov instrument pretvarao se u Violu. On je osjećao živu njenu blizinu među svojim koljenima. Grabio je noktima za žice i morbidni violončelski zvuci omamljivali su ga kao strastveno žensko stenjanje. Mahniti ga je Stravinskijev ritam trgao kao konci marionetsku lutku i klimao je glavom u svim smjerovima i ne osjećajući kako mu duge, rastezljive niti pljuvačke puzu po odijelu i po ruci. A kad god je prevezao gudalom preko najtanje strune, činilo mu se da kriješti raznježen Violin glas: - Care Trojane! Care Trojane! - U Violi je, naprotiv, bilo budno svako čulo, kao i onaj nepogrešivi ženski instinkt, što pogađa sve misli, sve želje, sve pohlepe muškaraca, koji su oko nje. Ona je poznavala nemire svoga muža, osjećala kako se njegove sumnje hvataju njene nutrinje kao što se pijavice hvataju staklenoga suda, u kome su pohranjene. Zнала je, da on i sada u ovom zanosu pretražuje ljubljenom rukom mutno dno njene duše i izvlači šaku neznatnog mulja i beznačajne trave. Al zašto da mu pokaže što je u njoj? I onako ona to istresa pred svećenika svaki put sutradan iza njihovih muzikalnih večeri, koje umaraju njenu vjernost i oslabljuju njen otpor. Al kad bi samo to koristilo! Zna ona vrlo dobro, kad je njen muž uzme u naručaj, šta se s njom događa. Ne, nije on koji nju drži i grli. Najprije vidi u njegovim očima žmigave, libidinozno-gadne Čelove poglede, osjeća neugodni vonj Čelovih zubi istrošenih od kariesa i hvata ga usnama za uši u misli, da su to satirske Čelove uši, koje su je privlačile još onda, kad je bila mala, nerazumna djevojčica. Najednom se sve to mijenja. Nad njenim ustima stoje Primova usta. I ona mu govori: - Ljubim te, Prim! Ljubim te, Prim! - Podaje mu se sva i prima ga u se sa svim svojim porama. Zna i vidi da je gledaju Sekond i Čelo, al šta je njoj za to. Jedanput valja da i to svrši. Ona ne može dalje. Borila se dok je mogla. Boga je zvala u pomoć. Boga koji je stvorio. Pa šta je koristilo? I tako je ona postala Primova. Doduše on se nje nije dotakao nikad svojim smrtnim rukama, osim što je svake večeri, rukujući se s njom, ispružio svoj srednji prst preko njena pulsa i zarinuo nokat među njene vene. Ali on je ipak nju imao. Svih onih noći, kad ju je brutalna muževljeva volja silovala. Svih onih večeri kad su zajednički svirali, jednako kao i večeras. Svih onih jutara kad je ispovjedniku opetovala očajnu tvrdnju, da njeno tijelo ne pozna ničijih dodira osim Sekondovih. Svih onih trenutaka, kad ona tumara po ulicama ili se vrže po kući ili se prevrće u postelji i šapće: - Ljubim te, Prim! Ljubim te, Prim!

I Stravinskijev kvartet završi naglo, kao da je prekinut.

Prim i Čelo već su davno otišli. Oni leže sada u svojim posteljama, ugasili svjetlo i možda zatvorili oči. Ali zacijelo ne spavaju. Zacijelo u njima ječi resonansa večerašnjih uzbuđenja: kao u dvije violine malo prije udaren akord. A jednako ne spavaju Viola i Sekond. I oni su legli, ali nisu ugasili svijetla. Na noćnom ormariću s njene strane gori električna pod crvenim abažurinom, u čijoj se plisiranoj svili zapliće krupna muha i nervozno zvrnda. Viola leži, skoro sjedi, uvaljena u dva velika jastuka, šaren jorgan dosiže joj do prsiju, koje se nepravilno izdižu i spuštaju pod ružičastom noćnom košuljom. Umorne ruke leže na jorganu, blijede pod direktnim svijetlom što pada mimo abažura, kao dvije prebijene voštanice. Oči su joj zatvorene, preko njih se prebacile tamne, duge trepavice, kao dva prozora sa spuštenim gardinama. Sekond leži na boku, nagnuo se prema njoj, podupro

se o lakat, promatra je kao da hoće iz njenih najsitnijih bora i najtanjih drhtaja, kao iz najnečitljivije azbuke, odgonetne šta ona krije u sebi. Muči ga što sigurno zna da se tu u njegovoj blizini, ni jedan jedini palac daleko, pod onim čelom, pod onom kožom sakrila jedna neprijateljska tajna, o kojoj ovisi njegova sreća. Oh, kako bi on rado zavukao ruku pod ono njeno meso i tražio u njemu i kopao i prevrtao: da nađe, da iščupa - što? Onda za čas mu se pričinu mrtva. Samo da jest! I stao je da pomišlja na sve noževe i oštrice u kući, tražeći najprikladnijeg s kojim bi on zarezao u njeno tijelo i sjekao, rasijecao, otvarao, raskidao u potrazi za nekim čudnovatim zrnom ili možda pahuljicom ili kapljom u kojoj je ona pohranila ono što nije htjela njemu darovati, što nije mogla njemu saopćiti, što joj je pomagalo da bude od njega daleko, daleko na tisuće kilometara, na stotine godina. Ono što je nosila u crkvu pred božji obraz... I pričinilo mu se da je ni sad ne može doseći rukom iako ona leži tu pred njim. Pa diže ruku i htjede da je dotakne, al ruka se ustavi nad njom i ostade nekoliko trenutaka viseći kao galeb nad morem, zasljepljen od sunčevog refleksa. Al šta sve to koristi? Zaludu se on tu muči i istraživa. Nemoćan i kratkovidan poput zvjezdoznanca koji ne može da riješi zagonetku jednog za milione odaljenog nebeskog tijela. A konačno, ne može da joj išta predbaci. On zna kud ona ide, s kim se sastaje, zna za svaki čas njenog življenja, zna da mu je odana, poslušna, ljubazna: nikad tužbe, nikad prigovora iz njenih usta. Po čitave noći zna prospavati na njegovom ramenu, po čitave dane sjedi uza nj i brblja u beskonačnost. Al ipak: u njoj se krije nešto. U njoj su nekakve niti koje ju vežu sa nekim posebnim svijetom, u koji on nema uvida. Ima u njoj jedno neobično čulo, kao u nekih životinja, kojim ona operira kao sa vidom ili opipom, i kojima osjeća njemu nepojmljive stvari. Nema sumnje da je ona s tim čulom sa nekim u vezi. Kako i na koji način, on to ne zna. A s kim? S Primom? Zašto on baš sumnja na Prima? On je korektan do skrajnosti. A ni ona ne pokazuje prema njemu nikakve preferencije.

On samo osjeća da postoji neko čudnovato općenje među njima dok sviraju. Kao da se razgovaraju. Nema sumnje da se oni muzikalno izvrsno razumijevaju. O tom se je i večeras uvjerio. Oboje su se rasuli u Stravinskom. Upravo se je vidjelo kako lebde skupa. Uživali su sa jednakim oduševljenjem. Zapravo on, Sekond, nije bio nego njihova štafaza: osjećao se potisnut i neznan, a ipak svirao je dobro. Nema sumnje ona reagira na Prima. A kakova je bila onda kasnije, kad su svršili i malo posjeli uz čašicu vina! Atakirala je upravo surovo Čela: - Ti si stari idiot, Care Trojane! - Onda mu je trla dlanovima one njegove uši, koje su hrskale kao da su od celuloida. I pila je neprestano. I brbljala. Pa kako se raskalášeno bacakala preko kanapea. On je dobro vidio kako je Prim virkao pod njena otkrita pazuha i kako joj je kratkim pogledom zaoblio koljeno, što je izmaklo mimo rub od suknje. Doduše ona je pila mnogo - ali, stara je riječ, da se u vinu ne laže. Pričinilo mu se u časovima da se Viola, u pravom smislu riječi: nudi. Njima svima: i jednom i drugom i trećem. Čelo je primao njene grdnje kao milovanja. Smiješio se bljutavo kao pred kakvom kokotom u noćnim lokalima. A kad se nenadano digla i teturajući pala njemu, Sekondu, na krilo i stala mu utiskivati među usne svoja pijana usta, on je jasno vidio, kako je pri tom gledala na Prima. Upravo ga fiksirala, a onda malo-pomalo zatvarala vjeđe pod kojima je kolutalo crno u oku, kao u ekstazi. I najzad se privila uza nj - uz Sekonda - kao mokro platno kad se priljubi o kakav predmet, a zacijelo je u duši bila uz Prima. Ta pomisao ga je razdražila i on je naglo odgurnuo sa svojih koljena i digao se rekavši joj grubo: - Ponašaj se pristojno; nismo sami! - A Viola je na te riječi udarila u smijeh. Kao da veli: - Pa to i je zato što nismo sami! - A kad se još nije prestala smijati, onda mu se pričinilo da ona potcrtava: - To jest, to je zato jer je Prim tu! - Ne, ona nije

ništa govorila. Međutim je njen smijeh smalaksao i mijenjao boju. Dok konačno nije prešao u potpun mimički apsurditet, u neku vrstu karikature smijeha, razvijajući se pomalo u plačnu grimasu. I do nekoliko trenutaka Viola je pala u plač. Plakala je široko i obilno, kao uvijek u takvim napadima, sa čitavim materijalom svoga grotesknog uzbuđenja. Prim i Čelo držali su se kao dva blesana. Jedan u svojoj diskretnoj sućuti, a drugi u buršikozno-žovijalnom načinu, kojim je kušao da je umiri. Prim se smiješio kao u neprilici i navaljivao da se razidu, a Čelo je tapšao Violu po ramenu i vratu kao plašljivu bedeviju. Ali je Viola naglo spustila rame, oslobodivši se Čelove ruke, i kroz plač govorila: - Pustite me, nek se isplačem. To će brzo proći i opet ću se smijati. Ja se volim isplakati. Mene to preporodi jednako kao i smijeh! Ostanite, Prim, kud vam se žuri! Pijte, pijte u moje zdravlje! - A suze su joj dalje tekle neviđenom gustoćom, u rapidnim intervalima. Prim je zacijelo opazio kako je njemu - Sekundu - neugodna ta situacija.

Valjalo je odlaziti. I iza kratkog opraštanja i dogovora za slijedeći sastanak, otiđoše. Kad se ostali sami Sekond je digao Violu u naramak, odnio je u ložnicu, svukao je i plegao u postelju. Od onda ona leži sa zatvorenim očima i miruje, a on kraj nje i uzaludno gleda u nju kao nepismen čovjek u otvorenu knjigu. I podiže još jednom ruku, al ovaj je put spusti na njeno čelo. Oči su joj ostale zatvorene. A on je u svojoj nutrinji nastavljao svoj govor: - Pa ona je njegova! Ona evo leži uza nj: kao da je njegova ruka, ili radije u njemu: kao da je njegovo rebro. On je može uzeti, maknuti, okrenuti kao svaki komadić pokućstva što je u stanu. Na njegov trzaj ona će otvoriti oči, kao što se otvori električno svijetlo kad se zavrne kontakt. Al ne samo to, on raspolaže i sa njenim osjećajima i nagonima. On dovodi do vrenja njenu krv kao vodu u samovaru, kad pod njim potpali špirit. On opija njenu svijest i omamljuje njen mozak, brže i jače nego alkohol. Ona ne vidi, ne osjeća, ne traži nikoga osim njega. Njoj je on izvor i konac svega, smisao i sadržaj, alfa i omega. I smiješan je kad misli da se išta krije u njoj što bi bilo iznad njega ili mimo njega. Apsurd je ta njegova bojazan. Apsurd njegove sumnje. Ko da pretražuje nutrinu ure, kad kazaljke pokazuju tačno vrijeme? On pređe u njenu postelju, pruži ruku i ugasi svijetlo. Priljubi se i protegne uza nju obujmivši je rukama preko struka. Ostade tako neko vrijeme, dok ga nije drijem obvladao, pa prelazeći u san, šaptao je sve nejasnije: - Viola... mala moja prijateljice!... Viola, mirisna moja! Slatka moja pijanice... bezumna i ostrizena glavi-ce!... Pobožna grješnice, sveta razbludnice! Pomakni se - još... još... Ovdje te nije niko poljubio. Niko osim mene. To si mi sama rekla... Ljubiš li me, Viola?

- Ljubiš li me, Viola?

- Ljubim te, Prim!

- Ljubiš li me, Viola?

- Zar ne čuješ? Ljubim te, Prim!

- Štaaa?

- Ljubim te, Prim!

- Prim?

- Prim.

- Ti si poludila!

- Za tobom, Prim. Poljubi me, Prim.

- Zadavit ću te! Ubit ću te!

- Ubij me, Prim! Ja te ljubim, Prim.

I Sekond skoči kao zvijer, napipa i upali svijetlo, a od drhtanja njegove ruke zadrhtala je metalna lampa i zveknula par puta po mramoru noćnog ormarića. Prebaci se naglo preko Viole i postelje na drugu stranu i stane preda nju savršeno iznakažen od užasa i srdžbe. Ona ga je gledala mirnim i dobrim pogledom kao da joj nosi najdraže darove, kao da na njegovu licu stoje izrazi najvećeg blaženstva. On je pograbi za ramena i prodrma gigantskim bijesom, kao da hoće da probudi u njoj stravu pred onim šta je čeka. Al ona je ostala bezazlena i vedra. Kao malo dijete kome u susret ide srdit kurjak. Nije odala ni traga boli iako je njegovih deset nokata nemilo zadrlo u njeno meso.

- Šta si rekla? Na koga si mislila? Varala si me? Varala si me?

Viola ga je jednako mirno gledala. Samo se je pričinilo kao da je tek sad razabrala ko je pred njom. I onda je polako okrenula glavu na drugu stranu, ostala tako nekoliko trenutaka i opet vratila glavu i pogled k njemu:

- Sekond, nisam te varala. Ni jednim stiskom ruke nisam bila ničija. Čista sam svojim tijelom i ni od koga netaknuta. Ali ipak: ja nisam tvoja. Ja sam njegova. Borila sam se koliko sam mogla, tražila sam pomoći od svakuda, al ništa tu nije pomoglo. On je malo-pomalo, komad po komad odnosio mene iz ove kuće i spajao me je uz svoje biće. Bez dogovora i bez sastanaka. Večeras je otišao s njime i posljednji dio mene. Ti me možeš sad i ubiti - al ja nisam više ovdje. Ovo što ti ovdje usmrtiš, to je samo ispražnjena lupina, u kojoj nema više ni zere Viole, koju on ne bi ni primio da mu je pošalješ. Sad sve znaš. Sad učini od mene šta ti je drago.

I ona opet okrene glavu na drugu stranu. On je cijelo to vrijeme gledao u nju i napola shvaćao njene riječi i prstima jedne ruke sabirao grčevito kožu na čelu. Onda se bacio na koljena pred njenu postelju i viknuo kao ranjen bik:

- Nije istina! Nije istina! Nije istina!

Viola se nije okrećala. Samo je jasno rekla:

- Jest, sveta istina!

- I ti nisi više moja!

- Primova sam.

- Ne spominji to ime!

Na to se ona okrene i reče mekano kao da svojim punim altom miluje ono ime:

- Ja znam samo za jedno ime: Prim.

To je bio udarac u mozak. On je odskočio sa koljena kao savito ocalno pero kad iznenada pukne. Poletio je u susjednu sobu gdje su bila njihova četiri instrumenta, u svojim škatuljama kao u udobnim posteljama. Tu je zapalio svijetlo i sunuo u treću sobu. I tamo je zapalio svijetlo. I još: u koridoru, u kupaoni, u kuhinji - a onda se žurno vratio natrag gdje su bile violine. Najprije je istrgnuo Primov »Stradivarij«, koji je zastenjao kao malo dijete kad ga se trgne iza sna. Svom snagom je lupio njime o pult. Sitno se triješće rasulo na sve strane. Zatim redom razlupa i ostale. Violončelove žice izgledale su kao provaljena, zgrčena crijeva. Najzad zahvati u snop nota derući jedan svezak za drugim. Očajno je kličala ranjena hartija u mirnoj noći. Kroz čitavo to vrijeme ležala je Viola nepomično u svojoj postelji, i u nutrinji svoga srca, jednako mirna, šapćući poput molitve:

- Prim! Prim! Prim!

Kad je Sekond sve raskidao i razorio, što mu se činilo da je uništilo njegovu sreću, onda je odletio u kuhinju, pregledao sve noževe, izabrao jedan, čvrst i kratak i vratio se u spa-

vaonu. Nasrne prema Violi, baci s nje pokrivač i udaraše je mahnitom surovošću u prsi, u rebra, u trbuh. Kriknula je par puta, a onda zastenjala:

- Prim.

Pa opet poslije malo trenutaka:

- Prim.

I onda još:

- Prim.

On je međutim prestao udarati i klonuo na zemlju, zadihao se i iznemogao, kao da se tukao sa čoporom vukova. A ona je tiho opetovala:

- Prim.

Sekond je kod svakog tog usklika padao u novi bijes. Začepio uši i kleo i proklinjao, valjao se po tlima, udarao glavom gdje god je dospio, al ipak čuo je svako malo vremena, kao da glas dopire iz kakve staklene škrinje:

- Prim.

Konačno je i to prestalo. On se umirio, slušao: više ni glasa. Ni uzdaha. Zacijelo je mrtva. Njegova je Viola mrtva. Pa ispruži ruku da se uvjeri je li već hladna, al prestraši se da bi mogao dotaknuti krv, i povuče ruku natrag. Onda nasloni glavu na njeno tijelo, tražeći usnama rane. Cjelivao je divlje po prsima, po trbuhu, po stegnima.

U to se probudi, osjetivši na glavi nečije ruke. Kao da ga miluju. I začuje jedan glas iz sna:

- Nemoj, dragi - nemoj!

Zagreb, 1926.
Književnik, 1928.

Dva bijela hljeba

Put, što vodi iz sela u varoš, strmen je i kamenit, razdrt još od proljetnih kiša, pun prašine, gdje je zemljat, jer ga je duga suša ispila duboko. Spušta se nizbrdo kroz šumu sitnog briješća i hrašća, bez velikog stabalja, bez hladovine, sa grmovljem kupine ili šepurike na prikrajcima, obraslim već požutjelom travom. Iako je jedva devet sati, sunce je već ozbiljno upačilo, zrak topao bez vjetra, težak i sparan. Bezbroy baja i mušica struji kroz prostore, a naduvaju se u svojoj kreštavoj pjesmi, čvršći, neumorni svirači.

Njih troje silazi u varoš: Stevan, njegova žena Jeca i njegova stara mati. On naprijed koparanom preko ramena, sišući kamiš sa ugašenom lulom i goneći pred sobom magarca naprčena tovarom grabrovih drva, koja su škripala na starom klimavom samaru. One dvije nešto podalje iza njega, odjevene i one u bolje ruho, u bijelim boščama, vezenim košuljama i dobro očuvanim sadacima, kao da je danas nedjelja, izbjegavaju u hodu krupnije kamenje, razdaljujući se čas jedna od druge, a čas se približujući, kakvo je već pred njima tlo. Jeca nosi na glavi malen vojnički kovčeg, a stara uprtila na leđa usku dugačku bešiku pokrivenu do polovice crvenom maramom, pod kojom zacijelo drijema dijete, nedavno rođeno, još od sise.

Stevan, snopit i visok kao jablan, basrlja sa svojim krupnim postolima preko rovova i kamenja, i ne obrćući se na žene, zvizne po koji put kamišem tromu životinju preko leđa, na mahove izvuče iza pašnjače šudar, da obriše pot sa čela i zatiljka.

Jeca i stara ne govore još od kuće, zanijemile obje, svaka pod svojim bremenom i u svojim mislima. Stara, prignuta, gleda u kljunove svojih opanaka: na jednom od njih odriješila se oputa, pa se krajevi, saviti kao dva crvića, ljuljuckaju amo i tamo u suvremenim pokretima. Jeca ide uspravno, jednom rukom za tkanicom, a drugom prihvatila kovčeg, crvena od vrućine, zapaljenih očiju, kao od plača ili nespavanja ili možda od upale kakve, krupna i ona u plećima kao i njen Stevan, krupna u prsima i bokovima, što se nadižu i spuštaju kako god koraci.

Najednom se stara ustavi, sjedne oprezno na nekakav zidić uz put i reče:

- Daj, Jeca, zaveži mi ovaj opanak!

Jeca skine naglo kovčeg, tako da je povukla s njime s glave i raskriljenu bošču i kovrljak, sjedne na nj i priveza staroj oputu.

- Evo, kod ovog smo zidića baš na pola puta - prihvati stara.

- Ne vidjela mu, da bog da, nikad kraja! - uzdahne Jeca i šmrcne kao da u sebi plače. Ona se diže, priđe do bešike, podiže malo maramu i pogleda ispod nje.

- Pa on ne spava! Gleda! - klikne i opore crte njenog lica razmekšaše se u nježan izraz, skoro u posmijeh, u koji najedamput počеше da se prosiplju suze kao nagao škropac u sunčan dan.

- Svoju zlu máju gledaš, rano moja -

Stara se trgne na te riječi i kao da hoće da prekine to Jecino uzbuđivanje, pruži joj naglo ruku:

- Pomozi mi!

Jeca spusti hitro maramu, primi staričinu ruku, pomogne joj da ustane. Onda obriše kažiprstom lijeve ruke nos, srednjim prstom skine s oka jednu zaostalu suzu, dohvati kovčeg i posadi ga na glavu.

Sad se i Stevan okrenuo, pa videći ih gdje stoje, povikne:

- Mičite se. Ljekar neće čekati na nas.

Žene pođoše koraknuvši malo hitrije. Ovaj put je stara govorila miješajući riječi među krnjavim i rijetkim zubima:

- Brebonjiš, kao da se ide na smrt! I Stevana stavljáš na muke. Sad se i on snužio i slomio, pa jauče u sebi kao da su mu tri eksera u džigerici. A sve to nije tako strašno, znam ja to. Kao da ja nisam preživjela to isto što i ti sada? I Stevan je onda bio baš tako sitan kao ovo tvoje pilence u bešici. Gledao u me s prijekorom u očima. A meni teško pri duši, kao i tebi sada. Pa ipak, trebalo je. Il tako il nikako. Jal' živjeti, jal' crknuti. Kćeri, saberi se! Sve će to proći. Sve će proći i bit će opet dobro.

Iza svake izreke srknula bi starica malo zraka, obliznula se kao žedna gušterica, pa svaki put čekala da Jeca štogod reče. Al Jeca je ćutala, zagrizla se gornjim zubima u donju usnu, da joj se ne istrgne jecaj, što je gušio. A naricala bi, naricala, da se čuje do neba, kao da je ono dijete u bešici već davno mrtvo.

Najzad je stara zamukla. Dašće samo i svinula se nešto dublje, umorila se. Put se spuštao sve strmije, kamenje se ugustilo, pa ne vidiš ni palca zemlje pod nogama. Još malo pa su na cesti, a onda su već i u varošu.

Na cesti ih dočeka Stevan:

- Vi pođite k ljekaru, a ja ću prodati drva. Onda eto i mene.

Kad Jeca ugleda varoš olabaviše joj tetive pod koljenima pa posrne kao da će se srušiti. Otkad se udala, nije amo silazila. U tren proživi još jedamput svoje djevojaštvo i kolo i ašik sa Stevanom, i vjenčanje s njim u onoj crkvi tamo dolje, kojoj se toranj diže visoko u sunce, kao njena sreća nekad. Ona je dolazila iz svoga sela, na drugoj strani, a on iz svoga, nedjeljom, na pazarni dan, i viđali se i razgovarali i zavoljeli. Pod onim kestenjima, pred općinom, odvukao je jednom iz kola na stranu, govoreći: - Da ti nešto kažem! - Ona, ljuta, istrkla ruku iz njegove: - Što ćeš mi kazati, što i drugi ne bi mogli ćuti? - Nije to za druge - prihvati on - neg za me i za te. Onda je uhvatio za obje ruke, podvukao svoje prste pod njezine, zario žestoko nokte pod njihove gornje ćlanke, pogledao joj u oći i rekao: - Odsada da si moja i nićija druga! - I ostade njegova. I sina mu rodila, onog što je tu u bešici i što sad ne spava nego gleda pod onom maramom.

Proživljava ona tako svoju sreću i rad bi, da se ona uistini da proživjeti i deset i stotinu puta, a u njoj se nadimlje tuga i usne šapću: - Sine, Jovanće, rãno materina, šta ću kud ću s mlijekom, što teće iz mene!

Pa segne rukom pod košulju svu mokru od mlijeka s jedne i s druge strane.

Ljekareva je ordinacija u prizemlju neke kuće nedaleko od općine. Vrata sa staklima i mjedenom rasklimanom kvakom, neoćišćenom bogzna otkada, ponešto šantava, raspucana, u boji izbljedjela, teško se otvaraju. Stara je natezala kvaku i upirala u vrata, ali ona nikako da se otvore.

- Oh, bog te ubio! - klicala je srdita. - I to su mi vrata!

Dijete se u bešici raskmezalo, jauče kao maće, a ona se sva zajapurila od nestrpljivosti.

Onda zasikta na jednog prolaznika kroz svoja dva samca zuba gornjaka:

- Je li ovdje taj vaš ljekar?

- Jest, jest - odgovori prolaznik i priskoči da otvori vrata. Prodrma dva tri puta kvaku:

- Evo, tamo je ljekar. Samo zakucaj.

Stara se postavi poprijeko da se može provući s bešikom, a za njom uđe i Jeca noseći rukama kovčeg.

Nekoliko seljačkih tronožnih stolica i velika drvena klupa ređaju se uza zid u tom pred-soblju. Jeca pomogne staroj, pa spustiše bešiku na tle. Ona otkri dijete, pokuša da ga primiri. Najprije ga ljuljucne nekoliko puta, a kad nije prestajalo, turi mu kažiprst u usta da posisa. Stara je međutim zakucala na ljekareva vrata:

- Čekaj! - iskrevelji se iznutra osorljiv neki glas.

Stara se malo uplaši i sjedne na najbližu stolicu.

- Nekud, kao da je ljut! - reče tiho, zatim nastavi malo jače: - Pa neka je! Zvao nas, pa smo i došli.

Mali bi svako malo vremena prestao da siše Jecin prst i pokušavao da kmeči.

- Daj mu sisu - reče stara. Dijete ne mora da čeka, ako čekamo mi.

Jeca izvuče iz bešike svježju pelenu, obviše maloga, privine ga k sebi. Ono zagnjuri nosom u materinje meso i zagradi popašno bradavicu da mu je sa oba kraja usta briznuo po krupan bijeli mlaz.

U to otvori vrata nekakav gojašan čovuljak u bijelom prljavom haljetku, mastan i bradavičav po licu, uskim rijetkim brkom što se sluzavim dlakama lijepio o gornju usnu, pa kad vidje žene, reče:

- Čekamo vas već odavna.

Stara se diže, a Jeca primi rub od košulje pa htjede da otkine dijete. Ljekar pristupi k njoj i zadrži joj ruku:

- Pusti nek sasne! - Onda pođe k izlazu: - Sad ću ja poslati po njih! - i stane jednom nogom na ulicu kao da nekoga traži, pa reče nekome napolju: - Čuješ ti, javi se tamo onom gospodinu iz Splita, što sjedi pred kavanom, da dođe ovamo. Reci, da je došla ona žena s Maovica. - (Tako se zvalo njihovo selo).

Onda se vrati k onim drugim vratima i zapita nekoga unutra:

- Jesi li se već obukao? - Pa se okrene k staroj, koja je još uvijek stajala po strani: - A šta je tebi?

Stara pokaza podbratkom na Jecu:

- Ja sam joj svekrva.

- Stevanova mati? - upita doktor. - Tebe nije trebalo ovdje!

- A ko će ponijeti dijete kući? - zašušlja stara kroz gornjake.

U to iziđe iz one druge sobe neki seljak omotavajući peškir oko glave:

- Eto, zbogom, gospodine - reče doktoru - onda kako rekoste -

- Do četiri dana da si opet ovdje - reče ljekar pruživši mu ruku, onda se okrene Jeci: - A Stevan nije silazio s vama?

Jeca pogleda u ljekara sa dalekim nekim mislima u očima i ne odgovori ništa.

A stara prihvati:

- U varošu je i on. Dognao tovar drva da ih proda.

Na to se ljekar zaljulja u svojim medvjedićim plećima, masno jovijalan pod podbuhlim očima:

- Tovar drva, veliš! I to mi je, znaš! Kao da vam je sila da pazarite tovar drva za dvije grešlje! - Pa kucne dlanom po Jecinom ramenu: - Evo sada vaše šume! I podvornice! I oranice! A bogme i mlina i konobe i hambara. Tu vam je žetva, kosidba i vršidba u jedan mah. Puna kuća!

Jeci navrle suze na oči, pa neutješno zaklima glavom:

- Bez mene, gospodine! Šta će ovo pile bez mene?

Ljekar da predusretne svakom Jecinom sentimentalnom izlivanju primi je preko pleća i gurajući je pomalo u drugu sobu reče stvarno:

- Uđimo mi ovamo, sad će doći gospoda.

Jeca je sjela u drugoj sobi, neprestano s djetetom na prsima. Stara se nije usudila da pođe za njom, pogotovo kad joj ljekar, zatvarajući vrata za sobom, dobaci:

- Kad dođe Stevan, reci mu, neka uđe ovamo.

Polacko se dolabila do prazne bešike, uzela crvenu maramu i rastjerala hrpu muha, što se slegle na vlažni Jovanov ležaj. Onda se okrene i sjedne oprezno na stolicu, što je bila najbliža vratima. Prignula do ključanice uho, ne bi li čula, šta ono dvoje govori. I, uistini, čula je jasno kako ljekar veli:

- Ti i ne znaš, što učini za svoju kuću! Za Stevana, za se i za to tvoje, kako ono veliš, pile. Tih nekoliko mjeseci proći će hitro, a već danas, ako hoćeš, imaš kravu u kući.

Stara se uspravi kao da je u taj čas progutala preslicu:

- Kravu! Oh, v imja oca i sina - I prekrsti se široko.

- A prije neg se vratiš platit će Stevan dugove i ne će biti tereta na kući, ne će biti kamata ni suda ni pljenidbe za porez. Bit ćete gazde, a ne prosjaci kao danas. A i dokupit ćete koje parče zemlje uz vašu. Jedno jutro - dva -

Stara je, slušajući to, treskala glavom i suhim vratom i tuckala jezikom na nepce, baš uz ona dva svoja gornjaka:

- Th, th, th... Oh, sveti Jovane Zlatousti, ti mu dade svoja usta!

- Sad utri suze i smij se radije. Veseli se! Sreća je to, ženo, moći tako u ovo zlo vrijeme. Al ko hoće da ima, taj valja da se i žrtvuje. Da je samo meni tako kao tebi! Bez muke i truda spasti svoju krv i ognjište! A ne ovako kao ja što siječem vaše smradne čirove i povijam zađubrene rane, što diram gubave i francave samo da skunatorim par groša za starost.

Stara, sva ozarena od posmijeha, htjede da nešto usklikne, kad se iznenada otvore ulična vrata i potresu se labava stakla na njima. Uđe neki gospodin, maččak, suvačak, prosijed, obrijan, živih žmigavih očiju, orukavičenih ruku, u nekakvom kockastom odijelu i čudnoj modroj kapi bez oboda. On pođe ravno ka drugim vratima i, ne zakucavši, uđe kao da je kod svoje kuće.

- A gospođa? - upita doktor.

- Sad će doći i ona - odgovori gospodin svlačeći rukavice i gledajući u Jecu, koja htjede da otkine dijete od prsiju, ali na ljekarov znak nastavi s dojenjem, promijenivši sisu.

- Otišla je k vašoj ženi da joj pokaže, kako se pravi neki puding -

- Puding, puding - smiješio se doktor - još jedan puding! Ima ona više recepta za pudinge, nego ja za sve bolesti svijeta.

- Ovo je dakle ona žena? - upita gospodin približujući se Jeci. I okrenuvši se ljekaru usklikne talijanski: - *Che bella creatura!*²

Ljekar je gledao u Jecu zadovoljnim očima i, kao da hoće da sebe pohvali, reče talijanski i on:

- *Sfido io!*³

Gospodin je stajao uz Jecu i promatrao je guckajući pljuvačku, onda se okrene ljekaru i reče talijanski:

- Je l' istina da mlijeko od žene pomlađuje stara čovjeka?

Ljekar se nasmije:

- Ne znam. Vele tako. - Pa nastavi i on talijanski: - Abigail je svojim mlijekom vratila istrošenu snagu kralju Davidu. I starog Kimona hranila je kći Pera svojim mlijekom kad je od gladi pogibao u tamnici. Al to su valjda priče -

Gospodin je još uvijek gucao pljuvačku i, kao da ne mari za ljekarova tumačenja, a slijedeći svoju misao, upita Jecu:

- Imaš li dosta da ga hraniš? -

Prije nego je odgovorila, priđe doktor do nje, raskrili joj i onu drugu stranu košulje pa pokaza gospodinu Jecine prsi:

- Dva bijela hljeba, gospodine moj!

Ženu obuze stid i povuče košulju natrag. A i maloga uspravi, obriše mu pelenom usta i podvoljak, zamota ga i, pruživši ga staroj kroz vrata, reče:

- Uzmi ga, majo. - A kad je u isti čas vidjela Stevana gdje ulazi s ulice, kao da joj odlanulo, klikne:

- Evo i Stevana! Dođi amo - nastavi, i primivši ga za rukav od košulje povuče ga u sobu.

- Ovo je moj čovjek - popravljajući bošću na glavi reče ona gospodinu, koji diže glavu da može pogledati Stevana, što je stršio prema njemu kao gora.

- Jesi li bio soldat? - upita ga.

- Osamnaest mjeseci - odvrati Stevan - dolje negdje u južnoj Srbiji.

- Jesi li zdrav?

- Zdrav, gospodine, zdrav. Nijedan dan nisam bio odsutan od službe - odgovori Stevan otvorito, skoro vojnički.

Gospodinu kao da to nije bilo dosta, pa će opet:

- Da, jest, zdrav, al nisi li možda -

Ljekar ga prekine i reče mu talijanski:

- Ne bojte se. Pregledao sam ja njega i nju. I krv i pljuvačku i mokraću. Ja vam jamčim.

Gospodin se uhvati nekoliko puta za nos hitro, hitro, kao da je u dvoumici, pa samo reče:

- Dobro! Dobro! - Zatim se ponovo obrati Stevanu i reče sav saučestan i milostiv: - A ne će ti biti teško bez žene?

² *Che bella creautra* (tal.) - Lijepog li stvorenja

³ *Sfido io* (tal.) - Dakako

Stevan se počeo sa četiri prsta po glavi:

- Dabome, bit će. Al život nije lak. Predurao sam ja osamnaest mjeseci bez nje, pa ću i ovo vrijeme, što je kraće. Onda spusti malo glavu i skoro prošapta: - Najgore je malom Jovi.

Ljekar je opazio, da je razgovor došao na nezgodnu tačku, pa potapša Stevana po rame-nu:

- Glavno je, da čim prije nabaviš kravicu. Onda Jovi ništa ne fali.

Jeca nije shvaćala. Malo se susprezala, a najzad izlance prostodušno:

- Zašto gospodin ne bi kupio kravu za svoje? Valjda može toliko!

Ljekar i gospodin se zgranuše od čuda. Nisu zacijelo očekivali toliko logike od te seljaki-nje. Čutili su neko vrijeme, a onda progovori ljekar:

- Ti si razumna žena, Jeca. Dobro misliš. Što je pravo za tvog Jovu, moralo bi da bude pravo i za ono gospodsko dijete u Splitu. Al ono je slabašno, od bolesne matere, koja nema ni suze u prsima. Treba mu krepke hrane. Da ojača. Da ne umre. A tvoj će Jovo sr-kati vareniku kao gotovo june -

U to uđe, kao vjetar, gospođa onoga gospodina. Vidi se, žurila se. Zaduvala se sva, opo-tila, zacrvenjela. Zadržala se tamo kraj vatre, zbog onog pudinga. Gojazna, visoka, viša za čitave pola glave od muža i od ljekara. I počne da govori, krećući rukama i glavom, da su joj se alemovi u mindušama i na prstenju svjetlucali kakogod bi ih dotakli sunčani zraci, što su upadali kroz prozor i presijecali prostor.

- Doktore, oprostite - govorila je ona hitro, s malo piskutljivim glasom, skaćući s jedne misli na drugu, bez prijelaza, bez pauza, izbacujući na mahove i munjevitom brzinom svoj neumorni jezik - vaša je gospođa htjela da zna kako se pravi nekakav puding, a ja se nisam sjećala, da li valja uzeti 5 jaja i 3 žlice šećera ili 3 jaja i 5 žlica šećera. Ovo je dakle ona žena - jest, Jeca se zove, znam. Jeca: to je Jelisava. *Elisabetta. Un bel nome!*⁴ Mi smo samo došli po tebe i da se pogodimo, al ti ideš k našoj kćeri, ona je, sirota, vrlo slaba i dijete joj je slabo, kad nema čim da ga hrani. Ovo ti je muž? - pokaže ona na Stevana, a Jeca potvrdi glavom, jer nije dospjela ni da izusti: da. - *Che simpatico giovane!*⁵ Je li ti dok-tor rekao, kolika će ti biti plaća? Hiljadu dinara! Malo više zasluži moj zet, koji je svršio univerzu i doktor je, doktor prava. Sudac. Bože moj, al mi smo tu, moj muž i ja, mi ih pomazemo i trošak za te ide iz našega džepa. Ja mislim da ti je dosta hiljadu dinara, a to možeš sve slati kući, jer kod nas imaš i stan i hranu i odjeću, sve, sve, a i još poštogod, kakav dar za svetke, a ako dijete dobro napreduje... no znaš, bit ćeš gospođa kod nas, prava gospođa, nikakva posla, samo dojiti dijete, šetati s njim, spavati s njim, prati ga, čuvati, bože moj, kao tvoje. Ono će i biti tvoje, ti si mu druga majka, samo moraš paziti na se, da budeš zdrava, da te ne muče misli na tvoju kuću, da si vesela, jer ako si tužna, onda ti je mlijeko gorko, nezdravo. Muž ti ne smije ništa pisati, neg samo ono što te vese-li, to jest on i ne će pisati tebi nego meni, a ja ću ti reći, sve šta se događa kod tvoje kuće. Ne smije ni doći da te vidi, putovanje je danas skupo, a ti se ne smiješ uzbuđivati... A gdje je tvoje dijete? Je li živo? - (Jeca otvori vrata i zovne svekrvu da donese Jovu). *Ah, che*

⁴ *Un bel nome!* (tal.) - Lijepo ime

⁵ *Che simpatico giovane!* (tal.) - Kakav simpatičan mladić!

*tesoro! Non par un bambino di contadini! Se il nostro fosse così!*⁶ Daj mi da ga poljubim. Još jedamput... još jedamput...

Gospodin je postao nervozan:

- *Andiamo, Angelina, finiamola!*⁷

Al gospođa Anđelina nije mogla da se ustavi:

- Ne boj se ti ništa za nj. Ja ću misliti na nj. Poslat ću mu haljine, bječvice, postoliće. On je sad naš, od naše familije. Ja ću doći amo da ga vidim, kad god budeš htjela. Samo ti budi dobra s našim -

- *Dio santo, che trappatacola!*⁸ - usklikne gospodin zavrćući oči k nebu.

Ispod varoša, kod križa, uz cestu, što vodi u Sinj, sjedio je Stevan na ledini ispod jedne murve, sa ženom i materom, u očekivanju da dođu ona gospoda, koja će Jecu povesti u Split. Nisu htjeli da se rastaju pred radoznalošću varošana i dogovoriše se s ljekarom, da će oni poći malo naprijed i čekati na njih. Nisu htjeli ni u krčmu na ručak, već su kupili nešto u varošu pa ručali tu pod ovom murvom. Jadan im je to bio ručak: kao da su na sedmini. Jeca je uzela jedva dva zalogaja, Stevan je jeo na tenajli i žvakao, kao da preživa, a da olakša gucanje, srknuo bi iz boce malo vina. Staroj je išlo u slast, grabila parče po parče i samo se izvinjavala kako je grehota da se jelo ostavi i baci. Jovo je spavao kraj njih u bešici, pod crvenom maramom, koju bi podnevni vjetar s časa na čas razbarušio i pomakao, a Jeca je strpljivo ponovo razastirala. Govorili su malo, na mahove, sa dugim pazama ćutanja, kao na silu. Po koje pitanje, po koji odgovor, pa onda mir. Najviše je stara zapitkivala, njoj je bilo neprijatno da se baš ništa ne govori.

- Šta si dobio za drva?

Stevan samo mahne rukom i ne reče ništa. Poslije malo ona će opet:

- Gdje si ostavio magare?

- Privezao sam ga pred Lazinom oštarijom. On će pripaziti na nj - odgovori Stevan.

I opet umukoše. Jeca je držala na krilu u svojoj ruci Stevanovu, a Stevan je gledao niz polje prema katoličkom groblju. Murvino je lišće drhtalo na vjetru, odbljesci sunca, što se provlačilo kroz granje, igrali su nemirno na njima. Lastavice strižu nisko nad cestom i kriče, a dolje iz Jape čuju se mukli mlinovi.

Stara prekine taj mir novim pitanjem:

- Zašto si ono dao čitavu banku ljekaru?

- Da isplati neki dug u varošu - odvrati Stevan srdito.

Poslije malo reče Jeca:

- A šta te je ono pitao onaj gospodin, jesi li bio bolestan, kad si bio u soldatima?

- A eto, dokon, pa pita - odgovori Stevan.

- I još je nešto htio reći, ali ga je ljekar prekinuo - nastavi Jeca.

- Lacmansku mu mater... Mislio je valjda, da sam bio francav.

⁶ *Ah, che tesoro! ...* (tal.) - Ah, kakvo blago! Ne izgleda kao seljačko dijete! Kad bi bar naše bilo ovakvo!

⁷ *Andiamo, Angelina, finiamola* (tal.) - Hajdemo, Angelina, prestanimo s tim

⁸ *Dio santo, che trappatacola!* (tal.) - Bože sveti, kakva zbrka!

- Taki su ti oni! - nadoveza stara.

- A ja se nikad ni dotakao druge žene, osim tebe.

Jeca diže polako njegovu ruku i poljubi ga u dlan dugim, mirnim poljupcem.

Sad su opet mučali nekoliko časova. Poslije malo trgne se stara i zagrne lagačko donji dio košulje do koljena:

- Buva! - reče i stade da traži među saborima. - Uh, kolika je, kao kvočka!

- Što se sad buškaš! - prekori je Stevan.

- Izmače, vrag je - reče stara razočarana.

Jovo je počeo da kmeči u bešici. Polako stenje kao da se budi. Stara nastavi:

- Bogami one dvije banke, što ti je dao, široke kao dva čaršava!

- Tebi se samo banke motaju po glavi! - drekne Stevan na nju i skoči na noge. - Ako ih još jednom spomeneš, raskidat ću ih na parčad i vraćamo se u selo svi troje.

Stara se prekrsti:

- Bogorodice, pomози nas!

Sad se diže i Jeca, pa će nježno oko Stevana:

- Ne ljuti se, Stevane. To nije da se ljutiš, u ovaj čas kad se rastajemo. Na koncu konca ja i odoh od kuće zbog toga. Kad se ja ne tužim, zašto bi se ti ljutio. Dođi, sjedi.

Bilo je puno topline u njenom glasu. On postade odmah krotak i sjedoše ponovo jedno do drugog. Sad se mali razdrečio u sav mah. Stara reče:

- Podoji ga još jednom, prije neg dođu.

Jeca uze dijete u naramak, zaljula ga dva tri puta amo tamo i pristavi ga na prsi. Dojila ga je neizrecivom strašću, naprezala se i nadimala kao da se hoće iscijediti. Kao da hoće život isuti iz sebe i usuti u nj, sav do posljednje kapi. Zažmirila je uz to i tankim ga pogledom milovala. A kroz trepavice joj se prosipale suze, krupne, napunjene suncem. Stevan je okrenuo glavu, gledao u prostorije pred sobom. A stara kidala struk trave iz buse-nja kraj sebe. Kao da vrše kakav obred.

Dugo su ostali tako. Prenuše se tek na trubnju automobila, koji se spuštao niz varoš i približavao se. Stevan reče ustajući:

- Evo ih.

I žene su makle. Jeca izvuče maloga iz pelena, poljubi mu glavu i lišce i prsa. A onda ga okrene i izljubi mu leđa, malo rumeno dupence i prstiče na nogama. Zatim ga položi u bešiku i prevuče maramu preko nje. Pa se diže i ona, našto je stara zagrlila i reče joj na uho:

- Ja ću gledati na nj kao i ti.

Jeca se otrgne od nje, prileti Stevanu, uze njegovu ruku povlačeći čvrsto svoja usta preko žilave i runjave ljesice na njoj. Primivši je pod pazuhu, on je uspravi, pritisne njenu glavu na svoja prsa, a ona ga obujmi rukom preko ramena i uzjeca se, da su joj se pleća kidala.

U to eto i automobila. Ustavi se kraj križa, a iz njega iziđe ljekar.

- Jeca, hitro - dovikne joj on.

Jeca poleti i ne obazrijevši se za svojim. Za njom Stevan s njenim kovčegom. Ljekar je gurne u kola, kraj šoferu, pruži joj jedan zavezak i reče:

- Čuvaj dobro. To je tvoje.

I automobil pođe. Gospodin i gospođa mahali su rukama, a Jeca je gledala kroz okance sad na Stevana sad na bešiku u busenju, s koje se vijao okrajak marame kao crven pozdrav.

Ljekar, Stevan i stara, uprćena bešikom, uputiše se odmah za tim u varoš. Čim su koraknuli, izvadi doktor neki novac i predajući ga Stevanu reče:

- Ovo je još ostalo. Dao sam onom kamatniku 230 dinara. Htio je još šezdeset, što, reče, da ti je dao kasnije.

- Jest, dao je - potvrdi Stevan. - Mogli ste mu vratiti i to.

- Nisam znao. Na onoj njegovoj hartiji bilo je upisano: - Primio sam pod zalogu đerdan, u kome ima 63 cvancike, pet forinta, četiri talijera i dvije petokrunke, i isplatio 230 dinara.

- Isplatio je samo 150 - ubaci stara.

- Hvala bogu, sad je podmiren - reče Stevan - samo kad Jeca ima svoj đerdan.

- Nije mu se nadala tako skoro! - prihvati stara.

- A još i ne zna ništa! - reče Stevan - ako joj niste vi rekli.

Ljekar odgovori:

- Ništa. Dao sam joj zavezak i rekao neka ga dobro čuva.

A Stevan će na to:

- Dok ga ne vidi, ne će se ni dosjetiti. Gdje bi ona sada mislila na đerdan!

- Gledat će je lacmani kad se nakiti njime - usklikne ljekar. Onda izvadi cigarete i ponudi Stevana.

Ustaviše se, pripališe i pođoše naprijed u razgovoru.

Jedva su bili kod prvih kuća, kad pred Lazinom oštarijom, gore na vrhu ulice, zareve Stevanov magarac.

- Evo, vidio nas je! - klikne Stevan lakim osmijehom pod očima.

- A pozna te, a? - upita ljekar.

- Bogami, gospodine, pozna. Po stasu i po glasu.

Prvo vrijeme vožnje nije Jeca ni došla do spoznaje, da se vozi u automobilu, izostalo je u njoj i čuđenje i uživanje i svaki drugi dojam, što bi u drugim prilikama, već u prvom trenutku, značilo za nju pravi događaj. Njena svijest nije bila prijemljiva ni za ostalo zbivanje oko nje: bilo joj je svejedno, kuda prolazi, koja su to sela i mjesta mimo kojih juri, i uopće kamo ide. Držala je ruke na onom zavesku, što joj ga je dao doktor pri odlasku i koji je još ležao na njenom krilu, a sve njene misli ostale su tamo daleko iza nje, kraj muža i djeteta. Nije se mogla otkinuti od njih, kao da je ona sa njih dvoje jedno tijelo, kao da joj je jedno jedna, a drugo druga ruka. Stvarnost njihova rastanka još joj nije bila jasna ni u njenoj svijesti prisutna. Iznenadilo je vrlo, kad ju je gospođa otraga najednom kucnula po ramenu i upitala:

- Jeca, sjediš li dobro?

Okrenula se prestrašena i nije shvaćala ni ko je ta žena, ni šta hoće od nje. Odgovorila je potpuno odsutna:

- Dobro, dobro.

I šofer joj je dva tri puta nešto rekao, ali ona nije odgovorila nego samo lagano kimnula glavom, ne razumjevši njegovih riječi.

Prvi izvanji dojam bio je prolaz kroz selo Koljane, uz Cetinu i stari most preko nje. Vidjela je i gledala punom spoznajom onu široku vodu i bijeli kameni most sa mnogobrojnim lukovima, osjećajući kako bi rado prešla preko njih. Prijeći, samo prijeći preko nečesa, što bi je odijelilo od onoga, što se sada događa oko nje. Otići nekamo, bilo kamo, samo ne onamo, kuda sada ide. Nestati iza one vode, neznanim onim putem, koji zacijelo ne vodi u život, što je sada čeka. Ali ubrzo je nestalo mosta, ostala je voda koja je mirno tekla i na kojoj nije više bilo prijelaza. U njoj je kričalo nešto: nema prijelaza, nema prijelaza.

Sad se u njenoj svijesti isticao pomalo dojam brzine, kojom su jurila kola. Uočila je drveće i telegrafske stupove uz cestu, kako mahnito bježe natrag mimo njih, onda polje, brežuljke i razasute seljačke kuće, kako se okreću, i najzad daljine sa gorama i proplancima, što prolaze tromije. Kako se sve to vrti - mislila je - sve zaostaje, sve se gubi, iščezava. I ostavljale su je na mahove misli na kuću i porodicu da se nametnu dojmovi te brze čudnovate vožnje, toga putovanja u nepoznate krajeve i u nepoznat život. Stevan je u njoj bio gotovo neprisutan, a mali Jovo postajao dalek, sitan, još sitniji nego je uistini. I ona je sama nestajala pred samom sobom, zaokružena u nekoj magli, izgubljena u obamrlosti svih onih osjećaja, što su je malo prije zaokupljali i sačinjavali njeno življenje. Jasna je bila u njoj jedino ta hitnja, u tom automobilu, koji srlja vrtoglavo kao kakva luda životinja, kao neka pijana ptica bez krila. I najednom joj postade prijatno pri duši, uživala je gotovo, bilo joj je lijepo. Pomakla se malo na svom sjedalu, kao da se htjela uvjeriti, da ona tu sjedi i živi, a ne sanja. Kako je to lijepo - mislila je - divota! Uopće nikad nije ni pomislila, da se može tako hitro voziti, tako naglo prolaziti cestama, skraćivati goleme daljine, ona - koju su dosada jedino vukla seljačka, glomazna, škripava kola sa upregnutim tromim volovima. Divota, kako to leti! I nimalo ne drma, struji glatko kao na kadifi!

I okrene se malo da vidi, šta rade gospodin i gospođa iza nje. Da li i oni uživaju kao i ona. Ono je dvoje kunjalo svako u svom čošku, gospodin spustio glavu na prsa i sav se zaslinio kao spuž, a gospođa digla nos uvis, otvorila usta puna zlatnih zubi i hrkala. Promatrala je za tim šoferove ruke na volanu i razmišljala, kako to ovaj tjera. U to su došli pod strmu uzbrdicu. Sad će, bogme, smalaksati ta životinja pod njom, ne će, valaj, uzbrdo onako kao po ravnu. Zacijelo, izdat će je sapa. A kad tamo, ništa od svega toga: automobil se penjao bez napinjanja, hitro, glatko kao da je na najravnijoj livadi. Pri vrhu je šofer potegao nekakvu prečku, mašina se malo zaduvala, razgoropadila, zabučila i prešli su kao kukuružnje zrno preko dlana.

Osjetila je potrebu da se saopćava:

- Kako to ide ova vaša mašina?

Šofer ne odgovori, samo je upita:

- Nisi se nikad vozila ovako?

- Gdje bih! - odgovori ona. - Jedva u volujskim kolima!

- Ili pješice - reče osmijehom šofer.

- Najviše tako - zaključila ona.

Neka se kola lagano kotrljala pred njima, pa je šofer trubio. Čudilo je, što to tako tutnji, kad on pritisne na ono dugme u sredini volana. I kako im se sve uklanja s puta! I kola i pješaci i životinje. Sve ide na stranu, samo da oni prođu. To je punilo nekom nedužnom sujetom, činilo joj se, da je ona važnija i bolja nego oni ostali, što za njima zaostaju. Što bi

se uzbunile Maovice, da slučajno prođu kroza njih! Sakupili bi se Maovičani na ivici puta i gledali, kako ona sjedi u tim svijetlim, lijepim kolima sa staklima, što idu bez konja. Ovaj momak, što sjedi do nje, tutnjio bi u trubu, a sve bi se uklanjalo, djeca bi bježala prestrašena, a i kokoši i psi i blaščad. Svekrva bi izišla na kućni prag sa Jovom u naramku, Stevan bi mahao rukom, a ona bi zamolila momka da se časom ustavi. Sišla bi, to jest, ne bi sišla, nego rekla staroj, da joj doda dijete da se s njom provoza. Gore, dolje, uzbrdo, nizbrdo. »Jovanče, râno, je l' ti lijepo ovdje?« - Zaspao bi zacijelo od toga treskanja, od tog ljuljkanja, kao onaj gospodin slinavac otraga.

Tu se ona nehotice obrne, sa nešto porugljivim posmijehom nad ustima: gospodin drži otvorene oči, kao njen Jovo tamo na križu prije nego su odlazili. Nasmije joj se, pa naguvši se k njoj, upita:

- Je li ti žao, što si odlazila od svojih?
- Žao mi je - reče ona kratko i uvjerenom.
- Bit će ti lijepo kod moje kćeri - nastavi on.
- Iako! - slegne ona ramenima otkrenuvši se od njega.

Neko vrijeme nije niko progovorio. Sve dok se nije pokazao s lijeve strane na šumovitu brijegu, preko rijeke, nekakav manastir, crkva i zgrada sa malim pendžerima, bijeli u zelenilu visokog drveća.

- To je Dragović - reče joj iza uha gospodin. - Jesi li ikad bila ovdje?
- Nisam - odgovori Jeca - čula sam za nj. Al starog igumana poznam. Kad sam išla u školu, bio je paroh u varošu.
- I mi ga znamo dobro - nastavi gospodin - bili smo u manastiru prije dvije tri godine. Onda smo dolazili u Vrliku, zbog vode.
- Čudotvorac je on - reče Jeca - vele, da je mnogo čudo učinio. Jednog je hromca iz našeg sela pridigao i on sad hoda kao i mi.

Šofer pogleda skeptički Jecu, sagne lijevo glavu, digne kožu na čelu i nasmiješi se:

- Blažen ko vjeruje!
- Lako je ne vjerovati - reče ona - kad nam ništa ne treba!

Sad se oglasi gospođa otraga:

- Mate, nemoj se razgovarati dok voziš.

I zamukoše svi. Jeca je gledala još na Dragović, s kojim su u taj čas bili uporedo. Naskoro su ga ostavili iza sebe. Ali manastir nije ostavljao njenih misli. Kako bi rado ona pošla tamo i bacila se pred onoga svetog čovjeka, molila ga, da joj se smiluje, da se u molitvama svojim sjeti njena djeteta, ne bi li ga bog očuvao zla, dao mu da preturi to pusto vrijeme bez materinje hrane, da ne nastrada od griže, od grčeva ili nadutog trbušca. I prekrsti se tripud kao da je pred ikonostasom i učini zavjet. Pješice će doći, bosonoga, gologlava, o Jovandanu, s Maovica sve do Dragovića, s bešikom na leđima, s djetetom u bešici i izmolit će od igumana, da ih blagoslovi. Jest, to će učiniti, ako se vrati živa i zdrava, a kod kuće nađe zdravo i živo ono svoje pilence, što još ne zna ni da je zove, ni da je razumije. I još više: poredat će na velikom čiraku tri krupna duplijera, upaliti ih sva tri i donijeti oku ulja za kandilo pred Bogorodicom. Ali ne samo to: nego i nekoliko pregršti tamljana za kadionicu...

U to joj pruži gospođa preko pleća, mimo obraz, dvije rumene praskve.

- Možda si žedna, Jeca -

Jeca se jedva sabra i reče:

- Nisam.

- Al uzmi, uzmi - nudila je gospođa - slatke su.

Jeca, diže ruku do ramena i, obrćući se, uze voće.

Držala ih je nekoliko trenutaka na krilu, onda, uze jednu i misleći da je lupija, pokuša da je raskoli prstima. Ali videći da je glođva zagriže pohlepno u nju, da joj se prosu sok mimo usta, kao Jovi njeno mlijeko. I jedući mislila je, kako će se odsada prosipati to mlijeko u usta i mimo usta nekog djeteta, koje ona nije rodila. Njen će Jovo živjeti od kože, a ne od matere. Sisat će gubavu gumu umjesto njene bradavice, čeprkati prstićima po hladnoj bočici umjesto po njenim toplim prsima. Ne će ona njega cúcati na koljenima, već neko drugo dijete, koje nije nikad vidjela a ne zna ni kako mu je ime. Bože moj, kako l' će ga zvati, a da ne reče: Jovo, rano materina? Kako l' će u nj gledati, kad ne će naći Jovinih očiju? I grč joj zavezao grlo, grč bune i gnjeva. Dat će mu nek sasne, nek ne pogine, ali materinje ljubavi ne može. To se ne da kupiti ni prodati. To se ne može svome odnijeti a tuđem dati. I obuze je krutost. Pričini joj se, da bi mogla udaviti ono dijete, koje nije njeno, a mora s njime kao da je njeno. Zakrenuti mu vratom kao maramom, koju u taj čas nateže i zavija rukama. I prestraši se od te misli.

- Šta radiš s tom maramom? - upita šofer - rastrgat ćeš je.

- Pa neka! - zasikta ona kao guja, puna mržnje.

U Sinju su morali uzeti benzina. Gospođa i gospodin sjedoše sa Jecom pred kavanu na pijaci. Naručiše bijelu kavu i za nju. I nekakav kolač, što se rasiplje u ustima. Uzimala ga zalogaj po zalogaj, pa polijevala kavom. Kao da je navikla na to, a kave nikad ni okusila. Pitali je međutim ovo i ono, o tom njihovom putovanju, o dojmovima njenim, sve o nuzgredicama, izbjegavajući da joj spomenu kuću i porodicu. Gospodin se Šime - tako se zvao stari - razglagoljao pričajući sve što je znao o Sinju, o sinjskoj alci, o čudotvornoj sinjskoj Gospi. Ona je čula za sve to i pustila ga da govori. Ta njena je mati dolazila amo da pred onom Bogorodicom ispuni zavjet. Iznenada reče:

- Htjela bih da zavirim u crkvu - gdje je to?

Gospodin i gospođa se začudiše.

- Pa šta bi tamo? - upita on.

- Da se pomolim - odgovori Jeca.

Gospođa reče mužu:

- Plati pa ajdemo svi zajedno.

- Ja ću pričekati šofera - reče gospodin Šime. - Ajte vi.

Idući prema crkvi, gospođa upita Jecu znajući da je pravoslavna, nekim diskretnim obzirom:

- Kako to da hoćeš da se pomoliš u katoličkoj crkvi?

Jeca se nije nimalo zbunila. Odgovori:

- Bog je jedan, za sve nas, a i Bogorodica. Ako ona pravi čudesa, to ih pravi i za nas i za vas.

Splićanka je zanijemila pred tom logikom. Takvo šta nije očekivala. Razmišljala je neko vrijeme, a onda, kao da sumnja u Jecinu tvrdnju, baš kad su ulazili u crkvu, reče:

- Možda imaš pravo. - A crkvenjaku, koji je bio tu, turi u šaku nešto sitniša, rekavši mu: - Otkri nam Majku božju!

Jeca se prekrsti triput pred Bogorodičinim licem, koje joj se pričini živo, sa očima što, tako reći, govore. Sve ono zlato i drago kamenje, što je visjelo po njoj, svjetlucajući se ispod cakla, još je više isticalo u Jecinoj uobrazilji moć i veličajnost Bogorodice.

Gospođa je klekla na salidž, pred oltarom, molila, tukla se u prsa skupljenim prstima desne ruke, i gotovo glasno vapila: - *Santa Maria, madre di dio*⁹...

Jeca je stajala uz nju, ravno, i gledala nepomično Bogorodicu. Molila je i ona, ali neku čudnu molitvu od njenih misli i htijenja sastavljenu, bez reda i pravila, bez poklika i amina. A sve u žurbi nekoj, u nestrpljenju, kao u strahu da ne će dospjeti da kaže sve tjeskobe što su joj na srcu. Pomoći je htjela, snage, oslanjanja, oslobođenja. Bojala se, da će smalaksati, da ne će izdurati u toj krađi na vlastitoj krvi. Da će je mržnja i ljubomora obezumiti, i iz nje, krotke majke, postat će zvijer krvoločna. Nek joj samo toga ne da, nek je podupre, ukroti, upitomi, udobri. Nek joj da, da zavoli ono bolesno i slabačko tuđe čedo, kao da je i njeno. Neka ga odhrani i ozdravi, a onda nek se vrati svome, bez grizodušja. Iako - zar je ona odlazila po svojoj volji? Nije li se svekrva pomamila, kad je čula, što je ljekar poručio Stevanu? Nije li je i Stevan nagovarao, da pođe i da se unajmi? I svaki dan se sračunavalo, izbrojavalo, ispitavalo, kako će se nadokupiti jedno, isplatiti drugo, ovo nabaviti, ono pribaviti, tamo proširiti, amo povećati. Bit će svega u kući i na kući, samo nek ona prokurva svoje materinstvo. Jest, ona s materinstvom kao curetine s djevojaštvom...

Pa, kao da je neko tjera, pobježe iz crkve. A gospođa za njom, sva u strahu da se ne bi izgubila.

Sunce je visjelo nad razinom mora, kad su stigli navrh Klisa. Zapad je bio krvav kao skerlet. Šofer reče Jeci:

- More!

Prvi put u životu ona vidje more. Široka, beskrajna voda, zlatna, rumena, srebrna, siva. Jecu uhvati laka ježnja, pa udivljenje. Zamre u njoj dah i misao. Samo je šaptala u sebi:

- Bože moj, koliko je!

A onda malo kasnije:

- Šta ti se svijeta može da udavi u njemu!

U Splitu se ustavi automobil pred jednom vilom od bijela kamena, sa zatvorenim žaluzinama, s balkonima, s terasama, koje ograđuju spretne balustrade, sva u zelenilu paoma, oleandara, čempresa, a ograđena visokom željeznom rešetkom. Domalo otvori momak velika vrata na rešetki a kola pođoše, zagazivši pješčanim putem, do kućnjeg ulaza. Gospodin i gospođa uvedoše Jecu u predvorje, sve po ćilimima na šarenoj, mramornoj salidži. Nije imala časa da se ogleda, jer su je vodili gore, uz neke drvene stepenice, i one ćilimom prekrite, do pred jedna bijela vrata, na kojima se sjale kvaka i ključanica kao da su zlatne.

Gospođa lagaško prikuči vrata i zaviri unutra. Onda se okrene:

- Može se - reče, primi Jecu za ruku i uvede je u sobu. Za njima uđe i gospodin Šime.

⁹ *Santa Maria, madre di dio* (tal.) - Sveta Marijo, majko božja

U golemoj postelji, uz dva, tri visoka, očipkana jastuka, ležala je njihova kći Zanza, sitna, blijeda ženica kao da je izvajana od mulike. U crnim, bujnim kosama utapala se njena glava, u kojoj su mutno sjala dva umorna oka. Tankim bijelim rukama, kao oguljenim jablanovim prutićima obujmila je dijete držeći ga uz prsi i dajući mu sisu.

- Evo ti naša Jeca - reče joj mati.

Zanza je promatrala tu krupnu, zdravu ženu zavidnim udivljenjem. Ruke su joj stegle nešto jače malo dječinjje tijelo, kao da bi htjela da ga ne da. Jeca je stala nepomična, kao gromada, opočena, rumena, nesaosjećajna. Gledala je ono sitno djetence sa glavicom obraslom sa mnogo crne kose, prozirnim sedefnim uhom i ručicom kao krilo od lepura. Ona diže pogled na Zanzu i pričinu joj se i ona jedno dijete, uz onaj uski vrat poput tanke svjeće i onako čipava kao mačka.

Dijete je počelo stenjati i povlačilo nestrpljivo iscrpenu materinu sisu. Bacakalo grčevito nožicama i zacrvenilo se od napora.

- Po čitav dan tako - reče Zanza.

Gospodin se Šime okrene prema Jeci:

- Kako bi bilo da ga podojiš?

- Pa mogu - odvrati ona tiho.

- Ne, ne - usprotivi se gospođa Anđelina - Jeca će se najprije umiti i oprati prašinu sa sebe.

Zanza mahne rukom kao da veli: svejedno je to. Jeca pomisli: ne bih bogme pitala za prašinu, da je moj Jovo tu.

Gospodin Šime reče talijanski, uzbuđeno raširivši dlanove:

- E, al mali je gladan!

Zanza primi sa obje ruke oko pasa rasplakano dijete i pruži ga Jeci:

- Uzmi ga, Jeca.

Jeca razgrne bošću i, uzevši dijete, sjedne na jednu stolicu.

- Ne, ne tamo - nego ovdje - reče Zanza i pokaza na postelju do sebe. Jeca sjedne do nje, otkopča supetljače na košulji, zaokruži dlanom sisu i isturi je napolje.

- Pape - reče Zanza ocu i nadoda talijanski: - Baš nije potrebno da si i ti ovdje. Onda prošlijedi hrvatski: - Radije telefoniraj Tonu, da ste došli. - A stari, oklijevajući u odluci, okrene se:

- Dobro. Telefonirat ću - reče i ode.

Kad je gospođa Anđelina vidjela da je dijete počelo da sasne, sva blažena pogleda Zanzu i bez riječi, polako, na prstima, iziđe.

Gutajući pohlepno mali se gušio a ubrzo mu izbiše bijeli mlazovi na krajevima usta.

U sobi je bila tišina. Čula se samo jedna muha kako zvrnda na pendžeru, kroz čije se žaluzine probijale pruge slaboga predvečernjeg svijetla. I sitno mljackanje djeteta što sisa. Ono je inače bilo mirno, nije kretalo ni rukama ni nogama, zadovoljeno potpuno. Kako mu je dobro kod nje - pomisli Zanza i grč je stisne u grlu. Iznenada se obrne, zagnjuri čitavo lice u jastuke i zaplače tiho, prigušeno, da je ne bi čula ona žena. A ona žena, međutim, u polumraku, motrila je dojenče dobrim, mekanim pogledom. I htjede mu reći nešto u nježnosti, ali nije znala kako se zove. Bože moj, eto, doji ga, a ne zna ni kako se zove. Okrene prema Zanzi četvrt lica i upita je tiho:

- Kako mu je ime?

Zanza ne odgovori. Jeca jače nategne vrat, ali vidjevši, kako je ona uronila glavu u jastu-ke, vrati ponovo lice k djetetu. Uživala je, kako siše, sa punim ustima, pa se naprezala, istiskivala, samo da dobije što više. Davala mu se punim materinskim žarom. Mislila je, da će ga zamrziti, da će škrtariti sa svakom kapi, a kad tamo, eto, voli ga. I rasiplje se ko-liko više može. Da ga samo može zovnuti po imenu! Pa mu govori: - Pij, samo pij, pilen-ce moje! Onda malo počeka, pa će opet: - Râno materina! - I poljubi mu tucne nožice, sti-snuvši ih obje u jednu šaku kao dva cvijeta: - Jovo, Jovanče! - kliknu poluglasno. Tek kad začu svoj glas, dosjeti se, šta je rekla. Stegne joj se gorak obruč oko srca. Suze su joj pada-le na gola prsa i na tuđe dijete.

Topla, teška splitska jesen. Čitav grad miriše po vinu, što se nadima u dropu i vri po ko-nobama. Tromi oblaci vise mirno u prostorima, a vlaga i omara pritištu kamen i čovjeka. U kući Šimina zeta spremanje, lijena neka žurba, po sobama veliki putni kovčezi, na sto-licama, posteljama, stolovima hrpe rublja i ženskih haljina, postola, šešira, bječava. Među svim tim stvarima vrti se gospođa Anđelina, sa sobaricom i kuharicom, i slažu ih, spre-maju, pakuju.

U Jecinoj sobi - to je druga prostorija iza ložnice, prostrana, udobno namještena sa poste-ljom od mjedi i visokom bijelom bešikom sa drvenim rešetkama - sjedi Zanza na niskom fotelju i razgovara ispod glasa s Jecom.

Odjevena u putnu haljinu, mršava, žuta, sa prozirnim nozdrvama i suhim djetinjim ru-kama, govori lagaško i sporo, ustavljavajući se na mahove kao da je izdaje sapa.

- Eto, Jeca, ide se. Daleko.

- Samo da vas izliječe, gospođo!

- Bog zna. Il da me izliječe, il da me ukopaju.

- Traje li to dugo?

- Dugo - uzdahne Zanza. - Godinu, a možda i dulje.

- Kad se vratite bit će Šime velik. (To je bilo ime i Zanzina djeteta). Prohodat će do onda. Znat će vas i zvati. A i koješta još. I moj će Jovo biti velik, kad se ja vratim. - Stane za čas, pa nadoda:

- Nesretne smo, mi matere.

- Dok su živi i zdravi, nismo, pa ih nikad i ne vidjele. Da ti se samo mogu odužiti, što si za moje učinila! U ovo nekoliko nedjelja udvostručio se.

- Jest, prasešće malo. Podvoljkast i pupav kao gundelj.

Zanza je nije razumjela, šta veli. To se često dešavalo, pa nije ni marila da pita, nego nas-tavi:

- Samo ti tako i nadalje s njim.

Gospođa Anđelina uđe u taj čas:

- Muški su došli. Idemo. - Ona priđe k bešici, uzme u naramak maloga Šimu pa ga polju-bi nekoliko puta. Mali, dremovan, zakmeza.

- Zašto ga budiš? - reče Zanza dignuvši se, ali u isti čas stara joj pruži dijete, kome ona nekoliko puta pomilova licem glavu i kose i protare mu svojim podbratkom čeoce. Onda podiže ruke do ispod vrata, izvuče otale zlatni puntapet i prikači ga Jeci na prsa. Pruži joj

zatim desnu pa htjede da joj nešto reče, ali kao da se predomislila prebaci joj naglo lijevu preko ramena i poljubi je u obraz. Jeca otvori usta, ali nije dospjela da izusti ni slova. Zanza je istrčala napolje.

Malo poslije, u pratnji svoje matere, putovala je u Davos.¹⁰

Navečer su sjedili gospodin Šime i njegov zet Toni u maloj trpezariji u prizemlju. Jedan prema drugom, uz okrugli stô, na kome je stajala velika zdjela s voćem. Stari je zobao trgajući dva po dva zrna s velikoga bijelog grozda, a Toni je, oljuštivši krupnu glođvu i stavivši je u čašu s vinom, bockao viljuškom u njeno meso da se što jače natopi.

- Profesor me žestoko izgrdio, kad smo se vraćali sa stanice - reče Toni gledajući u čašu. - Još prije nekoliko nedjelja morala je otići. Sad joj je - veli - i drugo pluće načeto. Ja nisam kriv. Što sam znao i mogao, sve sam učinio.

Stari je šutio i zobao neprestano. Grožđane su jagode u odmjerenom ritmu eksplodirale pod njegovim zubima. Kad je Toni prestao da govori, te su eksplozije napadno odjekivale u malom prostoru. Vidjelo se, da ga to nervozira: prelazio je sad jednom sad drugom rukom preko glave, migao očima i nadizao kožu na nosu. Onda počne opet:

- Nagovarao sam je svaki dan i molio da ode već jednom. Otkad je god Jeca došla. Sjećate se? I vama sam govorio, i mami - a svi ste prelazili preko toga. Čudnovati ste vi ljudi, čudnovata je i ta vaša roditeljska ljubav. Uvijek ste se uznemirili, kad bi se god tužila da je boli glava, ili da slabo spava, da ne jede, da šmrca ili kašlje. Odmah je dolazio ljekar, recepti su letjeli u apoteku, pitali ste je aspirinima, arkanolima, veronalima, kako li se već zovu sve te pilule i tablete. A najednom, kad je stvar postala ozbiljna, postali ste optimistični kao da je ulovila prhut a ne tbc!

Stari baci srdito ozobinu na tanjur pred sobom i brišući užurbano prste servijetom, reče:

- E, bene! Pa šta hoćeš s tim da kažeš?

- Morali ste je prisiliti da ode.

Stari se načuli kao pupavac i u jednom mahu nasloni obje ruke gornjom stranom prstiju na stô:

- A šta je nisi prisilio ti?

- Meni nije bilo lako. Ona je uvijek to tumačila na svoj način. Logikom, kakvu samo žene mogu imati. Najprije se izgovarala, kako bi rado vidjela, šta je s Jecom, hoće li biti dobra s djetetom, koliko se čovjek može da pouzda u nju, hoće li dijete napredovati i koješta drugo. Kad se o svemu uvjerila, kad se mali ugojio, onda su je obuzele druge brige. Zna ona, zašto bih ja htio, da ona ode. Da je se riješim. Bolesna je žena za sanatorij. Dosadna je. Zagrižljiva. Neugodna. A kad je bila malo bolje volje, onda, da joj je teško ostaviti me na milost i nemilost služinčadi, šta ću ja s tim malim djetetom, kako ću paziti na nj, gledati da li ima sve u redu, buditi se u noći kad plače, prigledati... Pa da poludi čovjek!

Stari se već prije digao i ušetao gore dolje po sobi, oko stola, u okrugu, u spiralama. Kad je Toni svršio, ustavi se on prema njemu:

- No, što se toga tiče, dijete ti ne će biti dugo na smetnji.

- Kako to? - začudi se Toni.

- Uzet ćemo gak sebi, čim se Anđelina vrati iz Davosa. Njega i dojkinju.

¹⁰ *Davos* – poznato švicarsko lječilište za tuberkulozu

Sad se Toni digne:

- To ne. Nikako. Ja ne ću da budem sâm. Kad dođem s posla ja hoću da vidim svoje dje-
te.

I počne i on da šeta gore dolje, mijenjajući smjer i stranu, sve protivno od onoga kako je
hodao stari.

- Ne možeš zahtijevati od mame da trčkara ovamo nekoliko puta na dan.

- Autom je za nekoliko minuta tu - odgovori Toni.

- Auto je i tebi na raspolaganje. U svaki čas.

- To nije stalno.

- Kao da ga niste imali više vi, nego mi.

- Molim, ja ne - odvratila Toni gotovo uvrijeđen.

- Svakako, stvar će se riješiti do malo dana.

- Ona je riješena već danas. Ja ne ću da budem bez djeteta.

- Pa dođi k nama. Uopće otpusti služinčad i preseli se k nama, dok ti se žena vrati.

- To bi mi trebalo!

- Promisli, koliko ćeš da prištediš.

Toni, mahnuvši rukom, ne odgovori ništa, samo pritisne električno puce i sjedne na sofu
u ćošku. Kad je ušla sobarica i počela rasprijetati stô, reče joj on:

- Donesite kavu.

A stari nadoda:

- I karte. - Onda se okrene k zetu: - Hoćemo li partiju trešeta? Meni se ne da biti kod ku-
će. Tako je prazno.

- Eto vidiš - usklikne zadovoljno Toni. - A meni ne bi smjelo da bude prazno!

Poslije nekoliko minuta sjedili su jedan prema drugom i igrali.

U isto je vrijeme bilo živo i u kuhinji. Kuharica, sobarica i šofer već su povečerali. One su
spremale, a on je pušio i pijuckao svoj posljednji prst vina. Na stolu, osim njegove čaše,
bilo je također prostrto za Jecu, koja još nije sišla na večeru.

- Da već jednom dođe! - govorila je kuharica, masna i gojna žena, sa dvostrukim pod-
voljkastim kulenom oko vrata i izbočenim, kuljavim trbuhom.

- Dijete je zacijelo zaspalo, al ona voli da je tu čekam. A kad se jelo ohladi i raskuha, onda
prigovara.

Šofer se začudi:

- Šta, zar i prigovara?

- I te kako! - usklikne sobarica, suhonjava, mlada ženska, uredno počešljana, u crnoj op-
ravi i bijeloj kecelji, sa širokom bijelom vrpcom oko glave.

- Izbirljivija je od bolesne gospođe - reče kuharica.

- Kod kuće je jela pure i graha, a ovdje mrči nos na karfijol - nadoda sobarica.

- E da - prihvati šofer - sve su takve! Kad dođu u grad, onda se pogospode.

- Da je samo čujete, kad slučajno nema piva! - reče sobarica. - Uzbuni svu kuću, ne će da
jede i žuga gore protiv nas. Al večeras ga ne će dobiti - ja sad ne idem po pivo, pa makar
me bacili na ulicu.

- Čini se, da je baš ne volite? - upita šofer.

- Popela nam se navrh glave - samo bi da je služimo i dvorimo, kao da je ona jedina u kući. Promislite, ni svoje sobe ne će da spremi! Pa koji bi je vrag volio, kad je takva!

- Meni je ona draga - reče šofer ponešto plaho kao da u sebi misli: iako je takva, pa nado-da malo toplije: - Lijepa je to žena!

U to je zazvonilo električno zvonice.

- No da - reče sobarica porugljivo i uputi se k izlazu: - Nek vam bude!

A kuharica se nakostruši kao stara sovuljaga:

- Ne znam šta ste našli na njoj! Ono crveno zapaljeno lice, krupne ručetine, a noge kao dva panja!

- A bogme, mamice, ni vaše nisu za tango - reče zlobno šofer i pijucne iz čaše.

- Ja sam stara - odgovori ona - ja uopće i ne dolazim u obzir: ni za ljubav ni za tango. Al naša je Lucija daleko zgodnija od nje -

- Šta vi znate! - mahne šofer rukom stručnjački. - Lucija je imitacija gradskih šinjorina, a Jeca je onakva, kakvu je bog stvorio.

U to se vrati sobarica:

- Skuvajte kavu, odmah - reče - gospoda se kartaju.

Uzevši iz kredence džezvu, kuharica se okrene sobarici:

- Da ga samo čuješ, Lucija! Poludio za Jecom.

Lucija odgovori ljubomornim akcentom:

- Dobar mu apetit!

U taj čas uđe Jeca u kuhinju:

- Dobra večer! - reče i lijeno se dogega do stola. Sjedne i nadoda: - Zaspao je jedva jedvice.

- Dobra večer! - odvrati šofer, a ženske ne rekoše ništa. Kuharica iznese pred Jecu večeru, odreže joj komad hljeba:

- Ako ti je malo, dobit ćeš još.

Lucija nalije iz slavine čašu vode i stavi je pred Jecu.

- A pivo? - upita Jeca začuđeno, skoro srdito.

- Dobra je i voda za jedan put! - reče zagrižljivo sobarica - ovako kasno ne idem u gostionu!

Jeca, bijesna, odgurne tanjure, baci pribor za jelo daleko od sebe i digne se naglo, spremna da ode. Šofer je primi za ramena, prisilivši je da opet sjedne, pa reče:

- Nemoj, Jeca! Samo ti večeraj, a ja ću otići po pivo. - Onda se okrene sobarici: - Gdje su čaše?

Sobarica pokaže glavom na kredenc, a šofer skoči tamo, nađe dvije velike čaše i, kuckajući veselo jednom o drugu, izleti napolje. Jeca je pomalo jela, ne skidajući očiju sa tanjura; kuharica je skuhala kavu, stavila džezvu na poslužavnik, na koji je Lucija još prije priredila fildžane, i reče:

- Nosi. Stavi i šećer na stô, jer starom gospodinu nije nikad dosta slatka.

A kad se Lucija uputila k izlazu, okrene Jeca za njom glavu i lijeno rastežući riječi, reče joj:

- Poslušaj, da ne plače mali.

- Zašto sama ne napneš uši! - iskesi se Lucija i iziđe.

Sad je u kuhinji bio mir. Kuharica je brisala posljednje komade pribora za jelo, a Jeca cupkala batačić pečene piletine. U njenu masnom podbratku odrazivalo se električno svijetlo, što je visjelo pred njom.

Domalo se vratio i šofer. Pružio Jeci čašu s pivom, a drugu zadržao u ruci:

- U tvoje zdravlje, Jeca!

Jeca požudno ispije čašu i reče udahnuvši zadovoljno dah u se:

- Baš sam ožednila!

- Pije li se i u tvojim Maovicama pivo? - upita porugljivo kuharica.

- Šta je dražite neprestano? - reče šofer. - Ona vam ne čini ništa. Ona nikome ne čini ništa! Ona je dobra! - nadoda i lagaško joj prijede rukom preko crne, masne kose.

Jeca makne glavom otimljujući se tome milovanju. A kuharica odveže kecelju i, bacivši je naglim zamahom na stolicu:

- Ne ću da vam smetam! - reče i iziđe, zalupivši vratima za sobom.

- Šta im je danas? - upita Jeca.

- Pusti ih - reče šofer - ispij, pa iziđimo u baštu.

- Meni je i ovdje dobro.

- Vani je ljepše - odgovori on, stojeći iza nje i gledajući joj u zatiljak. Onda se prigne i povuče svoje lice preko njezina: - Vani je mjesečina.

Ona opet odmakne glavu:

- Nije mi do mjesečine.

On je stajao iza nje. Spustio ruku na njeno rame, pa sve govoreći dalje o mjesečini i šetnji u bašti, puzao prstima prema njenom vratu, sve do pod grlo, da joj najzad turi šaku u sise, a u isti čas je ugrize u zatiljak.

Jeca, koja je držala čašu s pivom za držak, razbješnjela kao vučica, skoči naglo, pomakne se nekoliko koraka od njega, pa zasikta kroz zube:

- Opalašu jedan! - i u isti čas baci snažno prema njemu čašu, koja okliznu s njegove glave, udari u kredenc, na kome prsnuše sva stakla žestokom lomljivom.

Šoferu mlaznu krv preko sljepočice.

Za čas se nađoše svi u kuhinji: i kuharica i Lucija i gospodin Toni i gospodin Šime, ovaj sa snopićem karata u šaci. Prestrašeni i začuđeni pitali su, što se desilo, a kad su vidjeli okrvavljenog šofera, uzbrinuli se i uzvrtjeli oko njega.

- Ništa, ništa - govorio je on, držeći maramu na sljepočici. - Jeci je upala muha u čašu pa je htjela prosuti pivo kroz prozor. Čaša joj nekako ispuzla, a ja htjedoh da je uhvatim u letu. Mjesto rukom, dočekah je glavom -

- Vode, hitro vode i jednu krpu! - užurba se Toni.

Jeca skoči, nađe nekakvu krpu, smoči je pod slavinom i poče da ispire šoferu ranu. U to začu kako se gore dreči dijete.

- Lucija, isperi mu ti ranu - reče ona sobarici, pruživši joj krpu, i naglo potrči iz kuhinje.

Gospodin Šime, koji je, dok je Lucija ispirala šoferu ranu, šetao gore dolje, udari najednom srdito onim snopićem karata, što je držao u šaci, po stolu i reče:

- Izvedi auto i idimo u bolnicu da te poviju.

Svako jutro, oko devet, a katkad i ranije, dolazio je stari Šime u kuću svoga zeta da obiđe maloga. Lucija je u to vrijeme bila već gotova sa spremanjem soba, a poslije toga bi se zavukla u svoju i tamo krpila ili šivala do ručka. Kuharica se prilično dugo zadržavala na pijaci, vraćajući se obično oko deset, pogotovo odonda, otkad nema gospođe Zanze. Jeca je cijelo jutro bila zabavljena što s djetetom što samom sobom, da poslije iziđe s njim u baštu, a katkad i u gradski džardin ili na obalu. Tamo je najvoljela, jer je rado gledala gradski svijet i rado se nalazila, gdje je bučno i šareno.

Stari je uživao u svojoj funkciji sretnoga djeda, tetošio unuča, noskao ga, ljuljkao, tepao mu u metatezama, iskrivljenim riječima i slovima u riječima, škakljao ga po tabančićima i milovao po tjemenu, dok je saslo. Katkad bi mu ruka zalutala između djetinjeg čeoća i Jecine sise, u koju je upirao zglobove svojih prstiju.

Jeca se nije bunila. Činila joj se potpuno prirodna ta starčeva nježna briga, i nije, valjda, ni slutila, da bi taj dobri i stari gospodin mogao da krije iza svoje nježnosti kakve druge misli, bestidne možda i pohotljive. On je svaki put, kad je god dolazio, donosio za dijete kakvu igračku, što zvečka ili zvrnda ili pišti, pa kušao da ga zabavi ili nasmije. A ni nju, Jecu, nije nikad zaboravljao, i njoj je donosio ponešto, ispočetka grumen čokolade, slatkiš kakav, voće, a kasnije po koju maramu, bazarski prstenčić ili minduše, koji put i kakav stari srebrni novac za njen đerdan, pletu, forintu ili talir, tako da mu se ona veselila kad god je čula da uzlazi uz basamake. Primala je svaki taj dar bez ustručavanja, jer je držala da hoće da je nagradi, što se brine i pazi na maloga. Njegov zet, Toni, zabavljen čitav dan svojim poslom, nije se mnogo brinuo za dijete: kad je ujutro odlazio iz kuće, ono je spavalo, kad je dolazio na ručak, opet je spavalo, samo prije večere bi ga pogledao na čas, uzeo na ruke, a kako nije naviklo na nj, obično bi zaplakalo, našto bi ga opet njoj vratio. Desilo se dva tri puta, u noći, da se probudilo, razdrečilo i ne moglo dugo da se smiri, prejelo se valjda, nadunulo, pomokrilo, onda bi se digao iz postelje i došao u njenu sobu da vidi, šta mu je.

To petljanje i vrdanje muškaraca oko nje bilo je Jeci razumljivo. Nema žene u kući, pa nije čudo, što se oni propitkuju i zauzimlju za maloga. Katkad su joj se pričinjali smiješni: stari svojim djetinjarijama, a Toni svojim strahom, jer je za svaku sitnicu htio da zove ljekara. Iz početka je malo smetalo njino dolaženje, upadanje u njenu sobu bez obzira, da li doji ili leži ili se moli, ali privikla se brzo i na to: pa i kod nje, kod kuće, ulazi muški svijet, što živi s njom pod jednim krovom, i izlazi, bez pitanja i kucanja.

Jednoga dana dođe gospodin Šime nešto ranije nego obično. Lucija je spremala Tonovu ložnicu, a kuharica nije još ni izišla. Stari uđe k Jeci noseći pod pazuhom nešto zamotano, široko, ravno, teško, poput kakve daske. Mali je još spavao, a ona je stala uspravno u dno svoje postelje, okrenuta prema zidu, preplela ruke ispod prsiju i tiho molila. Ostala je u tom stavu i onda, kad je čula da su se otvorila vrata i da je neko ušao. Mislila je u prvi čas: Lucija sa kavom. Ali kad onaj što je ušao nije stupio naprijed, ona se okrene i opazi starog gospodina.

- Samo ti moli - reče on, naslonivši uza zid onaj svoj zavezak.

Jeca završi molitvu, prekrstivši se tri puta:

- Svršila sam - reče, radoznala, šta je on to donio.

Stari počne da odvezuje zavezak i izvuče iz hartije bizantinsku ikonu:

- Da ne moliš pred praznim zidom!

- Kako je lijepa! - klikne Jeca s oduševljenjem u očima.

- Jest - reče stari - i stavit ćemo je tu nad posteljom.

- Da, a gdje vam je ikonos? - upita ona razočarana.

Gospodin je pogleda začuđeno, kao da ne razumije:

- Šta je to?

- Pa ono, na čemu stoji ikona, i kandilo! - odgovori Jeca. - Pred Bogorodicom uvijek gori kandilo.

- Bit će i to - reče on i nasloni ikonu na gornji dio postelje, gdje su u taj mah padali kroz pendžer prvi zraci jutarnjega sunca. Zlatna aureola oko Bogorodičine glave i ona druga manja oko glave njenoga djeteta bljesnuše kao dvije vatre.

Jeca se ganula. Činilo joj se, da je ušao neko njen, neko njoj bliz i drag u tu sobu, neko, ko će je čuvati i s njom se razgovarati, tako da više ne će biti sama, bez ikoga svoga, u tuđem gradu. Pa iznenada prihvati gospodinovu ruku, prinese je na svoja usta i reče tiho:

- Hvala vam!

On nije otimao ruke. Prepustio je ženi, da je ljubi i govorio:

- Ništa, ništa, samo kad si zadovoljna!

- I jesam, i jesam - odgovarala je ona, sretna, možda prvi put otkad je otišla od kuće.

Malo zatim donijela je Lucija kavu za Jecu. I bijela hljeba i mladoga masla i brzdarčić skorupa. Ulazeći udarila je nehotice nogom o vrata.

- Pst, mali još spava - reče srdito stari.

Lucija slegne ramenima i odlibi se van.

Kad je Jeca kasnije došla maloga, stari se nešto uznemirio, uzvrpoljio, vrtio se uz postelju, na kojoj je ona sjedila s djetetom u naručju. Na mahove bi se ustavio, gledao kako dijete sasne, i govorio zapetljavajući jezik u riječima:

- Znaš, Jeca, kako da ti kažem, znaš, šta vele pametni ljudi?

Ona ga je gledala mirno, gotovo bez ikakve pažnje.

- Vele da mlijeko od žene, kako da ti kažem, pomlađuje. Produžuje život onome, koji još nema dugo da živi.

Jecina se pažnja pojača:

- Ni to nisam nikad čula!

- Jest, jest - zaintači stari - nekoliko ga nedjelja piješ i nekoliko godina život produžuješ.

Sad se Jeca nasmije i prekrsti se:

- V imja oca i sina...

- Tako stoji u Sv. Pismu, da je neka kći hranila svoga oca svojim prsima -

- U Sv. Pismu? - čudila se ona.

- Jest - reče stari, a onda, oklijevajući ponešto, nadoda: - Zar ti ne bi učinila isto, da te neko tvoj za to zamoli? - Sad je stajao kraj nje i milujući djetetu glavu tiskao je ruku mimo njenu sisu.

- Možda i bih - odgovori Jeca.

- Da te ja zamolim, na primjer - i sjedne uza nju.

Nju obuze stid, kao da je sva gola. Diže dijete s prsiju i zakopča košulju kao da se brani.

Stari reče sa prijekorom u glasu:

- Braniš se od mene! To je isto kao da ne daš gladnu prosjaku parče hljeba! - I vještom joj kretnjom odgrne košulju, turi glavu između nje i djeteta, pa započe da sasne.

Slijedeći dan i druge dane zatim dobivao je bez otpora svoj obrok mladosti.

Kad se gospođa Anđelina vratila iz Davosa, prestalo je sve to. Ona je dolazila k djetetu još prije nego je Toni odlazio u sud, ostajala čitav dan u kući, tako da Šime nije imao prilike da bude s Jecom nasamo. Uzalud je vrebao na zgodan čas, izmišljao ovo i ono, trčkarao gore k njoj, čim bi Anđelina sišla dolje. Stara mu je neprestano bila na putu. A i Jeca kao da je izbjegavala, koliko je mogla, da se s njim nađe. Bila je sretna, što ga se kurtarisala. Držala se stare gospođe, nosala dijete po kući, po bašti, bježala iz svoje sobe, kad god je mislila, da bi je stari mogao napastovati.

- U što je on to zajunio! - govorila je sama sebi. - Pa to se ne da podnijeti! Umrkla bi od sramote, da ko sazna, iako to stoji, kako on veli, u Sv. Pismu. Ni Stevanu ne bi mogla o tom što kazati, ni svekrvi, ni svešteniku, ni vlastitoj materi. O vraže, vraže, na što se ona namjerila! Zašto ga samo nije odgurnula nogom onaj prvi put, prošla bi ga već volja kao i šoferu, komu je čašom razbila glavu. Svi su oni psi, svi muški, i ne preostaje nego kôcem po njima... A i ovaj gospodin Toni, i on se nekako smuca oko nje, na večer kad mu tast i tašta odu iz kuće, zove je svaki čas, zaviruje u njenu sobu, čim se dijete oglasi, pa i najsitnijim jaukom.

Tako je došla zima i Božić s njom. Obdariše je košuljama, postolima, velikim zlatnim obocima, novcem. A na njen Božić dadoše joj Stevanovo pismo sa dobrim željama i dobrim vijestima o malom Jovi i kako im je sada svima dobro, u kući mir i beričet, krava je tu, nekoliko ovaca, gotovo stado, u hambaru žito, u trapu krumpir. Svega ima - piše Stevan - samo nje nema. I teško mu, da je nema.

Prohtjede se i njoj da njemu piše. Gospođa joj dala hartije i olovku, pa dok je dijete spavalo, išara ona nesigurnim rukopisom i krivim slovima čitavu stranicu. Sretna je, što im je dobro i što su zdravi i što misle na nju, kao i ona na njih. Vrijeme prolazi sporo, a rad bi da vidi svoje Jovanče i da ga podoji bar jedamput. Ali on se zacijelo odviknuo od materinje sise i srće vareniku kao veliki. Râno moja! Još dugo me k tebi nema! Proć će i Đurđevdan, i Jovandan, i Sv. Nikola, a ona još ne će doći. Nikad ne će doći, nikad više.

Pa se rasplaka nad onom hartijom spustivši čelo na nju kao na pokrov.

Početak je februara bio vrlo studen. Žestoka je bura vijala sitnim prašnjavim snijegom, koji se stiskao uz zidove kuća i uvlačio kroz pukotine vrata i pendžera u konobe, trijeme, stanove.

Mali je Šime nazebao i jako kašljao, teško dihao s punim nosićem, a i vrućica ga pomalo držala. U kući se sve uzvrpoljilo, uznemirilo, pozvaše jednog ljekara i još jednoga, koji propisaoše ljekarije i obloge i koješta još.

Gospođa Anđelina, nesnosljiva, nervozna od straha, histerična, vrludala je po kući dajući naloge i opozivajući ih, zahtijevajući sad ovo sad ono, prigovarajući svemu i svakome.

- Da se nije možda otkrio u noći - govorila je Jeci - dok si ti spavala, ili si ga držala na promaji, a možda si s njim naglo izišla u baštu, iz toploga na hladno, po takvoj zimi -

- Nije, nije - branila se ona - nazebao, kako se već nazebe, to dođe i prođe. Uzet ću ga u noći k sebi u postelju, grijat ću ga i paziti na nj, nek se ne boji. Proći će to. Samo neka dođe malo sunca.

Ali stara se nije mogla smiriti. Njoj se vrzle po glavi kojekakve misli s obzirom na bolesnu Šiminu majku, od koje je zacijelo naslijedio slabašna neotporna pluća, a možda i njevu bolest. Do kasno u noć sjedila je s mužem i zetom u susjednoj sobi, raspravljajući o svim mogućnostima, što bi se mogle desiti zbog Šimina oboljenja, pogotovo zabrinuta šta bi bilo sa Zanzom, da dijete, ne daj bože, nastrada. I poletjela bi svaki put, kadgod bi čula da mali kašlje, da mu uspe u usta kašičicu ljekarije ili da mu izmijeni oblog.

Iznemogla od uzbuđenja, brige i nespavanja, jedva se odhrvala snu, pa je svaki put bilo natezanja s njom, dok bi je muž i zet nagovorili da ide kući.

Odlazeći ostavljala je stotinu preporuka: Jeci, da bdi nad djetetom, da ga dobro umota, da pazi kako ne bi izvuklo ručicu ispod jorgana ili se izmotalo iz obloga, a zetu, da prigloda ako kašlje, da mu pruži ljekariju, da mu opipa čeoce.

Prve i druge noći mali se nije budio. Skutrio se uz Jecu, potio se, malo se miješao, al nije ni plakao ni kašljao. Treću noć davio ga kašalj svako malo vremena. Usput bi plakao i grčio ruke. Jeca bi kušala da ga umiri dajući mu sisu, ali teško je sasno, jer mu je nos bio začepljen. U susjednoj sobi Toni se budio, čekao čas da dijete prestane s kašljem, a kad nije prestajalo, dizao se, odjeven samo u pidžamu, pa odlazio prijeko da mu podmaže nozdrve nekom masti i uspe kašičicu sirupa u usta. To se ponavljalo nekoliko puta u noći, sve do u zoru.

- Pustite vi to, gospodine - govorila je Jeca - ja mogu i sama. Sad znam kako se to čini.

- Ne mari, Jeca - odgovarao je on - kad se već probudim, onda mi nije teško ni da se dignem. A i tebi je nespretno držati dijete i u isto vrijeme sipati ljekariju u kašiku.

- Kako vam drago - reče ona. Samo da i vi ne nazebete u tom hladnom jutru.

I on se vraćao u svoju sobu, legao u postelju ali više nije mogao da zaspe. Mučile ga neke misli, koje nije očekivao. Kako je to sve čudno, a ujedno i smiješno. On tu sâm kraj te mlade, lijepe žene, što leži u postelji, u noći, ulazi k njoj i izlazi, i ne treba nego da ispruži ruku - a onda je pokušavao da se oslobodi tih misli, uzimao kakvu knjigu da čita, silio se da razmišlja o poslu, što ga danas čeka, o ženi, koja se još uvijek tuži da joj nije dobro, o tom pustom životu što ga sada vodi, o bolesnom djetetu, koje bi moglo da dobije upalu pluća, da se uguši u kašlju, i tako malo pomalo zaboravljao na one svoje prve misli.

Iduće večeri porasla je malo vrućica. Pozvali su ljekara, koji je rekao: sve ide normalnim tokom. Vrućica kod djece ne znači mnogo. Ne ide na gore. Katar sazrijeva. Sutra bi moglo biti bolje.

Uistinu mali je lako i rano zaspao, tako da je i gospođa Anđelina s mužem ostavila rano zetovu kuću. Toni je ostao da napiše Zanzi pismo. Pisao je dugo. Rasuo se u sentimentalnostima, nježan sav i raskvašen, kao beškot u vinu. Kako mu je neizrecivo teško bez nje, kako će doskora doći da je vidi, čim dobije odsustvo, za Uskrs možda, kako jedva čeka da je uzme na ruke i ponese i zaljulja kao malog Šimu, da je gleda dugo u oči i da ih dugo ljubi, jedine oči, koje voli na svijetu, više od svojih vlastitih i još koješta, puno diskretne erotike. Kad je svršio, bio jc uzbuđen kao mlad ljubavnik u nestrpljivom očekivanju.

Bilo je kasno, kad je legao, daleko iza ponoći. Vani je zavijala bura, lomila stabalje ispod prozora i naglo okretala kokotić na strehi, što je škripao u zarđalom jednoličnom ritmu.

Nije se još ni ugrijao, kad začuje da mali kašlje. Čekao je da prestane, ali on sve više i jače, raskašljao se kao da će se udaviti. Skoči i poleti tamo, dade mu ljekariju i omasti mu nosić kao obično. Pa ostade pred Jecinom posteljom da vidi, hoće li se smiriti.

Na ikonosu pod Bogorodicom, vrh Jecine glave, titralo je kandilo, slabo osvijetljujući veliku prostoriju. Jeca je ležala na boku, podbočena o lakat, otkritim prsima, pod kojima je ležalo dijete.

Toni je gledao u ženu, ne misleći više na dijete. Noge su mu podrhtavale pod koljenima, zubi cvokotali.

- Smrznut ćete se, gospodine - reče Jeca.

- Jest, hladno je - odgovori on i prošeta se gore dolje i dođe s druge strane postelje, Jeci iza leđa.

Dijete je međutim primilo sisu i sišući mirovalo. Ona se nagnula nad njim da mu bude laglje. Onda okrene malo lice prema Tonu:

- Sad možete otići.

On ne odgovori, samo pruži ruku i zavučje je Jeci otraga, niz pleća.

- Sav ste kao led - reče ona, uvukavši vrat u ramena.

- Kako si topla! - šane on. Pa razdražen tom toplinom, podigne hitro jorgan i zavučje joj se iza leđa.

Ona je dalje dojila. Nije se ni makla. Samo je polako spuštala glavu na jastuk, i bez ikakva otpora, valjda iz obzira ili od slabosti, tiho vapila:

- Nemojte, gospodaru! Molim vas, nemojte!

Dva tri mjeseca potrajali su ti odnosi. Nit je ko znao za njih, nit je mislio na što takvo.

Mali je Šime davno ozdravio, dobio ponovo svoje podvoljkaste kolačiće, zaokružile mu se ručice u zglobovima, nabili se butiči kao u prepelice bataci. Smijao se već, raspoznavao svakoga u kući, kušao da brblja: gotovo da govori.

Svi su pripisivali to Jeci u zaslugu, bilijoj zahvalni i smatrali je već kao svoje čeljade. Po njoj se ravnali, prema njoj se udešavali, davali joj toliko, da je već u svojim našivačima skrivala malo bogatstvo. Samo je stari Šime nosio prema njoj pritajenu neku srditost, krivio nju, što nije nikad mogao da bude s njom ni pet minuta nasamo, uvjeren, da je to moglo biti, samo da je ona htjela.

Jednoga dana odluči gospođa Anđelina da ode na pijacu s kuharicom. Uoči toga, za vrijeme večere, pripovijedala je, kako joj se čini, da su se izdaci naglo povećali, da kuharičini obračuni ne odgovaraju cijenama robe, da je sve jeftinije nego što ona iskazuje. Stari je osobito zagovarao kontrolu nad kuharicom, bunio se žestoko, što joj se sve prepušta i tek se onda primirio, kad je Anđelina pozvala kuharicu i najavila joj, da će ona s njom sutra u kupnju.

Sutra, čim su one izišle, već je stari bio tu. Jeca je čula auto i zaključala se. Našavši vrata zatvorena, on se zapanjio od čuda:

- E, šta je to! - klikne i zakuca.

- Ko je? - upita Jeca.

- Otvori, ja sam - odgovori srdito stari.

- Ne mogu - reče ona tankim glasom, kao da pjeva. - Oblačim se.

- Hoću da vidim maloga! - zapovijedao je on.

- Pričekajte malo.

Stari je nešto zabeštimao talijanski, pa se uskomešao po koridoru kližući po ćilimu od jute lakovanim postolima, što su škripali u pregibima kao sitni cvrčci. Dva tri put se ustavljaao kraj vrata, sagnuo se i zavirio kroz ključanicu. Vidio Jecu već obučenu kako oblači maloga. I razgoropadio se:

- Što ne otvaraš! - pa povuče naprasito kvaku gore dolje kao da će provaliti. - Vidim ja, obučena si! Otvori.

A kad nije odgovarala, uhvati ga bijes i stane udarati nogom u vrata:

- Vlahinjo! Beštijo! Otvori!

Lucija je doletjela iz prizemlja da vidi, što je ta buka, ali stari se izdreči i na nju:

- Marš, za poslom!

U isti se čas pojavi Jeca na vratima sa djetetom u naramku.

- Kud ćeš? - upita je on nešto mirnije.

- Na šetnju s malim - reče Jeca i pođe niz stepenice. U trijemu stavi maloga u dječja kolica, izgura ih pred sobom na ulicu i pođe, ne obazrijevši se ni jedamput za sobom.

Otišla je ravno u gradski džardin. Sjela na jednu klupu kraj srednjeg rondela, dovukavši kolica u hladovinu, da djetetu što je putem zaspalo, ne bude sunce prejako. Bio je vedar majski dan, topao, gotovo kao ljetni. Naokolo po nasadima puno cvijeća svih šara i vrsta, kosovi se provlačili kroz džbunove, a mali se vodoskok naprezao da što jače digne u vis svoj tanki slap. Dječurlija se naganjala i kričala po puteljcima, a na ostalim klupama drijemali starci, brbljale ženske, što su pazile na djecu, ili sluškinje bez mjesta.

Jeca je gledala nehajno taj život pred sobom i prepuštala se svojim mislima. Najvoljela bi, da joj je nekamo otići, daleko od tih ljudi, s kojima živi, ali ne kući gdje je Stevan, nego gdje je Jovo sam s njom. Stevana se boji, da joj ne pogleda u oči, jer ona će ih zacijelo zatvoriti od stida ili će ih okrenuti u stranu, jer ne će moći gledati ravno u nj kao nekada. Napipat će on tragove tuđih ruku na njoj, što su je milovale u tolikim noćima, dok je bila daleko od njega. I pitat će je, jednako kao onda, kad se vratio iz soldata, je li je ko dirao, napastovao, i da l' je ikome pustila da je podruga ili poljubi. Zna ona za svaku riječ, što će joj on reći, ali ne zna, kako će mu odgovoriti. Sjeća se dobro, kako mu je onda otvoreno odgovarala: - Nije. - Niko. - Glavu bi mu razbila. - Oči bi mu iskopala. - Al što će mu reći sada? Čutat će, valjda, ćutati i ne odgovarati, jer lagati ne zna. Radije priznanje, nego laž. Radije neka je ubije, nego laž. Jer ako prizna, vidjet će da ona sama nije kriva. Sve je došlo samo od sebe. Da je nisu gonili, da ostavi kuću i dijete, da služi za novac, ne bi dolazila iz napasti u napast, ne bi je lacmani tako obrlatili, niti bi se ikada spandžala s ikim. Šta je ona znala, kakve su sve te njihove mušavede i varancije! Jedan sa cvancikama i ikonama, a drugi sa drhtanjem i cvokotanjem od hladnoće, da mu se smiluješ. Vraga je on htio da maže malom nozdrve i da sipa u nj ljekariju, k njoj je on htio, u njenu postelju, gdje se priljubio uza nju kao pijavica uz meso. Tako je bez htijenja i bez volje -

Najzad se dosjeti, da na nju pada nečija sjena. Podiže glavu: nekakav soldat pred njom. Protrnula je u cijelom tijelu. Tako je izgledao njen Stevan, kad je jednom dolazio kući na odsustvo. Prije nego je došla k sebi, reče soldat:

- Jes' ti to, Jeca?

Ona ga pogleda malo bolje, ali kako je stajao prema suncu nije ga odmah prepoznala. Digla je ruku nad oči, pomakla malo glavu na stranu i onda rekla:

- Krstane!

- Nisi mi se nadala, a?

- Znala sam, da si ovdje, al ko da ti se nada u ovolikom gradu.

On sjedne uza nju. Zavezak što je držao u ruci, stavi na klupu, kraj sebe.

- Eto vidiš, trevi se i to.

- A što se ti šetaš ovuda u ovo doba? Zar nisi u službi?

- Nisam još - reče on - malo prije sam se vratio sa odsustva, pa ne moram da se prijavim do večeras. E baš mi je drago, što se našosmo.

- A odakle dolaziš? - upita ona radoznalo.

- Sa stanice. Od Drniša željeznicom, a od Maovica do Drniša pješice preko Lemeša.

- Što rade moji kod kuće? - nastavi nestrpljivo Jeca.

Krstan pljućne daleko preda se:

- Što rade? Dobro im je. Uzorali, posijali, okopali. Štalu sagradili. Kuću obzidali, digli s nje ševar i pokrili je pločom. Bijeli se iz daleka kao crkva. Veselit ćeš se, kad se vratiš.

- Onda, veliš, Stevan zadovoljan? - nastavi Jeca.

- Pa i je - odgovori Krstan i dohvativši zavezak počne da ga odvezuje: - E, da te ponudim! Toga ovdje nema. - I pruži joj odmotanu hartiju: - Uzmi jedan.

- Uštipak! - klikne Jeca iznenađena - otkad ih nisam jela! I odgrize s kraja parče, ostavivši u tijestu jasne tragove svojih zubi. Onda poslije malo:

- A moj Jovo, rano moja?

On je pogleda na čas i odmahne rukom:

- Ah, što! Mladi ste. Lako ćete namiriti izgubljeno.

- Što govoriš? - upita ona uhvativši ga za lakat.

- Doći će drugo i sve će biti kao i prije. Tako je uvijek, kad se dijete otkine od sise.

Jeca skoči, ispusti iz ruke uštipak i zagradi Krstana za ramena.

- Što je? Što je s Jovom?

Krstan se dosjeti, da ih gleda svijet oko njih, pa reče tiho:

- Umiri se, Jeca. Dijete je umrlo još zimus.

Ona se zaljulja kao da će pasti. Požutjela sve do pod grlo kao vosak. Onda prevuče podlakticom preko čela, uhvati kolica, pa se bez i jedne riječi žurno uputi prema izlazu.

Soldat, iznenađen, ostade nepomičan, gledajući za njom.

Kad je došla kući, Jeca se zatvorila u svoju sobu, izvukla ispod postelje kovčeg i na brzu ruku strpala u nj ono malo stvari, što su bile njezine. Sve, što je dobila od gospode, ostavila je u ormaru, a bili su tu i stari srebrni novci, što joj je dao stari Šime, i broš od gospođe Zanze, i minduše i kojekakve džidže i nakiti i vitice - sve, sve do posljednje sitnarije. Čak i jedan novčanik, što joj je dao Toni, s jednom hiljadarkom, kojom joj se odužio i koju nije poslala ljekaru u Vrliku, jer nije htjela da takav novac dođe Stevanu u ruke. Zadržala je za se nešto malo sitniša, za svaki slučaj. Onda je podojila maloga, rekla sobarici da pripazi na nj, dok se ona ne vrati i otišla, na stanicu, da priupita, kad polazi prvi voz u

Drniš. Ona će ići kući, svakako će ići. Putovat će preko Drniša i pješice preko Lemeša, u Maovice.

Na stanici sazna, da prvi voz odlazi u pet sati po podne, a slijedeći sutra ujutro u šest. Vraćajući se kući razmišljala je, kojim da krene. Pođe li popodne, stići će navečer u Drniš, gdje će morati prenočiti, jer kud bi obnoć pješice preko planine, po nepoznatim stazama. Pođe li ujutro, morat će prenočiti ovdje, uz onoga čovjeka, koji je noć na noć, ima već tri mjeseca, spavao s njom pod istim jorganom. I odluči se da krene još danas, popodne, i da pričeka u Drnišu dok svane. A onda dalje.

Mislila je da saopći Tonu, kad dođe na ručak, svoju odluku, da mu predbaci, što joj nije rekao, što je bilo s njenim Jovom, jer on je zacijelo za to znao, ali kad je bila s njim, nije mogla da govori. On se nije dugo s njom zadržavao, pa nije ni opazio promjene na njoj. Po danu je obično bio stvaran i poslovan prema njoj, kao da nije bilo ništa među njima. Samo u noći je bio saopćljiv, drugarski, nježan, kao da je njen pravi muž. On je i sada ručao hitro, pogledao dijete u bešici i izišao bez ikakve zle slutnje.

Poslije podne, nešto malo prije polaska voza, uzela je Jeca svoj kovčeg i, našavši Luciju u prizemlju, rekla joj:

- Ja idem kući.

- Šta si poludila. A dijete?

- Svejedno. I moje čeka na me odavna.

- Ti ne smiješ ići - vikala je Lucija. - Poslat ću za tobom policiju.

- Šta će tu policija. Zovem li ja policiju? Radije javite staroj gospođi da se pobrine, kako će večeras nahraniti maloga. Ja idem da nahranim svoga.

- Al ja te ne puštam - uhvati je Lucija za nadlakticu.

- Šta me ne bi pustila! - reče Jeca i snažnim zamahom lakta otrgne se iz Lucijine ruke. Lucija zatetura, sruši se na tle, a ona izleti iz kuće i pohita prema stanici.

Čim je sjela u vagon, voz je krenuo. I da je ko htio da je dostigne, ne bi imao dokad. Ali ona se nije ni brinula za to. I onako ne bi se dala, da je vrate, pa makar je rasjekli na parčad. Zavukla se u svoj ćošak u vagonu, svoj kovčeg uza se, ovila ga rukom kao malo mrtvačko sandučić i putovala tako, puna nemira i neutješnih misli. S njom su se vozila dva tri putnika, ali ona nije marila za njih, niti se pitala, ko su ni šta su, ni kamo putuju. Jednako joj je bilo svejedno, kojim krajevima prolazi; niti joj je bilo stalo do mora, koje se pomalo gubilo u sutonu. Živjela je u njoj samo jedna misao i želja: da stigne što prije tamo, gdje je njen Jovo. Da stigne tamo, da ga nađe gdje bio da bio: u bešici ili grobu, svejedno, samo da ga nađe i podoji.

Međutim se spustila noć. Vagon je bio slabo osvijetljen, jedva su se razaznavali putnici i stvari u njemu. Ona je zatvorila oči i tavorila tako u onoj tarlabuci željezničkih točaka i treski vagona. Sve se to valjalo sporo, jednolično kao da se putuje u vječnost. Na jednom poče da ječi u njoj bol, kao zvuk u zvonu, i kukala je u sebi i gluho naricala, sve bez suza i bez grcaja ne videći kraja svojoj nesreći. Dugo je ostala nepomična, gotovo ukočena, dok joj ne utruše bokovi i noge. Onda pomalo spusti glavu na kovčeg, i tako je obrva san.

Malo časaka prije Drniša probudi je konduker:

- E ti, probudi se. Sad smo u Drnišu.

U nekoj jadnoj, prostoj krčmi, na početku varoša ukonačila se za tu noć. Krčmar joj je prostr'o rukovet slame u prikrajku, dao joj nekakav istrošen biljac da se pokrije, a donio i nešto jela, koje nije ni dotakla. Zapitkivao je ovo i ono, ali kako je ona bila kratka u odgovorima, brzo je prestao, naplatio račun i otišao, ponijevši svijetlo sa sobom.

Probudila se u prvi osvit. Digla se odmah, uprtila kovčeg i izišla ne znajući kuda da krene. Čekat će na kakvog prolaznika, da ga upita za put, što vodi preko Lemeša. I nije dugo čekala. Nabasao doskora neki seljak i kazao joj kuda će.

I uputila se.

Jutro je bilo rosno, vedro, obvito tankom maglicom, koja se pomalo sve više rijedila, da potpuno iščezne u prvim sunčanim zracima. Put je bio prašnjav, pun kamenja i udubina. Ona je išla uspravno, odlučno gotovo veselo, kao da je u njoj sve ravno i kao da je ništa ne tišti. Nije se okretala ni ustavljala, niti je za tren smalaksavala u koraku. Sva je njena snaga bila u pokretu. Hitila je naprijed ko da se boji da ne zakasni.

Onda je najednom zapjevala. Čudnu jednu pjesmu, što tamo na Maovicama pjevaju čobanice na paši, jednoličnu, tužnu, da se nije znalo da li uistini pjeva ili nariče.

Pod uzbrdicom, što se penje uz Lemeš, prestala je pjevati i usporila korak. Tu je i staza bila uska, neravna, sve sama izbočina. Unaokolo pusta golet, tu i tamo ublažena kakvim grmom smreke, kupine ili visokim strukovima paprati. A pogdjegdje, među kamenjem smješkala se na vjetru mlada trava, kao sitna dječja kosa.

Još nije osjećala umora, samo je jače disala i opotila se. Prsi su joj nabrekle i bile teške od punoće. Bože moj, koliko to traje! Rekli su joj, da će stići u Maovice oko devet, a sunce je visoko kao da je podne. Da nije možda zabasala, udarila krivim putem. A bog bi ga znao: ona nije nikad prolazila tuda. Sretne najzad neku ženu, što je kupila suvarke.

- Je li još daleko do Maovica? - upita je.

- Čim zađeš iza onog brijega - odgovori žena - tamo su Maovice.

- Hvala Bogu! - usklikne Jeca i pođe dalje.

- Stani malo! - ustavi je ona žena. - Pomozi mi da uprtim ono drva.

Jeca joj pomogne i odmah se okrene.

- Kud se žuriš tako? - upita žena.

- Zakasnila sam. Moram da podojim dijete.

Kad je izišla iza ovog brijega, vidjela je Maovice. Rastrkane niske kućice, među koštela-ma i murvama, sve pokrite ševarom, a samo jedna pločama, bijela kao crkva. To je njezina. Stevanova. Ali ona ne ide tamo. Oči joj skrenuše malo niže, ispod sela, na jedno ograćeno parče zemlje, u kome se bijele krstovi. Groblje. Tamo će ona, k Jovi.

Sada poče da je izdaje snaga, koljena joj poklécala i sve se naprezala, da izdrži još to malo. Već je stigla ispod groblja. Tu zbacila s glave kovčeg i sjedne na nj, da dočeka nekog dječaka, što joj je išao ususret. Prepoznala ga i upita:

- Simo, znaš li ti, gdje je ukopan moj Jovo?

- Kako ne bih znao - odgovori dječak - bio sam mu na ukopu. Dođi da ti pokažem.

Dječak je primi za ruku i povede u groblje. Ona nije mogla da ide hitro kao on. I on je pusti, poleti naprvo, ustavi se kod jedne male humke s krstom opletenim u šarenoj pređi i dovikne joj odonda:

- Evo, ovo je Jovin grob.

Jeca klone na koljena i, protežući ruke, dopuze do humke, već jako obrasle koprivom i kupinom i drugim korovom. Ona se baci preko nje, izljubi najprije zemlju i ona dva sedrena kamena na krajevima. Raskinu zatim zapetljače na košulji, izturi iz nje obadvije sise, pritisne ih žestoko na onu humku, u drač i koprivu, da su prokrvarile, pa propišta kao kukavica:

*- Jovo, rânô, vraća ti se maja
i nosi ti dva bijela hljeba...*

A Simo kad je vidio krv na prsima one žene, prestrašen, pobježe s groblja i pođe da traži Stevana.

Bisag-grad, 1934.
Hrvatsko kolo, 1934.

Krzno od sibirske vjeverice

Otvoriše se nespretna vrata, sa prljavim malim četverouglastim staklima, i u postolariju uđe neka mlada gospođa, omotana u krzno od sibirske vjeverice. Uzan prostor, u kome je do sada vladao zadah kože i smrad od slabo očišćene petrolejske svjetiljke, napuni se za čas čudnovatim, jakim mirisom i svečanom gosposkijskom prisutnošću. Kalfe digoše radoznale glave i ostaše s alatom u zraku, mali šegrt skoči, primi iskrivljenu, zarđalu kvaku i zatvori za gospođom vrata, koju majstor, pozdravivši je velikom devotnošću, ponudi da sjedne. Ona otkopča svoje krzno i spusti se bez oklijevanja na stolicu, čija je slama bila isprekidana i štrljila uvis kao pravo strnište. Odmah zatim izvadi iz kožne torbice lijepu dozu od kornjače, ponudi majstora cigaretom, koji je hitro uvuče iza uha, i istodobno s drugom rukom izvadi iz prsluka benzinski upaljivač. Gospođa požudno udahne nekoliko dimova i zatraži, da vidi kože, od kojih bi htjela da joj se skroje cipele.

- Znae, majstore, ne vjerujem ni u koga do u vas. Nema cipele, u kojoj bih se tako dobro osjećala kao u vašoj. Ona i nije cipela, nego rukavica.

Majstor je digao svoje prezbitne očale, kroz koje su njegove oči izgledale kao dva mutna, glomazna jaspisa, i pogleda samodopadnim smiješkom svoju lijepu mušteriju:

- Poznajem ja vašu nogu, milostiva gospođo, kao svoju ruku. I još bolje.

Jedan kalfa poče da udara čekićem po nekoj cipeli, a majstor ga pogleda oštro, da je odmah prekinuo. Njegove se ruke složiše u zaprljanu pregaču, krcatu kožnim strugotinama i izlomljenih drvenih čavlića, a oči mu se ustaviše na zlatnu okruglu antiknu brošu sa crvenim kamenom, što je bio prikopčan nasred prsiju one gospođe. I ostali su gledali u nju. Na oko nehajno, bez izražaja, bez ikakvog traga kritike, pa teško je pogoditi, kako se je njena prisutnost odrazivala u njihovim mislima i čulima.

Mali jedanaestogodišnji šegrt zavukao se u jedan ugao, podbočio nogu nogom, i naslonio se uz nekakav pult. Njegove žmigave sitne oči sa žutim trepavicama bile su u nervoznoj akciji: kao dva liliputanska reflektora pretraživale su detalj po detalj ono žensko stvorenje i ustavljale se čas dulje čas kraće koliko na njenim odjevnim predmetima i dragocjenostima, toliko na pojedinostima njene glave i tijela.

Dječak je gotovo upijao u se dojmove i nekim strahopočitanjem doticao nesigurnim mislima ono, što je vidio. Sve te misli bile su krcate udivljenja: za one duge, bijele prste sa svjetlucavim noktima, i jednim čudnim prstenom, u kome je bio velik kamen kao neko rumeno oko; za ona usta, od kojih je vršak cigarete potpuno pocrvenio, i koja su se tako hitro micala, kad su govorila; za duge uske obrve, na krajevima zašiljene, kao da su izrezane od najfinijega laka; za one noge, prebačene jedna preko druge, u svijetlim tankim čarapama, kroz koje je on jasno vidio, kako proviruju sitne dlačice. I najzad: krzno. On osjeti, kako mora biti ugodno prijeći dlanom preko njega: i nehotice prijeđe mu ruka preko surovog kaputića, posrnuvši o jedino zaostalo puče, što je svaki čas prijetilo da se također otrgne.

Međutim je ona izbirala kožu. Prsti su joj igrali na gibivom materijalu i ispitivali mekoću i rastegljivost, kao da želi znati, kako će se priljubljivati uz njene razmažene i osjetljive noge.

- Znae, majstore, ovaj ćete put morati uzeti mjeru. Kroz ova tri mjeseca, što sam bila odsutna, malko sam udebljala. Pa su mi i gležnjevi jači.

Reče ona, pruživši svoju lijepu nogu pred svijetlo lampe i maknuvši njom tako, da se je pričinila, onako obučena u cipelu od šarolike kože, kao živa glava od kakvog čudnovatog reptila.

Majstor je vještački promatrao nježni zglob između golijeni i gležnja i nasmiješio se las-kavom udvornošću izrazujući tako svoju sumnju, da bi se tu moglo raditi i o jednom milimetru. Ipak on otvori neku knjigu, otkopča laku tetivu na cipeli, svuče je i poče da mjeri opreznim, ponešto drhtavim prstima nogu, poredeći brojeve u knjizi s ovim novim rezultatima svoga mjerenja.

- Isto kao i prije! - rekao bi svaki put monotonom kadencom u glasu, kojom je htio istaknuti, da je njena noga ostala nepromijenjena.

I dok je majstor, malko pognut, klečeći najednom koljenu, držao na drugom i mjerio nje-nu nogu, ona je u prvi čas promatrala njegovu ćelavu glavu sa nekoliko krastica i franci-skanskim vijencem prosjede kose. A onda, ili jer je to izazvalo u njoj neprimjetljiv osjećaj gađenja ili potaknuta nepomičnim pogledima onog malog šegrta naslonjena uz pult, prenese tamo svoje oči i interes, pa reče:

- Ovaj dječak nije bio prije ovdje!

- Dva mjeseca što je kod mene - odgovori majstor i nastavi svoj posao.

Dječakovo blijedo lice zadobi u isti trenutak, na obje strane, male rumene mrlje, a žute se trepavice stisnuše stidno kao pestiće od mimoze. Istodobno prijeđe s noge na nogu kao vođena ptica, grcne malko naprijed vratom, kao da ga steže ogrlica od košulje ili tišti pu-ce na njoj i zakopa pogled u zemlju.

Gospođa je odmah opazila dječakovu zabunu. I da ga malko ohrabri reče glasom punim prijaznoga smiješka:

- Imaš li roditelje, mali?

On opet zažmiri kroz svoje mimozaste pestiće i htjede odgovoriti, ali ga majstor preteče:

- Samo majku, milostiva gospođa.

No ona nije ni dočekala majstorova odgovora:

- Dođi amo - reče mekano.

Dječak odvažno učini par koraka i stane u obzirnoj daljini pred njom. Nervozno su mu skakale uvis obrve i nadizale usko čelo.

- Dođi bliže. Zar me se bojiš?

Dječak velikom brzinom tresne glavom, kao da je htio reći:

- O ne! Nipošto.

Onda stane tik uza nju. Ona ga uhvati za lakat i povuče k sebi tako, da je čitava njegova ruka uronila u njeno krzno. Golicava mekoća izazva u njemu neobičan trzaj. Skoro je uzmaknuo.

Međutim je majstor, dovršivši mjerenje, obuo gospođi cipelu. Ona pogladi dječaka po licu i reče mu:

- Ti ćeš mi donijeti cipele, kad budu gotove. Ali, pazi, ja hoću da ih primim iz tvoje ruke. Mali kimnu glavom, a ona uvuče ruku u svoju torbicu, i pruži mu malenu papirnatu vrećicu sa bombonima: - Majstor će ti kazati, gdje ja stanujem.

Kad je ona poslije malo odlazila iz postolarije, pratio ju je dječak, najprije kroz jedno, onda kroz drugo dvorište, pa kroz vežu na ulicu. Idući za njom, džepnom električnom svjetiljkom osvjetljavao je krupnim kamenovima popločeni prostor i sam tražio očima gdje bi bilo najzgodnije, da ona postavi svoju nogu. A ako se desio koji izbočeniji kamen, na kome bi neravno stala njena uska i visoka peta, onda mu je dolazilo da podmetne svoj vlastiti dlan, samo da njoj bude udobnije.

Na ulici čekaše automobil, kraj čijih je otvorenih vratašca stajao šofer sa poniznom kapom u ruci. Mali ostade na ulazu veže sa upaljenom svjetiljkom, i ako su i veža i ulica bile dobro osvijetljene fenjerima. On i ne opazi, kako je šofer zatvorio kupè i uskočio u svoje sjedalo, samo je ukočeno gledao na vratašca i vidio kroz staklo oči i posmijeh, a onda ruku i krupan prsten sa velikim rumenim okom, koje se također smiješilo.

Kad se malo zatim vraćao kući sa kalfama, slušao je najvećom napetošću, kako su se oni razgovarali o onoj gospođi. Jedan je bio pun udivljenja za njenu ljepotu i procjenjivao vrijednost njene odjeće i dragulja, dok drugi je uličarskim cinizmom pravio opscene primjedbe, na koje su se ostali smijali. Dječaka sve to nije ni najmanje bunilo, jedno, što on nije shvaćao svu niskoću tih razgovora, a drugo, što je njegov duh bio potpuno fasciniran od njene ličnosti, koja mu je izgledala čudesna i sveta i lijepa u isti mah. Najzad se tako zanio u svoje snatrenje, da nije više ni slušao, što njegovi drugovi govore, ni opazio, kako jedan za drugim izostaju, dok se na koncu nije našao sam. Tad je pogledao oko sebe, kao da istražuje, da li ga tko promatra, izvukao iz džepa papirnatu vrećicu sa bombonima, ustavio se ispod prvog fenjera i zavirio u nju. Okrugli plosnati drops-bomboni u različnim bojama, stisnuti jedan uz drugi, napuniše njegove oči. Skanjivao se, bi li ne bi li uzeo jedan, kao da nije uvjeren, da su oni baš njegovi, ili kao da se boji time povrijediti darovateljicu, koja je ulila u nj toliko strahopoštivanja. A onda izabra jedan crveni. U isti čas pomisli na njene usne, koje su bile jednako tako crvene i promelja ga prstima. Počeka tako još nekoliko sekunda, turi ga u usta i pođe dalje.

Slatkiš se pomalo topio u vlažnim toplim ustima. Pritisnuo ga je čvrsto jezikom na nepce i užitkom gutao zaslađenu pljuvačku. Svaki čas vadio ga iz usta, pogledao, kako se je suzio i u boji poblijedio, da ga onda opet turi natrag.

Tako je došao kući.

U maloj potkrovnoj sobi dočekala ga mati sa škrtom večerom. On je jeo i pripovijedao o lijepoj gospođi, koja ga je pomilovala, i kojoj će odnijeti cipele, kad budu gotove. Istresao je međutim na sto bombone i prebrojio ih. Dvadeset i dva svega, a jedan crveni je pojeo, dvadeset i tri. Ponudi mater, koja uzeo jedan onako s reda, a onda ih porazdijeli na hrpice po bojama. Bilo ih je najviše bijelih, pa crvenih, ružičastih, zelenkastih i jedan jedini violetni, ali on nije znao, kako da okrsti tu boju, pa je mislio: modri.

Kad je poslije legao, zaspao je sa jednim bijelim u ustima. I kao što je prešao s onim slatkim tekom iz jave u san, tako je bilo i sa mislima. Sve su one bile zaokupljene jednom temom, koja je ostala u podsvijesti i onda, kad je čitav njegov organizam podlegao umoru i snu. I to se proteglo sve do jutra, do časa, kad se probudio. Trgao ga je iz sna osjećaj na rukama, koje su milovale sivo, glatko krzno od sibirske vjeverice.

Slijedeće dane živio je samo u očekivanju, kad će majstor dogotoviti naručene cipele. Ne sjeća se, da je majstor za čitava ova dva mjeseca, što je on došao k njemu, ikada posvetio

toliko pažnje i jednoj narudžbi kao ovoj. Nije povjerio ni najboljem kalfi nijedan jedini šav: sve je sam radio. Skrupulozno i oprezno odrezao kožu, pa je podrezivao, podstavljao, ubadao, rastezao, šio i podšivao, ukalupio i na kalupu izravnjivao, dok nije iščezla i najsitnija pogreška. Dječak je s pravom pobožnošću pratio majstorov posao, a bio je izvan sebe od radosti, kad mu je naredio, da dodaje drvene čavlice, što su tako hitro nestajali u visokoj peti. Pogotovo je bio oduševljen, kad je morao da ostruže komadić kože, koji je bio nešto hrapaviji. A kako je bio ponosan, što nitko drugi, osim njega i majstora nije sudjelovao pri izradbi tih cipela! A kako se onda opet snuždio, kao bolesna ptica u krletki, kad je majstor naredio jednom kalfi, da prišije puce na njima! Zamrzio je onog klipana, kao da mu je oskvrnuo ono, što mu je najdraže i najsvetije.

Sve te dane neprestano je majci pripovjeda o cipelama one gospođe, o cipelama, koje će on odnijeti tamo u njen stan. Jedan put je zapitao majstora, gdje ona stanuje.

- Čut ćeš već, kad dođe vrijeme za to! - okosi se majstor, ali onda promumlja kroz zube ime i ulicu.

Mali je upamtio jedno i drugo. I jedno popodne, prije nego što je pošao u postolariju, potraži ulicu i kuću. Stara barokna zgrada, sa sedam prozora u pročelju, od kojih su tri veća bila u sredini, u risalitu. U nju se ulazilo kroz velik portal sa muškim golim karijatidama, koje su držale balustradu velikog balkona.

Desno, između prizemlja i prvog kata, udubljavao se kućni ugao u jednu nišu, u kojoj je stajala drvena statua Bogorodice, umotana u široke i valovite nabore svoje modre haljine. Pred njom je gorjelo nemirno kandilo.

On je sa druge strane trotoara gledao u visoke prozore i tražio iza njih ono isto lice, što je posljednji put vidio iza stakla na automobilu. Ako ga vidi, zacijelo će mu se nasmiješiti. A možda će i rukom mahnuti, rukom sa krupnim prstenom.

U to drekne osoran glas iza njega:

- Šta gledaš tu! Nosi se odavle!

On se prene i okrajkom oka opazi uspravan pendrek, uperen smjerom, kojim je morao da pođe. Tek nakon nekoliko koračaja okrene se, pogleda prezirno policajca, koji je tako grubo rasuo njegovo pobožno fantaziranje, i izgubio se.

Sutradan navečer morale su cipele biti odnesene. Majstor ih je zamotao u tanak papir, stavio u škatulju i rekao dječaku:

- Pričekaj, dok gospođa oproba. Ako joj šta nije po ćudi, donesi natrag.

Mali je izletio na ulicu.

Od nekog vremena bila je pritisla neobično oštra zima, a od jutra pada sitan, gust snijeg. U svom slabom kaputiću zebao je inače ljuto i jedva čekao, da dođe u topao prostor. Ali ovaj put nije ga zima gonila naprijed. Gazio je visok snijeg i malo je mario, da li mu se moće noge. Jurio je sa svojom škatuljom ispod pazuha, zamrzlih ruku i ušiju, načulivši športsku kapu preko očiju. Verao se mimo prolaznike, pretrčavao na prijelazima kola i automobile, hvatao jednu ulicu za drugom. Led mu je izbijao suze kroz trepavice i sluz iz rumenog nosića, ali on nije mario ni za što. Naprijed, naprijed, k lijepoj i otmjenoj gospođi, da joj preda cipele. Zacijelo će biti zadovoljna njima. Majstor ih je izradio najvećom pažnjom, i nema ni najmanjeg šava, koji ne bi bio povučen prema najoprobanim zahtjevima njihova obrta. A koliko je on pri svemu tome sudjelovao! Ne, doduše, poslom, jer on, na žalost, još ništa ne zna i ne može da zna, ali pažnjom i mislima i željama, da što prije dođe vrijeme, kad će i on sve to jednako tako umjeti kao i majstor. Kako će to biti

lijepo, kad on bude uzimao mjeru onoj gospođi, kad on bude za nju pravio cipele, i kad ih bude njegov šegrt tamo nosio. Ali, ne, nipošto: on ne će slati šegrta, on će sam glavom poći tamo. Ne će doduše ići pješice kao sada, nego tramvajem, ali on to ne će dati nikome. I doći će pred nju, noseći za uhom onu cigaretu, što mu je dala, kad je dolazila da uzme mjeru, da joj tako pokaže, kako on ne će popuštiti njene cigarete, nego hoće da je sačuva za uspomenu.

I pri tom popipa džep svoga kaputića, da se uvjeri, jesu li još tu ona tri bombona, koja je on sačuvarao kao relikviju.

Najzad je ušao u onu mirnu ulicu, u kojoj nije bilo prometa ni dućana. Dva duga ravna fenjera gubila se u snježnu večer i osvjetljavala prizemlja palača sa velikim ulazima i prozorima. Tu i tamo prošao bi po koji rijetki prolaznik, a uza zid, pod balkonom jedne kuće, u zaklonici, stajao je zakukuljen policajac, zibajući se s noge na nogu.

On je prošao mimo njega i opazio kroz sitne pahuljice drhtavo kandilo pred Madonom. To je njena kuća. Istodobno čuo je šum motora. Kad se je malko više približio, opazi pred vratima auto. To je zacijelo ona, otići će večeras nekamo, i bog zna, kad će se vratiti. Poretiti i jedva prisprije do Madone: auto je već odjurio. Prispio je da stane na vrata, baš kad ih je vratar, nekakav bradat dugonja, htio zatvoriti.

- Je li milostiva gospođa kod kuće?

- Šta si htio? - upita vratar nestrpljivo, željan, da se makne sa hladnog zraka.

- Ovdje imam nešto za gospođu. Na vlastite ruke.

- Gospođa je ovaj čas otišla.

- Kad će se vratiti?

- Ne znam. Ali ostavi ovdje!

- Ne mogu. Moram joj to lično predati.

- Ako treba šta platiti, ja ću...

- Ne, ne - uporno reče dječak. - Ja ću se već vratiti...

- A ti se vrati! - otresne se vratar i uđe kroz neka mala vratašca, što su bila usječena u velikima.

Dječak ostane trenutak neodlučan pred zatvorenim vratima. Na koncu konca mogao je reći onom bradonji, da ga pusti unutra, da ne čeka tu na snijegu i ledu. Pogleda oko sebe, onda diže oči na zatvorena vrata, iz kojih su se izbočile u drvo urezane hrpe voća i cvijeća. Zatim skrene lice malo na jednu pa na drugu stranu i sukobi se sa iscerenim grimasama dviju golemih karijatida. U onom polumraku pojačale se njihove dimenzije, koje je prestrašena dječakova fantazija još više uvećala. Njihova su lica izgledala kao gadna, prijetuća strašila. Usta se raskolačila, nozdrve nadule, a mrtve oči kao da se otvaraju i zatvaraju bez pogleda i izraza. Krupne, mišićave ruke kao da se pomalo odljepljuju od tereta, koji nose. Mali je pritiskivao ljubomorno svoju škatulju, jer mu se pričinjalo, kao da mu je namjeravaju oteti one grozomorne ljudeskare. I instinktivno se odmakne, a kako je odmicao, hvatali ga po leđima trnci, kao da osjeća na njima dodir dugih kamenih prstiju.

Onda se ustavi pred Madonom. I njeno je lice bilo živo. Drhtaj kandila dao je njenim crtama izraz, pokretao je sjene u udubinama njenih očiju i nekako čudnovato micao njenom glavom, od čega je na mahove bljesnula zlatna kruna. Mali je Isus mirno položio glavu na majčino rame i drijemao.

Na jednom začuje dječak, kako se približuje neki automobil. Sva se njegova pažnja skrene onamo, u očekivanju, da bi to mogla biti gospođa, koja se vraća kući, potrči natrag do portala. Ali auto preleti mimo, i ustavi se negdje dolje u ulici, nevidljiv od snijega i noći.

I taj prolaz stroja učini, da je odlučio ostati tu i pričekati. Strane portala pravile su sa fasadom tupi kut i u njemu on je našao zgodno mjesto, sa koga je mogao dobro vidjeti, tko ulazi u kuću. Pri dnu, kakogod je kut bio širok, držalo se jedno željezo za obje njegove strane: to je bilo za čišćenje nogu od blata i snijega. Dječak je sio na to željezo, stavio škatulju na koljena, turio ledene ruke u rukave, desnu u lijevi i lijevu u desni - i čekao.

Snijeg je sipao neprestano, sitno i gusto, izravnao trotoar sa ulicom, napravio fenjerima visoke turbane, uhvatio se bijelim rukama za karniše, prozore i portale na kućama.

A dječak je mirno sjedio i dalje čekao. Malo mu je bilo stalo do snijega, što se pomalo penjao uz njegove noge, niti je mario za led, koji ih je obešćutio. Prignuo malko glavu, stisnuo svoje mimozaste pestiće i dao se nositi od misli, koje su ga salijetale. Bilo mu je ugodno i toplo od njih. Pa kako da mu i ne bude! Ta on je sav umotan u njeno sivo krzno. Čim se je vratila, prebacila ga preko njega i povela ga sobom gore u kuću. Izvadila cipele iz škatulje, obula ih, prošetala se gore dolje, i pohvalila ih. - Izvrsno! Izvrsno! - Takovih još nije nosila. Bolje su od onih, što ih je nekada pravio njegov majstor. Samo nije trebalo, da se on trudi ovamo, po tom vremenu; mogao je poslati šegrtu, za koga je ona i onako priredila bombona. - Pogledajte, majstore... sve sami crveni! - A njega je ponudila šakom cigareta, i on je stavljao jednu za drugom za uho, pa su stale poređane čak do preko glave. Onda se je ona smijala... smijala... Najzad uze jednu, stavi je u usta, a on izvuče iz džepa svoj benzinski upaljivač i htjede joj pripaliti cigaretu. U isti mah se stvoriše pred njim ona dva orijaša sa portala. Sa velikim ručetinama i nožurinama. Izbiše mu upaljivač iz ruke. Jest, on razaznaje vrlo dobro: jedan je njegov majstor, a drugi je onaj policajac, što mu je nedavno pendrekom zaprijetio. - Nosi se odavle! - - Kuda se vucaraš? - - Nemojte ga, bio je kod mene! - To je Madona rekla. I ona je sašla sa svoga ugla i došla ovamo, sa djetetom u ruci i zlatnom krunom na glavi. I bosa. Potpuno bosa kao njegova mati, kad je u poslu. Pa to je i lice njegove matere. A onaj mali Isus, to nije Isus, to je on. On, postolarski šegrt... Samo je go, go golcat po ovoj zimi. Popipa se i potraži džep sa ona tri bombona... ali on je go, i nema džepa... - Mali, ozepst ćeš, smrznut ćeš se! - I opet prebaci gospođa svoje sivo krzno preko njega. Zamota ga čvrsto i pomilova ga po glavi. - Je li ti sada toplo? Jest, toplo mu je. Tako mu je toplo, da mu se drijema. Zaspao će. Ne može više ni očiju otvoriti. Ni govoriti. Samo čuje, jasno i bistro. Automobilska truba u daljini, pa bliže, sve bliže. Tu-tu-tu... Muklo i očajno. Ali onda zaječi sirena. Zui-ui-uuii! I opet. Poslije malo ustavi se auto, i samo je motor šumio, ali taj šum nije mogao prekriti jednog ženskog glasa, koji je njemu dobro poznat. Samo, činilo mu se, da dolazi iz daljine. Iz velike daljine: njen tanki glas. -Mali, mali, ti ćeš mi donijeti cipele. - Dođi bliže, mali! Dođi bliže! - Ali se ruke ne će da maknu, i noge su ukočene... On spava. Još samo malo čuje onaj tanki glas, ali tako nevjerovatno daleko, da to i nije čovječji glas, nego nekakvo sitno zujanje, kao od najsitnije komarice, od one komarice, što je onom prkosnom kralju ušla u uho i progrizla mu mozak - kako je to on u školi čuo. I sve to neprestano zuji sitno, sitnije, još sitnije...

Hrvatska revija, 1929.

Nerotkinja

Peta je godina, što je Uroš Mačević odveo iz kola Mašu, kćer Petra Kovačevića.

A bilo je rad te otmice kavge i krvi. Mašu su omjerali momci iz devet sela, pa je sve skočilo na noge i dalo se u potjeru za otmičarem. Dok su se njegovi drugovi i ortaci natezali sa gonjačima, dotle je Uroš zamakao za brdo, zašao s curom u goru, pa stramputicom došao kući.

Stari Mačević, Urošev otac, dočekaio je srdačno mladence, a kad i ortaci prispješe - neki su bili okrvavljenih glava - to ne bijaše veselju kraja ni konca. Tu se jelo i pilo, tu se pjevalo, puškaralo, a doline su ozvanjale i planine odjekivale.

I od tog dana živi Maša u kući Uroševa oca, ali još uvijek nevjenčana. Nije htio da je vodi pred oltar.

Iz početka joj je malo bilo stalo, znala je, da je ne će otjerati, ali kad je vidjela, da ne može da zanese, poče se ljuto gristi.

Uroš ju je doduše još uvijek lijepo pazio, al često bi pitao i čudio se, kako to da oni nemaju poroda.

A i stari Mačević izgledao je nestrpljivo da začuje djetinji smijeh i plač po kući, pa je često znao govoriti, kako je pusto, kad svi odu na posao, a on ostaje sam i zadrijema od duga časa.

I jedamput reče on mlađem sinu Nikici:

- Ženi se, Nikica! Dovedi curu iz čije god kuće hoćeš, samo nek je zdrava!

Nikici je bilo tekar dvaest godina, pa ga je još čekala vojnica. Po zakonu nije se smio ženiti, ali on će kao i Uroš. Otet će curu, pa zapane li ga da pođe u soldate, nek ga čeka u očevoj kući.

Tako je i bilo.

Još jedamput orilo se pirno veselje u kući starog Mačevića. Nikica je doveo Stanu Plavšinu, djevojku svu od plamena i mladosti.

Da si je samo vidio pri svatovima! Veselila se, cerekala, stiskala očima i rukama, no u jednu riječ: pustopašna i neukrotna.

Stari Mačević je razdragano milovao to nemirno žensko stvorenje i veselio se kako će ona roditi sina i junaka.

I nije se prevario.

Stana je rodila sina.

A u isti dan kad su ga krstili, zapalo je Nikicu u soldate.

Prije neg što je pošao u grad, dozvoliše mu vlasti, da se vjenča sa Stanom.

Mirna je to bila svečanost. Stana je tugovala za mužem. Maša je gušila suze i čemerila se. Nadala se je da će se Uroš s njom vjenčati, kad se Nikica vjenča sa Stanom. Ali nada ju prevarila.

Nije htjela ništa govoriti. Sramila se. A drugi su šutjeli. I tako je i to prošlo.

Sutradan iza vjenčanja odlazio je Nikica u grad. Pratila ga je Stana i Uroš.

Bila je treća ura iza ponoći, kad su pošli od kuće. Uroš je i onako pred zoru morao na posao, pa zašto, da se ne ustane uru prije i ne otprati brata.

Išli su mirno, šuteći, širokim carskim drumom. U zraku rosa i jutrenja svježina; pijetli se ozivaju, psi laju.

Nikica je držao Stanu za ruku, a Uroš je koračao iza nje, pušeci iz zemljane lule i otkad-dotad pljucnuo.

Kad ono u jednu Stana zajeca i baci se mužu oko vrata.

- Nu, vidi! - reče Nikica - pa, ti eto plačeš! Otkad te znam nisi zaplakala, sina si rodila pa nisi zajauknula, a sad tu brebonjiš, ka' da idem na robiju!

- A bome, kad vi tako mučite, pa se i meni stislo u grlu!

Uroš je dalje šutio i grizao kamiš. Malo ga je smelo ono Stanino jecanje, jer ni on ne vidje nikad na onom licu ništa osim smijeha.

- Dugo je tri godine - prihvati Nikica - ali to će proći. Šta bi bilo, da idem u Ameriku! Nego bude li sreće, pa me puste, doći ću za Božić!

- Teško puštaju one od prve godine - reče Uroš.

- Ali kad imaju ženu i dijete...

- Svejedno. Zar oni za to pitaju? Soldatski zakoni ni za što ne pitaju!

I opet zašutješe. Kad su malo poišli, reče Stana:

- Šta mučite! Ka' da mrca pratimo. Meni dođe da plačem! Il govorite - il se rastanimo!

- Pa, rastanimo se! - I Nikica pruži Urošu ruku.

- Zdravo, brate!

- Bog, Nikica!

Na to se zagrljše.

Onda se baci Stana mužu u naručaj, a on je poljubi u čelo i pođe niz brdo.

Zatim se okrene:

- Čuvaj mi sina!

Uroš i Stana ostadoše na uzvisici, sve dok im se nije Nikica izgubio s vida.

Počelo se daniti. Vjetar je šumio kroz brijestove. Zvijezde su se rijedile, a iz sela dopirao glas klepaka i blejanje ovaca.

Na jednom udari Stana u smijeh. U mirnom jutru zvonio je njezin smijeh kao mazija.

Uroš je pogleda začuđeno.

- Šta se ti tako smiješ?

- Kad ti mučiš!

Pa udri ponovo u smijeh. Previjala se u smijehu, da su joj se bokovi natezali, a prsi tresle. I napokon sjede ukraj drumu.

- Eh, boga mi, ti si luda!

- Zašto?

- Jer se tako smiješ!

- Ta malo prije sam plakala.

- To i ja velim!

I opet zašutješe. Stana je čupala predu iz svoje pregače, a Uroš je stajao i gledao niz livade.

- Šta ne sjedneš? - reče ona.

- Rosno je...

- Evo na, položiti ću ti suknju!

I ona raširi okrajak svoje suknje po travi, a on sjedne uza nju.

I započe Uroš:

- Tebi kanda i nije žao, što je Nikica otišao!

- Zašto da mi ne bude žao? Ili sam ostarila, pa mi ne treba muž!

- Ne velim ja za to, samo vidim, da si vesela, pa se čudim!

- Ili bi šta pomoglo, da se žalostim! Grjehota je, što njega uzeše! Bolje bi bilo, da su tebe mjesto njega.

- Pa zašto?

- Eto tako. Tebe i onako ne treba tvoja Maša! - reče Stana i zlobno zažmiri na Uroša.

- Kako to?

- U ove tri godine Nikica će izgubiti tri sina - a ti ne bi ni jednoga!

- Stano, pogani jeziče!

I uhvati je Uroš za vrat, kô u šali. A ona udri kisaj, kao da se ruga.

- Zadavit ću ti tu đavolju dušu u grlu! - veli on i sve to jače tura svoje žuljave prste u njeno meso, i prignu joj glavu do koljena.

Ona se otimlje i crveni se kô crvena čoha, pa sve kroz smijeh gundđa:

- Eto, nisi kadar steći sina! Šeprtlja si! Moj Nikica to je junak! Kako se ne stidiš od Maše...

Uroša su pekle te riječi. Odavna je on osjećao kao neki stid, što je bez djece, a znao je da to nije do njega. Znao je, da je Maša nerotkinja, a to su i svi znali, pa su Stanina prebacivanja zlobno zvučila i njega dražila.

- Muči, zmijoj jedna, jer ću te zgnječiti, da ne ćeš ni danuti!

- Eh, da te se bojim! - zavijaše glavom ona. - Ti si šeprtlja!

- Nemoj da se na tebi okušam! - reče i uvuče joj ruku u košulju i uhvati je za prsi.

- Ne bojim te se! - Pa ga zagriže u mišicu, da je iz nje odmah krv probila.

Uroš je izgubio svijest. Zadrhtao je od pomame i naslonio svoja usta na njen vrat...

Ona se smijala, kričala, branila, čupala mu kosu, grebala ga noktima...

Ali on je bio jači.

Kad su se poslije rastajali na cesti, jer je on morao na posao, a ona kući, pomaljalo se rumeno sunce i osvijetljivalo život.

Od toga dana Uroš je zapustio svoju ženu. Nije doduše odavna s njom bio onako od srca ljubezan, ali uvijek je imao za nju dobru riječ. Sad, od nekoliko nedjelja, ni to.

Maša nije ni izdaleka sumnjala, da je Stana Uroševa jaranica. Ona je računala, da je njegova hladnoća i oporost plod srdžbe i nezadovoljstva što ona ne rađa.

Kad bi mu katkad dobacila, da je vjenča u crkvi, on bi samo odvratio.

- Doći će i to!

Na večer bi lijegao i okrenuo se na svoju stranu i pokrivaio se svojom kabanicom, pod kojom je nekad oboje ležalo.

Iz jutra bi odlazio u polje i svima u kući rekao:

- Zbogom! - a njoj ništa. Kad bi se vraćao na užinu, uzeo bi Nikičina sina, pa ga noskao i treskao, kao da je njegov.

Gori od Uroša bio je stari svekar. Uroš je šutio, a iz svake riječi staroga Mačevića izbijala je žuč i prijekor.

Stana i Maša išle su također na posao. Bud u bašti, bud na sjenokoši. Samo naizmjenice. Jedna je uvijek ostajala kod kuće, da obavi kućne poslove i sprerni užinu.

Stari nije mogao da radi. On se zabavljao s djetetom, milovao ga i tetošio. Djetinjio s njime na travi, u hladu pred kućom, i šaptao mu riječi od mila, koje su tako hrapavo zvučile kroz njegove krnjave zube.

Kad je Stana ostajala kod kuće, orilo se kod Mačevića sve od pjevanja i kliktanja. A stari je s njom lijepo i prijatno, sve: Kćerice amo! - Kćerice tamo!

A i inače Stana je bila njegova mezimica. Jutrom ona bi mu dodala vodu, da se umije, polila mu ruke, stavila žeravu na lulu. Večerom bi ga legla i pokrila. Pa to se zna: Stana ima roda! Tko rađa nosi život. A starost voli život!

Kad je Maša ostajala kod kuće, svekar se nije za nju brinuo. Je li htio da se napije, sam se dovlačio do vučije i nalio bukaru.

- Čekaj, svekre, ja ću... priskočila bi ona.

Ali stari nije htio, samo bi se izdrečio:

- Ti bi htila, da ja ne mogu, al eto, mogu još hvala bogu!

Je li Maša pokušala, da se s njim upusti u razgovor, on je tad navraćao riječ na nekakvu nživu, što ne rađa i govorio o nekakvoj kravi, koju valja zaklati, jer se ne teli.

Jedamput je pokušala starom spomenuti kako bi valjalo da se najzad ona i Uroš u crkvi vjenčaju, a on će:

- Šta će trošak? I onako nemaš baštinika!

I jadovala je za to Maša i čemerila se neprestano. Osjećala se osamljena i prezrena.

U kući su svi govorili međusobno, pitali jedan drugog sad za ovo sad za ono, a nje kao da i nema.

Ona je radila od zore do mraka, štedila, pazila i čuvala. Od nikoga priznanja ni pohvale. Isto kao ni onim volovima, što oru povazdan.

Svaki zalogaj, što je okusila, činilo joj se, da ga mukte jede. A strepila je na pomisao, da će se njezina obuća i odjeća, što je od kuće donijela, brzo istrošiti. Kako će onda da ište od Uroša?

Dan na dan molila se Bogorodici i zavjetovala se, ne bi li joj se smilovala i porodom je obdarila. Kad to nije pomoglo, propitkivala je vračare i zmijare i pila sokove od trava i korijenja.

Ali sve uzalud.

Iz njena života nema života. Ona je, eto, suvišna, besplodna, jalova, kao ona njiva ili ona krava koju valja zaklati, jer se ne teli.

*

Jednoga dana, kad je bio na Maši red da ostane kod kuće i spremi užinu, reče joj svekar nek sađe u polje i donese par mladih kukuruza.

- Baš sam ih se - veli - zaželio!

Bio je lijep ljetni dan. Pun sunca i plamena. Zrak je drhtao od žara. Cvrčci su se naduli i kličali neumorno, a muk krava razlijegao se u dolini.

Maša pođe niz brdo, pregazi potočinu, pa uđe u žito.

Jedno žito, drugo žito, treće žito, a onda dolazi njihov kukuruz, gdje će ona utrgnuti par mlječnjaka.

Trepti i pucketa klasje, kao da je svaka vlat od zlata. Ona prolazi i sve misli, kako eno svaka ona vlat nosi svoj plod, a ona ne. Za svaki se zna, zašto je tu, a za nju ne zna. Svaka vrijedi nešto i daje nešto, a ona ništa.

I eto je u trećem žitu.

Najednom začu razgovor, pa smijeh. Ali kakav smijeh! Prpošan, vedar, zvonak. Kida se kao staklo.

Pa prije neg je mogla i nagađati tko je to, opazi među žitom plameno Stanino lice, kao ogromni makov cvijet. Crveni se na njemu raskalašeni posmijeh, a crni se raskuštrana kosa.

Kad se malko približi, a ono na zemlji, na zgnječenom klasju, povalio se Uroš.

On se trgne i skoči, a ona problijedi kao pokrov i reče:

- Šta vi tu radite?

- Plandujemo! - odvrati polu zlobno, a polu bezazleno Stana.

- A po što si ti amo dolazila?

Maša ne odgovori. Njoj se smrači u duši i pred očima. Okrete se i poleti niz polje. U trku pala joj bošča s glave i rasplesla se kosa, ali ona nije marila ni za što.

Vijugala je poljem, posrćući sad o bus sad o kupinu, preskakivala jarke, okliznula koji put, pala, digla se, pa dalje, kao obezumljena...

Čobančad, što je u hladovini čuvala stado, gledala je u čudu za njom, a gdje koji poljar zaludu bi je imenom zazvao: ona je srtala i slijepa i gluha za sve i svakoga oko sebe.

U glavi joj je šumilo i vrelo, kao da su joj misli podivljale. Najprije je htjela, da se baci u vodu, ali nije nalazila puta do potočine.

Onda je odlučila, da se popne nad onu klisuru nad crkvom i da se ozgor strmoglavi u ponor.

I trčala je, trčala uzbrdice, znojna i prašna, bez daha i bez svijesti. Tamo gore bijelila se crkvice, a nad njom stršio klis...

Odande bi se imale pobacati sve žene, koje ne mogu da postanu matere - - -

Zašto, zašto ona ne može da bude majkom? Tko je otrovao njenu utrobu, pa u njoj ne će da se začne plod?

I palila je nutrina kao da se koprivom hranila. To nije moguće podnijeti! Pakao je u njoj, zmija je u njoj, srda, bijes...

Bacit će ožeg u vatru, netom dođe kući, usijati će ga i užeci njime svoju utrobu, živim gvožđem ispaliti neplodnost i gubu...

Kad eto je pred kućom. Svekar je ležao pod sjenovitom koštelom i drijemao, a dijete čeprkalo po zemlji, hvatajući pržinu i piljke.

Maša strelimice primi dijete, unese ga u kuću i stade, da ga cjeliva i draška. Ono se otimlje kao u šali, i veselo cereka.

- Eh, da je moje!

A oči su u maloga crne kao crna kadifa i sjaje se od smijeha.

Baš upravo kao malo prije, među žitom oči Stanine.

I ona se sjeti na ono dvoje u polju, poleže malog na postelju, nadvi se na nj i poče ga ponovo škakljati, milovati i ljubiti. Kroz stisnute usnice govorila je:

- Eh, da je moje!

Očaj je trgao njenom dušom mahnitom snagom. Ona pritiskaše svoja zasopljena, otrovna usta na djetinje usnice i grčevitim ga prstima stiskaše oko vrata.

Mali je već zavijao očima i počeo da modri. A ona sve jače i jače, sve bjesnije i bjesnije, dok ga nije u divljem cjelovu udavila.

Kad se onog dana spuštalo sunce za goru, išla su carskim drumom, put grada, dva žandara, a pred njima vezana Maša.

Tupim pogledom u očima, bolnim posmijehom oko usnica, koračala je ona i popijevala nekakvu turobnu pjesmu, tako turobnu da nisi znao je l' pjeva il nariče.

Srpski književni glasnik, 1909.

Posljednji posjet

I.

- Jesi li sretna?
- Ne znam.
- Je li ti dobro?
- Jest.
- A on - dobar ti je?
- Neobično dobar.
- Kaješ li se, što si pošla za nj?
- Ne kajem.
- Voliš li ga?
- Ne znam?
- To se barem može znati!
- Mora li se to znati?
- Valjda te pita katkad, da li ga voliš?
- Pita.
- Pa šta mu kažeš?
- Da ga volim.
- Onda ga varaš.
- Ne varam. Jer ja ga više volim, nego ne volim. I kad mu odgovaram da ga volim, to još nije ljubav.

U prizemnoj sobi bez svijetla, u koju je upadao slabunjav sjaj ulične laterne, sjedile su na jednom divanu dvije figure. Kroz polumrak nisu se razaznavala lica, a tjelesa su bila dvije tamne mase, na kojima se raspoznavala bjeloća muškog ovratnika i ženskog dekoltè-a. Dijalog se razvijao skoro u šapatu, bez modulacije i naglaska, kratkim tempom, kao pri kakvoj istrazi, i bez topline. Samo pri posljednjoj frazi zadrhtao je u nekom uzbuđenju njen glas, koji je prije posljednje riječi napravio koronu. Nato je nastala pauza. Poslije malo digla se njegova ruka i prešla preko njene glave. Polako, od čela prema zatiljku. I onda se spustila na rub divanskog naslona. Ona pak osta nepomična i ravna, kao da čeka na novo pitanje. Al on je šutio. Najzad je digao ruku s naslona i s njom podbočio svoje lice uprijeviš lakat o naslon. Gledao je nju i dalje šutio.

- Na što misliš?
- Kako je sve glupo. I život i sve oko nas. Kad odlazi tvoj vlak?
- U deset.

- Imaš još čitav sat vremena.
- U ostalom ja ne moram putovati danas. Kod kuće sam rekla, da ću možda ostati i sutra u gradu.
- Al ti moraš putovati večeras. Ja te molim, da više - - -
- Zašto ne dovršiš? Moliš me - da više ne dolazim?
- Da. Ovo nek bude prvi i posljednji put.
- Hvala ti!

I ponovo nastaje šutnja. Dublja nego ona malo prije, jer je ovaj put i razgovor bio jači, naglašeniji, življi. Doduše riječi su bile oporije od načina, kojim su izgovorene, al odjekivale su resko i sonorno u ovoj velikoj sobi. Prolazak jednog kamiona ulicom prigušio je nastalu tišinu. Kuća se tresla, a kristali su na lampi udarali jedan o drugi i zvučali kao zvona u daljini. Buka kamiona postajala je sve to slabija. Jedan dva prolaznika prođoše upravo pod prozorom: razgovor, smijanje, tapkanje cipela po trotoaru, a dugačke nejasne refleksne sjene na plafonu. A poslije malo: opet mir.

Najednom on ustane, pođe do stola, uzme odnekle cigaru i pripali je benzinskim upaljačem. Sad se je jasno moglo vidjeti njegovo lice. U zagasitoj, obrijanoj koži urezali se duboki nabori oko usta i očiju. Pune se obrve doticale nad velikim nosom, koji se prilično nagnuo preko senzualnih, punih usta. Dugoljast, mršav obraz sa čelom, koje je duboko na dvije strane prodiralo u plavkastosmeđu kosu. U izrazu na oko miran, i u tom času zabavljen pripaljivanjem cigare, pa se moglo teško otkriti, šta se zbiva u onoj duši.

Neko vrijeme ostao je nepomičan i pušio. Parket, po kome je malo prije prošao preko ćilima, pucketao je tu i tamo. Opet jedan prolaznik na ulici. Zatim zvižduk. I još jedan prolaznik sa protivne strane. Onda gore u prvom katu nekakvi koraci i žamor povučenog stolca. Konačno glasovir: poznata uličarska melodija nekog modernog plesa, ali s mnogo ritma i temperamenta.

Ona se dignu. Njena tanka i visoka pojava stala je prama prozoru poput slike u okviru. Obilna kosa uvijena oko glave kao turban na portretu Beatrice Cenci.¹¹ Kad je malko zakrenula glavu, izrezao se jasan profil na osvijetljenoj pozadini: pravilan, malko svinut nos, tanko urezane usne i uska bradica. Ramena su ponešto koso padala. Ona dohvati s nekog stolca malenu toku i stavi je na glavu sa obe ruke, koje su u onoj polutami izgledale kao dva trougla, kojima su glava i vrat pravili zajedničku podnicu.

- Idem.
- Počekaj još malko. Uvrijedila si se?
- Nema smisla o tom govoriti. Ti imaš pravo. Nisam trebala dolaziti amo.
- S tim si sebi naprtila jednu laž na dušu i ništa više.
- Ja nikad ne lažem. Sutra će on znati, da sam bila kod tebe.
- Zašto mu odnosiš mir? I onako ovaj tvoj posjet nema značenja.
- Misliš?
- Bar ne u onom pogledu, kako bi se uopće o njemu moglo suditi...

¹¹ *Beatrice Cenci* (1577-1599) – talijanska plemkinja, pogubljena kada je otkriven njezin pokušaj da s mačemom i bratom ubije oca zlostavljača; njezin glasoviti portret s maramom na glavi pripisuje se talijanskom slikaru Guidu Reniju; njezinu su tragičnu priču u književnost prenijeli slavni pisci poput Shelleya, Stendhala i Artauda.

- To je svejedno. Glavno je, kako je u meni izgledalo.

- Doduše.

Ona sjedne na naslon jednog klupskog fotelja, što se nalazio uza nju. Opet nekoliko trenutaka šutnje. Glasovir je prestao. U blizini, upravo kraj prozora, započeo je zrikavac svoj monotoni staccato. Sva je soba ječala od njegove pjesme.

On je dalje pušio, a duhanski je dim oko njega pravio sablasne talase u uzduhu. Najzad sjedne i on na stolac pred pisaćim stolom, njoj preko puta.

- Ja znam, ti se srdiš na mene. Srdiš se, što te nisam ovdje dočekaao, kao što sam te dočekivao prije dvije godine, kad si k meni svaki dan dolazila. I misliš, da je to bogzna rad česa. Jamačno govoriš sama sebi: - Jedna druga je na mom mjestu! - ili - Boji se moga muža! - Ne voli me više! - Al ne, ne! Nit je tu druga žena po srijedi, nit se ja bojim tvoga muža - a pošto te još uvijek jednako volim, to sam upravo za to s tobom ovakav, kakav jesam. Ti znaš, kakva je bila naša ljubav. To nije bio za me kakav god odnošaj. Ja sam uza te proživio bol ljubavi - a to se rijetko kada proživljuje. Izgubio sam te u času najveće sreće - u času moga i tvoga ludila - u času najradosnije opojenosti. Ti si moja neispita čaša. Moja zvijezda, koju nisam s neba skinuo. Hljeb Gospodnji, čiji nam prijem baš u posljednjem trenutku zapriječi smrt. Kad te je nestalo iz mog života, mislio sam, da i mene mora nestati s ove zemlje. I volio sam svoje patnje, jer su o tebi govorile, jer su mi tebe donosile na svojim izranjenim rukama. Ja sam te doduše izgubio, ali sam te u sebi nosio kao što se nosi krv. Moja toplina bila je od tebe. I znao sam dobro, da poslije tebe ne može doći ništa ljepše, ništa veće. Znao sam, da je ova moja neiživljena ljubav - moja bezgranična sreća. Ja sam ostao gladan tvoje ljubavi, koja me je hranila punim rukama. I ništa ne može da razobliča tebe u meni. Jer moju ljubav za te ne mjeri vrijeme nego čežnja, koja nema ispunjenja. Ti si u meni čista i neoskrvrnuta: ja sam te ljubio samo u vječnosti - samo u beskonačnosti... Oni, koji su nas rastavili, nisu se nadali, da posvećuju sve ono, što je bilo među nama, posvećuju i ovjekovjećuju. Prisilili su te, da predaš svoje tijelo, kao kakav ćilim, bilo kome, a nisu mislili, da sam ja bio tkalac, koji sam satkao boje i vezove u tvoju mladost. Nisu mislili, da je moja duša u tebi. I evo, ta te moja duša dovodi danas k meni. Al ja sam te preveć ljubio, a da te primim ovdje kao ljubovcu. Ja te još uvijek ljubim i ne ću da postaneš ono, što nikad nisam htio da mi budeš. Ne ću da ubiješ u meni ljubav za te. Ne ću, da iz moje vječne gladi postane podla sitost. Ne ću da odeš odavle brakolomka i nedostojnica, koja bi iščezla iz mene kao mnoge, koje je slučaj ili lakoumnost dovela na moju stazu. S tvojim iščeznućem nestalo bi i mene i moje ljubavne boli, o kojoj danas živim i u kojoj nalazim svoju sreću. Za to te ovdje ne zadržajem - za to te molim, da odeš odavle i da se više nikad ne vratiš. Ja ne znam, bi li drugi put imao snage, da ti to isto rečem. Ne znam, bi li još jednom mogao zadržati ovu prekomjernu žeđu za tobom, koja gori na mojim usnama. I bi li bio kadar da očuvam od oskrvuća veličinu moje ljubavi posvećene dugim patnjama i bolima. Onda se polako ustane, priđe k njoj i uhvati je za ruke:

- Zbogom!

Njoj je još kod posljednjih njegovih riječi izbijao jecaj kroz grlo, a kad joj on primi ruke, baci se na njegovo rame. On je obujmi i utisne poljubac na njene usne mokre i tople od suza.

- Zbogom!

Zagrljaj je potrajao nekoliko trenutaka. Bučna hrpa prolaznika prođe pod prozorom. Muški i ženski glasovi. Kad su zakrenuli za ulični čošak, on raspusti zagrljaj. A ona pole-

ti k vratima gušeći se u plaču. Tamo se zaustavi, vrati se ponovo k njemu, podigne svoju svilenu bluzu i reče:

- Poljubi me u srce.

On se sagne i utisne svoja živa usta u njeno golo meso.

II.

- Ti znaš, kako je sve to bilo. Ništa ti nisam sakrila, sve sam ti priznala. Ja sam rekla također, da ga nisam prestala ljubiti i da uopće ne znam, može li se to ikad dogoditi. Ti si sve razumio. Dobar si i razuman. Kušao si mi protumačiti život i pokazati mi hirovitost njegovu. Za sve si znao pametnu riječ - svemu si našao uzroke - ničemu se nisi čudio. Šta god sam ti rekla, pače i ono, što ti je moralo biti žao i što muškarac ne može da tako lako čuje i primi, sve si ti to pojmio i opravdao. Slušao si me sate, kako o njemu govorim i nikad nisi o njemu rekao zle riječi - naprotiv: ti si o njemu dobro govorio. Kad god si ga u mom prisustvu spomenuo, nazivao si ga, jednako kao i ja, samo krsnim imenom. Njegova uspomena živjela je uza me, pred tvojim očima i nije te vrijeđala. I bilo mi je dobro uza te. Bila sam uvijek vesela. Pjevala sam skoro svako jutro. I voljela sam te. Toplo, odano, iskreno, ne onako kao nekada njega, ali to si i ti znao i rekao: da je ova moja prekomjerna ljubav za njim, najljepše što je u meni. Rekao si još, kako je grehota, što je takva ljubav već jednom prošla preko mene: to se drugi put ne ponavlja!

Ona se ustavi, jer da je prosljedila, jecaj bi joj probio iz grla. Još je bila u putnom ogrtaču (jamačno prije malo povratila se iz grada). Njen je muž sjedio prema njoj. Gledao je u nju bojažljivim očima, u kojima je istodobno sjajilo razuman i širok pogled.

Bilo je jutro. Dva velika, otvorena prozora sa bijelim, pomaknutim gardinama bacala su u sobu obilje sunca. U stabalju pjevale ptice, a negdje blizo zakriči naglo nekakav uzrujani patak: pa-pa-pa. A u neodređenoj daljini čuje se zvonko struganje pilane: metal zahuji čitavu skalju tonova, a onda ječi. I to se monotono ponavljalo.

Njeno lice živi u svakom nervu. Odlučno i otvoreno uzbuđenje prati njene riječi. Ruke su mirne, a glava katkad zadrhtne. Oči, modre i ponešto omaglone, kao mliječno staklo, dok govori, stoje većinom poluotvorene, tek se pri malko jačem akcentu otvore i gledaju ravno u njegove. Ne izazovno ili drsko, ali ni čedno ili pokajno. Neki mir i široko pouzdanje pune njen pogled.

On je čekao da ona nastavi. Stanka je bila duga. Par časaka. Ali on nije pokazivao nikakve nestrpljivosti. Samo je pomalo cupkao vunu iz naslonjača, na kom je sjedio, kako se to već čini: nesvijesno i nenamjerno. Najzad ona počne:

- I sad sam uvjerena, da se ne ćeš začuditi, kad ti priznam, da sam sinoć bila kod njega. Za to sam i otišla jučer u grad, prvi put nakon dvije godine, što sam pošla za te. Rekla sam ti da me pustiš k majci i ti si me pustio. A u prvi čas nisam ni mislila na to, da bi k njemu otišla, samo mi je onako nešto potsvijesno govorilo, da bi ga možda mogla vidjeti. Ali čim sam ušla u vlak, odmah mi je bilo jasno da idem k njemu. Nisam više mislila ni na majku ni na sestre. Samo on je zaokupio sve moje osjećaje. Satovi u kupeju bili su bezkonačno dugi. Pitala sam se neprestano, hoću li ga naći. Znala sam doduše, da je predvečer kod kuće, al može biti da je na putu ili gdje za poslom. Onda mi je bilo žao, što mu nisam javila svoj dolazak. Kada je vlak stigao u grad, pošla sam ravno k njemu. Kao

slijepa, kao luda prolazila sam ulicama ne obazirući se ni na što. K njemu! - K njemu! - Nek me ponovo uzme u svoje ruke kao nekada! Nek učini od mene, šta ga volja! Jer, na koncu konca, ja sam još uvijek njegova, u meni se nije ništa promijenilo, u meni je još uvijek kao u onaj prvi dan, kad me je poveo u svoj stan i rekao: - Vidiš, tebe ljubim! Samo tebe i nikoga više. Tebe u sve vijeke. Amen! - Neka daleka misao bunila se u meni i šaptala mi, da si ti moj muž, i da činim nešto, što je krivo. Ali ta misao bijaše tako blijeda, tanka, tanka kao nit paučine, što se drži dvaju debelih stabala. I nisam se ni zapitala, šta će biti poslije i hoću li se uopće više k tebi vraćati. Jedno jedino življaše u mojoj duši: - Pa ti si njegova! Ničija nego njegova!

Ona zamukne. On je, dok je govorila, kao blijeda statua gledao u nju bez velikih promjena u fizionomiji. Samo se lijeva obrva nervozno dizala i spuštala, dok konačno nije ostala dignuta u grčevito napetom luku. Oko usana mala ironična crta, ali jedva primjetljiva. Desna se ruka držala čvrsto za čošak stola, ali bez ikakva drhtaja.

Vani je vjetar nenadno udario kroz krošnje i lišće je snažno zašumilo. I bijele se gardine malko nadule. Inače nikakvih glasova. Ona je okrenula lice prama prozoru. Puno svjetlo sunčanoga dana pojačalo je njen uzbuđeni izraz. A u očima joj igrao refleks. Skoro kao da su dva mala ogledalca. Nemirne ruke, od kojih je jedna stiskala malu maramicu, prilazile su sad preko kose sad preko koljena sad preko usta.

Najzad on zapita:

- Šta si radila kod njega?

- Začudio se, kad me je vidio. Mislio je u prvi mah, da sam pobjegla od tebe. I skoro da mu na njegovo pitanje nisam odgovorila:

- Otišla sam i više se ne ću vraćati. - Al njegov prijem bijaše nekako nesrdačan i oprezan, pa sam samo rekla: - Došla sam da te vidim! - Na to me je ispitivao, kako mi je i jesam li sretna i onda je primijetio, kako nisam smjela dolaziti. Al ja sam mu rekla: - Kako možeš tako govoriti, kad vidiš da sam došla. Došla k tebi! Nakon dvije godine lude čežnje! Uzmi me, jer ja sam samo tvoja! -

- I vikala sam očajnim glasom čekajući, da će se dići njegove ruke i obujmiti me i uzeti u naručaj. A one su ostale nepomične. Kao da sam mu najtuđija žena. Kao da stojim pred kakvim hladnim i poslovnim čovjekom, a ne pred gospodarom moje mladosti.

- Ta to sam ja, to sam ja! - uvjerala sam ga - ja, koja se nisam nimalo promijenila, koja te evo tražim i zovem kao što sam ti bila onda obećala, kad su nas rastavili jedno od drugoga! Uzmi me i ne daj me! - Da, upravo sam mu tako rekla: - Uzmi me i ne daj me!

Pauza. Vjetar je šumio u stabalju pred prozorima. Nekakvo pseto je lajalo kraj kuće, valjda pas čuvar u avliji. Čuo se i nerazumljiv razgovor. A pilana je zujila u reskom ritmu.

- A dalje?

- Dalje, dalje... da, zar to nije dosta? To jest ne. On se onda digao, prošao rukom preko moje kose i rekao mi, da me jednako voli kao nekada, ali ne će da iz mene učini brakolomku i ljubovcu. Kao da ja to nisam bila već onim časom kad sam zakucala na njegova vrata! Kao da to nije svejedno! Ja sam to htjela da budem. I ništa ne mari, ako me se on nije htio dotaći, ako me je zamolio da odem iz njegova stana, i da više ne dolazim. Ja sam u ono nekoliko trenutaka bila njegova svojim tijelom i svojom dušom. On me doduše nije uzeo, ali ja sam se dala. Čitava. I eto: to ti moram reći, to moraš znati! Ja znam, da ćeš me potjerati, pa kako i ne bi! I ja ću otići, al k njemu više nikada. Više nikada.

Njena glava pade na podlakticu. Ramena su se trzala od jecanja. On se približi k njoj. Miran, preobražen, čovječan. Svetačkim izrazom dobrote gledaše u ono zgrčeno stvorenje, što je jecalo. Znao je, da je to bila posljednja kušnja. Znao je, da on tu nije ni muž ni sudac, nego ljekar, ispovjednik.

I podiže svoju ruku na njenu glavu. Prsti su drhtali spuštajući se. Onda uroniše u bogatstvo kose i dotakoše malu okruglu glavu, koja je pomalo prezala od jecanja.

- Ti ne treba da ideš odavle. Ovo je tvoja kuća. Tvoje je mjesto uza me. Dobro je, da je tako: sad vidiš da tamo nema više ništa.

Al ona se naglo trgne i pogleda ga:

- Ne, ne, ti ne znaš sve! Jer ja ti moram sve reći.

- Pa reci, reci. Nemoj mi ništa sakriti.

Ona malko počeka, a onda se odluči:

- Na polasku sam pristupila k njemu i otkrila svoje srce. I rekla sam: - Poljubi me u srce. On se prignuo i poljubio me usred golih prsiju.

Na te riječi stisnuše se njegova usta. Lijeva se obrva ponovo diže i zgrči, a kratak trzaj prođe kroz njegove ruke. Al malo zatim opet se razmekša njegov izraz, tih posmijeh preleti nad usnama. I reče:

- Ubogo srce! I zaslužilo je!

U njegovu glasu bilo je neizmjerne svijetla i dobrote kao u mlazu onoga sunca, što se kroz prozore prosipalo u sobu.

Vijenac, 1923.

Parabola

I.

Nikad još nije bio ožujak tako pun sokova i topline kao ovaj put. Sva je priroda nabrekla od svježega zadovoljstva: i vlažna zemlja pod mladom travom i mekani zrak u svojoj pijanoj draži, i još golo stabalje iz kojega su odlučno probijali osmoljeni pupovi. Proljeće je ulazilo nasrtljivo, skoro buntovno, i osvajalo sav život: do najskrovitije stanice, do najdublje korijenčica. Tu nije više bilo uzma - još malo, i pobjeda je potpuna!

U dvorištu ženske gimnazije kričao je čopor mladih studentkinja. Kao ogromno jato lastavica: sve kriještavi, piskutljivi, oštri tonovi puni smijeha i usklika, krcati radosti i bezbrižnosti. Kroz visoke gvozdene rešetke, što dijele onaj prostor od skladnoga trga sv. Katarine, vidi se sva ta masa mladosti u svojim raznobojnim haljinama i šeširićima, pa izgleda u sunčanom jutru kao savršena plein-airistička slika, u kojoj je mnogo svijetla i mnogo pokreta. Bit će ih možda sto-dvjesto. Manjih i većih. Djevojčica i djevojaka: između deset i dvadeset godina. Spretnih i nezgrapnih, jednostavnih i elegantnih, tromih i vitkih. I kriče, kriče a da i ne odahnu.

Napokon se pojavi jedna profesorica, pa za njom druga. Dvije časne i poštovane matrone, pune stroge hladnoće i ukočene ozbiljnosti, kao dva zaostala zimnja dana, kao dva teška krila sjeverne vjetrušine, koja je eto novo proljetno obilje slomilo. Jer krika studentkinja nije ni onda jenjala, kad su one ušle - jednako kao što se ni pupovi ne uvlače pod udarom odocnjelog sjevernjaka. One narediše, da se djevojčice postave u red i malo po malo poredaše se dvije po dvije u povorku: najprije one manje, a onda srednje i napokon najveće. Izgledala je vijugasta povorka poput stoglave stonoge, u kojoj je bio zbijen čitav jedan vijek proljeća. Pa kad je jedna od onih profesorica stala da pozivlje, a djevojčice da odgovaraju, pričinjalo se da izgovaraju samo tri riječi: ožujak, travanj, svibanj. Najprije jedna: ožujak, onda druga: travanj, napokon treća: svibanj. I tako naprijed: kao triole života i mladosti.

Međutim su pridošle i ostale profesorice i profesori. I kateheta. On je otvorio vrata na rešetkama i povorka se uputi u crkvu, koja nije bila daleko, i odmah, kraj vrata, rasu se kao niz bisera i razleti se kojekuda po klupama i stolicama.

Danas je ispovijed. Nekoliko glomaznih ispovijedaonica naslonilo se o crkvene zidove i čekaju da sakupe svu tobožnju nečist što se je nataložila u onim mladim djevojačkim dušama. Al kakva nečist, ljudi božji! Pelud, pelud mladosti, onaj svjež i mirisni prah, nena-trunjen zlobom, netaknut iskustvom, neotrovan koristoljubljem. I nisu danas ove ispovijedaonice skladišta grijeha i pokvarenosti kao u druge dane: ne, one su košnice u kojima se slaže najčišći med najiskrenijih uzbuđenja. I to nisu, kao što vi mislite, uvrijede Bogu, nego molitve nepatvorene, njemu najmilije!

Jedna po jedna padaju ove djevojčice na koljena pred nevidljivoga ispovjednika i odgovaraju na njegova pitanja. Oprezna i ljubezna doduše, al u isto vrijeme nedvoumna i toliko vješta, da su znala prevrnuti sve, pa i najskrovitije zakutke osjetljivih djevojačkih savjesti. Svaki i najsitniji grijeh, ili griješak, počinjen u nedužnim nasrtajima instinkta koji se razvija i budi, bio je tu priznat i ispovijedan.

Iz svake od tih ispovjedaonica čuo se je misteriozan šapat, koji je bio prekidan mumljivim basom ispovjednika. Kadkad se je muški glas pojačao, možda: pri opetovanju nekog pitanja ili pri izvlačenju nekog sporog sramežljivog priznanja.

Najedamput iz ispovjedaonice pod drugim prozorom začuje se konvulzivno žensko jecanje. Odmah zatim jasni duboki muški glas, koji je opetovano, u neobično blagom tonu govorio:

- Umiri se, dijete, umiri se!

Ali se pokajnica nije mogla umiriti. Jecaj joj je kidao riječi i žestoko nasrtao kroz grlo.

- To je Mira! Mira! - došaptavale su studentkinje jedna drugoj znatiželjne i začuđene u isti mah. Pogdjekoja je i nagnula uho da uhvati koju ispovjednikovu riječ, ali sve što se je moglo čuti bilo je:

- Umiri se, dijete! Bog će ti oprostiti! Umiri se!

Mira je bila učenica četvrtog razreda. Još nije navršila četrnaestu. Iz ugledne građanske kuće, gdje su se djeca dobro i pomno odgajala, pažena i gledana skrupuloznom dosljednošću. Nastojalo se tu jednakim intenzivitetom oko fizičkog uzgoja kao i oko religioznog. To su bile dvije poluge, za koje su Mirini roditelji bili čvrsto uvjereni, da mogu nositi čitavu sreću jednog čovjeka. Zdravlje vrijedi više nego znanje. Krjepost više nego zdravlje. I Mira je uistinu pokazivala na sebi jasne tragove toga odgoja: svjež, pun, snažan, sa treniranim tijelom, koje je odavalo da se njeguje do u najmanje detalje, a onda čedna, prijazna, stidna, sa treniranom dušom, u kojoj je vladao strah pred Bogom i obzir prema ljudima.

Zato je Mirino jecanje zainteresiralo njezine drugarice jače nego da je koja druga bila na njezinom mjestu. Što je mogla zgriješiti ona dobra Mira, pred kojom su se one uvijek ustručavale da istaknu i najnedužniju taštinu i najnaivniji frivolitet? Ona Mira, koju je kateheta nazivao sveticom, a koju su profesorice držale najuzornijom djevojčicom što je ikad sjedila na onim klupama? Mira, koja je potpomagala svoje siromašne drugarice, dajući im i novaca i odijela, koliko je god mogla izmamiti od roditelja, koji nisu škrtarili samo da što jače razvijaju smisao altruizma i dobrote u svom djetetu?

I ta Mira, eto, plače pred ispovjednikom! Okajava jedan grijeh, koji je zacijelo težak. Jer ne plače se na ispovijedi rad bilo kakve ludorije ili sitnog prestupka, pa da je i sâm anđeo nebeski! Napokon, mislile su neke starije studentkinje, nije sve zlato što se sjaje. Mira je licemjerka. Zna se izvrsno pretvarati pred nama. Igra pobožnost i stidljivost, a kad je nitko ne vidi: onda je kao i mi ostale.

Međutim je ispovjednik potihom govorio:

- Vidiš, drago dijete, to je uistinu velik grijeh, što si učinila! Uvjeren sam, doduše, da je tvoja krivica manja i da je onaj čovjek zlorabio tvoju mladost i neiskustvo; ali ipak ti nisi upotrebila svu svoju volju i sav svoj otpor da mu se otmeš. Sva je sreća, što je Bog bio uz te i što nije dozvolio da u njemu prevlada životinja - inače bi ti danas bila teška prestupnica, koja ne bi našla smilovanja ni kod Boga ni kod ljudi. I promisli još: u tvojim godinama! Ta jučer si izašla iz majčina krila, a danas ispovijedaš ovakov grijeh! Morala si

odmah otkriti svojoj majci, da te onaj čovjek dočekuje i da ti koješta pripovijeda. Ti veliš da si ga zavolila? Pa dobro. Voliti nekoga nije zlo. Ali tajiti to volenje pred onima, kojima si dužna polagati račun za sva uzbuđenja srca i sve nemire duše - to je težak grijeh. Sakrivaš li ikad pred liječnikom, koji se brine o tvoje ozdravljenje, boli i rane koje te tište? To bi bilo bezumno, kao što je bezumno što nisi otkrila roditeljima tvoje raspoloženje prema onom, toliko od tebe starijem gospodinu, koji je izrabio gostoljublje i povjerenje tvoje porodice i pokušao da te zavede na lakoumne radosti, što donose, kako evo i sama vidiš, razočaranja, sramotu i propast. Obećala si mi da mu ne ćeš više dati prilike da te se dotakne, da ćeš izbjegavati svaki susret na samo s njime; ali to nije dosta. Ja tražim od tebe, da se odmah nakon ove ispovijedi povjeriš svojoj majci. Reci joj sve što si meni rekla; i ona će te čuvati. Ti sama ne ćeš imati snage: jer ako se i odhrvaš jedan, dva, tri puta, napokon ćeš popustiti!

Kod ovih riječi Mirini se jecaji podvostruče. Kako će ona to majci pripovijedati? Da voli onog gospodina, koji dolazi k njima svake nedjelje na partiju karata? Da se je s njim nekoliko puta prošetala van grada? Da ju je jedamput odveo u svoj stan i milovao je i ljubi-o... ne, ne - to se ne da nikome pripovijedati! Prije će umrijeti nego to učiniti!

Svećenik reče:

- Pa kako bi bilo, drago dijete, da ja pođem do tvoje matere i...
- Ne, ne, ne - krikne Mira tako glasno, da su se sve njezine drugarice okrenule k onoj strani.
- Jesi li onda ti tako jaka da se sama oslobodiš toga čovjeka?
- Bit ću!
- Da ga uopće više i ne pogledaš?
- Kušat ću.
- Da ga više ne voliš?

Djevojčica nije znala šta će na to odgovoriti. Ispovjednik je tražio nešto što nije bilo u njezinoj moći. I stade da razmišlja. Na to on pojača svoje pitanje:

- Ne možeš mi to obećati?

Ona je šutila još nekoliko trenutaka. Onda reče plašljivim glasom:

- Ja sam uvijek molila Boga nek učini da nikad ne prestanem voliti onog čovjeka. Pa kako ću ga sada moliti za protivno?
- Moli ga samo da te sačuva od grijeha! - reče ispovjednik i davši odriješene mladoj pokajnici blagoslovi je.

II.

(Lica: KUĆNI PRIJATELJ (40 godina); MIRA (19 godina). - Pozornica: Soba u gornjem gradu sa starinskim pokućtvom. - Doba: Kasno popodne, u jeseni.)

PRIJATELJ nestrpljivo lista u jednoj knjizi, a onda uzme drugu, pa nekakve novine, prošeta se po sobi, ustavi se kraj pisaćeg stola, zaviri u neko otvoreno pismo, iz koga bi rado nešto pročitao što ne stoji u njemu. Očito je da nekoga očekuje. Zacijelo: jedna neobična posjeta, doduše najavljena, al svakako neobična. Na udar električnog zvonca pohiti strjelimice na hodnik i otvori vrata.

MIRA *i ne pozdravi nego preleti preko hodnika, kao da ju je tko gonio, uđe u sobu i sva zadihana baci se u velik naslonjač. Odjevena u tamnosmeđi kostim, obrubljen krznom, s malim šeširićem na glavi, sva užarena u licu, valjda od hladnog jesenjeg zraka ili radije od unutarnjeg uzbuđenja. Kad sjedne odahne: Ah!*

PRIJATELJ *pogleda na stubište, zatvori i zakračuna vrata od stana i požuri se za njom u sobu: Bila si samo jedamput kod mene, pa si se ipak odmah snašla...*

MIRA *još uvijek zadihana: Od toga je skoro pet godina... Al čuješ, neko me je slijedio sve do tvojih vrata...*

PRIJATELJ: Nitko. To je bio moj stanar što stanuje u mansardi. Primio sam jutros tvoje pismo... Što znači ta posjeta? I kakva je to »važna stvar« u kojoj tražiš od mene »pomoć«...

MIRA *digne se i naglo, skoro imperativno: Obećaj, da ćeš mi pomoći...*

PRIJATELJ: Ne znam, kako baš od mene tražiš...

MIRA: Jest, jest - imaš pravo! Ponijela sam se prama tebi kao najgluplje stvorenje na ovom svijetu. Poslije one prve posjete ovdje, kod tebe, izbjegavala sam te, nisam htjela s tobom govoriti, izlazeći iz škole uvijek sam se držala svojih drugarica, samo da mi se ne približiš, nisam htjela primiti tvoga pisma, s kojim si me jednom dočekao na stubištu naše kuće... jest, sve to znam, al ipak, ipak reci, obećaj, da ćeš mi pomoći...

PRIJATELJ: Mogu li prije znati o čemu se radi?

MIRA: Obećaj mi - inače sam propala!

PRIJATELJ: Obećajem ti!

MIRA: Pa da bi te to stajalo i glave?

PRIJATELJ *ustukne za čas, a onda pogleda one odlučne oči, koje su sijevale iz njezinog užarenog lica, pa se pokori bez ikakvog otpora: Hoću, pa da bi me i glave stajalo!*

MIRA *ga zahvalno pogleda i ponovo se strovali u naslonjač, kao da su joj noge potpuno popustile: Hvala!*

PRIJATELJ *nakon što je nekoliko trenutaka čekao da ona počne: Dakle!*

MIRA: Pomozi mi!

PRIJATELJ: Rekao sam ti, da hoću - ako mogu.

MIRA: Možeš, ti možeš...

PRIJATELJ *kao da hoće prodrijeti u njezinu tajnu: Ljubav?*

MIRA *gorko, očajno: Još gore!*

PRIJATELJ *se lecne: Razumijem. Tko je on?*

MIRA: Moram li ti i to otkriti?

PRIJATELJ: Ako treba s njim govoriti?

MIRA: S onim podlacom? Ne. Ne želim da ga više ikada vidim.

PRIJATELJ: Držim, da je to najispravnije... Nek popravi svoju...

MIRA *prekine ga: Nisam došla da te pitam što je ispravno, a što nije. Ja hoću da me oslobodiš sramote.*

PRIJATELJ: A on?

MIRA: Njega sam se oslobodila.

PRIJATELJ: Zašto?

MIRA: Jer je kukavica! Priznala sam mu, da sam još kao curica imala s tobom mali flirt. Nisam mu zatajila ni onaj nedužni posjet kod tebe. Pa kad sam ga molila, nakon svega što se dogodilo među nama, da mi pomogne... onda me je upitao: »A tko ti je onaj put pomogao?«

PRIJATELJ: Reci mi tko je, da razbijem svoju šaku o njegov obraz.

MIRA: Pusti! Ne vrijedi o njemu govoriti. Misli radije na me! Pomozi mi!

PRIJATELJ: Da govorim s tvojom majkom?

MIRA: Šta si poludio? Radije bi u smrt!

PRIJATELJ: To je jedini izlaz!

MIRA: Ja znam za drugi. Tvoja sestra živi u Gracu. Njezina je kćerka išla sa mnom u školu. Kako bi bilo da me pozove k sebi u goste?

PRIJATELJ *ostane za čas zamišljen i onda reče*: Razumio sam. Sutra putujem u Grac!

MIRA ga pogleda velikim očima, digne se polako i protegne ruke prama njemu, onda se sruši natrag, spusti glavu na ručicu naslonjača i jako zaplače.

III.

Prošle su ponovno dvije tri godine. Mira je odavna već udata za nekog mladog industrijalca, čiji su poslovi neobično sretno napredovali i koji je u glavnom gradu bio vrlo ugledan i cijenjen. I ako taj brak nije bio posljedica jedne burne mladenačke ljubavi, nego jedna više manje proračunana veza njihovih otaca, ipak je on tekao skladnije i srdačnije nego pogdjekoji drugi, koji je nikao iz uzajamnog ljubavnog plamena. Mira je bila po naravi prijazna, vedra i odana, a njezin muž, zaokupljen po vazdan dalekosežnim osnovama i nervoznim radom, vraćajući se kući, nalazio je u njezinom društvu odmora, zadovoljstva i zabave. Ona nije nikad bila odsutna, kad god je on bio kod kuće. Nije nikad bez njega išla ni na putovanja, ni u društvo, pa ni u kazalište. A kako je on najvolio ostajati kod kuće, rijetko su uopće i kamo zalazili.

Samo od popodne: onda je Mira obično izlazila i vraćala se kući prije nego bi on došao. Posjećivala je tad rodbinu, po koju prijateljicu, zavirivala u modne i krojačke radnje, kupovala po koju luksuznu stvarcu, knjigu ili poštogod što je trebalo da iznenadi njenog sladokusnog muža. Rijetko koje popodne da bi ostajala kod kuće, osim, naravno, nedjeljom, kad su k njima dolazili na čaj i na kartanje njihovi prijatelji i prijateljice.

Petkom je izlazila najranije. Skoro odmah iza njegova odlaska: oko tri ili četiri sata. Svrtila bi se najprije u Frankopansku, gdje bi u jednoj cvjetarskoj radnji kupila veliku i bogatu kitu cvijeća, uzela fijaker i odvezla se u gornji grad nekome u posjet. Kad se je smrklo, vraćao bi se fijaker po nju, da je odvede kući. Ti posjeti nisu ni onda izostali kad bi vrijeme bilo nesnosno ili kad bi se ona slabo osjećala. Trebalo je baš da je potpuno iznemogla, i da ne može da se drži na nogama: onda bi možda propustila da ne pođe tamo, u onu tijesnu, malu, gornjogradsku ulicu, u onu jednostavnu, staru, baroknu kuću sa izbočenim balkonom i udubljenim krovom.

Jednom se je desilo, kad je izašla iz cvjetarske radnje, da nije našla na čošku ulice ni jednog fijakera, a kad je pošla na drugo stajalište kočijaši odgovoriše da su zauzeti. Pričinilo joj se, kao da je upravo pred njom nekakav gospodin zauzeo sve kočije, ali tome nije po-

davala nikakve važnosti. I odluči da pođe pješice. Skrene, noseći uvijek zamotanu kitu cvijeća, u Bregovitu ulicu i na kasi uspinjače naruči ekspresnu vožnju. Kad je ušla u kupé, opazila je u drugom odjelu i onog gospodina, koji je malo prije razgovarao sa fija-kerima. Ponešto se zbuni. Ali kako je on mirno pušio svoju američku lulicu i nije ni pogledao na nju, ona se svrati svojim vlastitim mislima i zaboravi na nj. Tek kad je i on zašao u istu ulicu gdje i ona, pa onda ona njegova lulica među obrijanim usnama, sve to joj dozva u čas u pamet sličnost sa detektivima, kako ih je ono vidjevala u kinu ili ilustracijama avanturističkih romana. Da nije u Zagrebu - pomisli - mislila bi zacijelo da uhodi nju! Ali kad on prođe hitrim korakom naprijed i ne ogleđavši se za njom, ona ponovo na nj zaboravi. Međutim je došla do male barokne kućice i baš dok je ulazila, prigne se onaj gospodin, kao da mu je nešto ispalo. Ona nije toga ni opazila. Samo je poslije nekoliko trenutaka pristupila na izbočeni balkon sa kog se je mogla pregledati čitava ulica i pogleda kroz staklo. U čitavoj ulici nije bilo ni žive duše.

One je večeri njezin muž okasnio. Bilo je skoro jedanaest, a još ga nije bilo. Ona ga je čekala sa večerom i vrlo se zabrinula. Nekoliko je puta otvorila vrata na stubištu, da vidi je li dolazi. Poslala je služinčad na počinak i nestrpljivo iščekivala štopot ključa u bravi na kućnim vratima. Napokon začuje na stubama njegove korake, i poleti mu u susret. Ali kad ga je vidjela ustuknu pred njim. Njegovo je lice bilo iznakaženo od jednog gadnog posmijeha, koji nije nikad opazila na njemu. Pa kako se je ona ustavila na vratima i zauzela prolaz, on zakriješti kroz zube, pun prezira:

- Idi!

Njoj je bilo odmah sve jasno. Dosjetila se je, da je onaj čovjek poslije podne nju uhodio i otkrio njezine tajne pohode u gornji grad. To je pobudilo u njoj prkos i gađenje. I ona je bila spremna na navalu. Kad su ušli u sobu ona ga zapita, bez čuđenja, skoro izazovno:

- Što ti je?

On se opet nasmije onim svojim ružnim posmijehom i reče:

- Ja znam sve. Imam i svjedoke.

- Dao si me uhoditi! Kao da sam kakav tvoj namještenik, koji te krade! -

- Za takovim lupežom kao ti ne šalje se uhoda. Ja sam preponosan za to. Ali ipak - ja znam sve. Sad znaš što ti je činiti. Mi nismo više muž i žena.

- I ti ne želiš, da me saslušam?... - zapita ona nešto blaža u akcentu.

- Ne želim! - odvrati on kratko. - Je li istina, da ti svakoga petka pohađaš svoga nekadašnjeg ljubavnika, koji te je zaveo dok si još pohađala gimnaziju, i ostaješ kod njega nekoliko sati?

- Jest - odvrati ona. - Samo on nije nikad bio moj ljubavnik niti me je ikad zaveo. A danas - Njezin se glas pretrgne u jecaju.

- Danas je napokon sve izašlo na vidjelo! Danas su pale sve krinke. I hvala Bogu!

I on pođe k izlazu al ona krikne za njim:

- Jesi li uvjeren da je sve onako kako govoriš?

- Sve je onako. To jest: ja znam i više nego što velim. Dosta je, da ti spomenem tvoje nekadanje »gostovanje« u Gracu, kod njegove sestre. Nema sumnje, on je vješto sakrio tragove vaših zabava!

- Tko ti je to rekao? Tko ti je to rekao...? - kričala je žena.

- Onaj koji te nije htio uzeti kad je doznao za sve to! -

I otvori vrata od svoje sobe, al prije nego ih je za sobom zatvorio, zaustavi se i prošapta hladno kao da izriče neoporecivu osudu:

- Ne želim te sutra sresti u ovoj kući.

IV.

U prostranoj oniskoj sobi, sa izbočenim balkonom, sa koga se vidi sa dna do vrha, čitava mala i uska gornjogradska ulica, na širokom poliranom krevetu, u velikim vanjkušima, leži nemoćan čovjek. Široka, brokatna pantlika visi na domaku njegove lijeve ruke, kojom može da potegne i tako zazvoni svojoj domaćici. Desna mu je strana tijela potpuno uzeta. Brada i kosa jedva pokazuju koju sijedu dlaku, al lice je žuto i ispaćeno. Ona ruka što se ne miče leži mrtva na pokrivalu kao da je od voska. Nokti su na njoj modri kao čivit.

Starinsko pokućstvo, ormari, okrugli stol sa visokim stolicama, obloženim žutim štoфом - a posvuda gdje god je mjesta velike osušene kite cvijeća, kao da je to sanktuarij kakve bivše pjevačice, koja ne može da se rastane od svojih trofeja. Samo na stolu cvijeće je svježije. Kao da je ovaj čas doneseno. Nekih dvadesetak ruža, još ne potpuno procvalih, što se bijelo i crveno smiješe u toj atmosferi stareža i nemoći.

Bilo je malo prije podneva kad je neko potegao zvonce na kućnim vratima. Nemoćnik se je trgnuo na taj zvuk i poslušao ne bi li razabrao došljakov glas. I njegovo se lice razvedri i začudi u isti mah. To je ona. Mira. Što znači taj posjet u nevrijeme? Da se nije šta ružno desilo? To je uopće prvi put što ona dolazi u dan koji nije petak...

Kad je ušla, on htjede nešto reći, al kako je radi bolesti sporo i teško govorio, mucao je u uzbuđenju samo slomljene riječi, koje se nisu mogle razumjeti. Ona sjede na njegovu postelju, kao što je to zacijelo i drugda običavala, i prekine njegovo mucanje:

- Pošla sam i ostat ću ovdje! Ne idem više od tebe!

On je rastvorio svoje teške oči i rascerio svoje onako rascereno lice obuzet paroksizmom radosti:

- Ostat ćeš! Ostat ćeš ovdje! I ne ćeš više otići!

I dugo je potrajalo ovo njegovo buncanje. Ona je ispričala sve što se je zbilježilo između nje i muža, konstruirala čitavu infamnu intrigu, koju je sapleo oko nje njezin nekadanji ljubavnik, saopćila svoju odluku da ostane ovdje kod svog nemoćnog prijatelja, da ga dvori i da mu služi, a on je neprestano tepao kao da ga je sreća poidijotila:

- Ostat ćeš! I ne ćeš više otići! Ostat ćeš! I ne ćeš više otići!...

I pri tom ju je uhvatio čvrsto za ruku onom svojom jedinom rukom kao da se boji da mu je tko ne odnese. Napokon su se počele njegove riječi kidati u slovke, a onda su se samo usne kretale ne puštajući nikakova glasa, dok nije klonuo na uzglavlje kao da je mrtav. Ona se nasloni na njegovo srce i začuje da još kuca. Tako je ostala sate i sate, nepomična na onoj postelji, držana njegovom rukom kao gvozdеном verigom. Krv joj se potisla u vrške prstiju, a ruka je potpuno utrнула.

Onda nije mogla više. Pokuša da se oslobodi onoga stiska i stane da odmiče jedan njegov prst za drugim. Kad joj je uspjelo, on se probudi i upita:

- Što već bježiš? Kad ćeš opet doći?

Ona se nasmiješi:

- Tako si nekad pitao onu ludu četrnaestgodišnju Miricu, kad te je u jednom bezumnom času poslušala i ovamo došla. Sjećaš se? Onda si bio dobar sa mnom. Onda si me poštedito i očuvao, a mogao si od mene učiniti ono što je poslije, bez puno premissljanja, učinio onaj drugi. Kojom srećom da si me onda uzeo i obljudio! Moj bi život bio drukčiji. Al ja se nisam vratila, ja nisam ispunila svoga obećanja. Stari jedan ispovjednik odbio me od tebe. Prikazao mi te je kao grješnika. Al ja sam te ipak volila. Uvijek sam te volila. Da nisam, ne bih ti se nikad bila povjerila u nekadanjoj svojoj ljutoj nevolji. Pa kad si me izbavio od sramote, moja ljubav prama tebi nije poznavala granica. Čekala sam, da mi riječ rečeš, pa da budem sva tvoja. Al ti si se držao daleko od mene. Mislila sam iz početka da ti se gadim, da me više ne podnosiš. Tek poslije sam razumjela, da nisi htio izrabiti moje harnosti. Onda je već bilo kasno. Ja sam bila žena drugoga. Sjećaš se? Upravo si se bio vratio sa svog putovanja i sreo me na ulici. Nisi ni znao da sam se udala. Pa kad sam ti to saopćila, zadrhtala su tvoja usta, kao sada, i teško si izmucao: »To ja dolazim prekasno!« Jest, dragi: sve je to tako kod mene: prerano ili prekasno. Ali ja sam te jednako volila. Ti si to znao, ali si me izbjegavao. Mislio si: zašto da uznemirujem njezin život? I onako se je dosta napatila! Hvala ti i za to! Jer da si mi rekao, da dođem jednom amo k tebi, ja bih bila došla kao da sam ona luda Mirica iz gimnazije. Onda si iznenada obolio. I nisam mogla a da te ne posjetim. Uostalom: što je i značio i koga je mogao uznemiriti taj posjet kod čovjeka sa mrtvim tijelom? Ja sam to doduše sakrivala, al sam ipak neprestano očekivala čas, da sve otkrijem svome mužu. Htjela sam više puta da mu se povjerim, al on mi je uvijek bio nekako tuđ. Dobar i ljubazan - ali tuđ. Odmjeren i ozbiljan. A zatim: kako da mu kažem što je među nama, a da zatajim ono sa onim drugim?... Uopće bojala sam se priznanjâ: ta jedno me je skoro stajalo časti i života. Napokon sam rekla sama sebi: ako dozna da zalazim k tebi, nije moguće da mi ne će oprostiti. Jer nitko to ne može uzeti za ljubav. To je djelo milosrđa. Samo on, kad je doznao, nije htio ni da me ispita. Osudio me je, a da me nije saslušao. I otišla sam iz njegove kuće i došla u tvoju. U svoju rođenu, a nesuđenu. I sad me uzmi, dragi, zagrlji me tvojom suhom rukom, onom, koja me nije htjela uzeti kad je mogla, od straha da ne povrijedi moje nedužnosti. Sad me primi na svoja mrtva koljena, na kojima sam sretna, kô što nisam bila na najtoplijim dušecima muške sebeljubivosti... Drži me i nedaj me...

I ona spusti svoju glavu na uzglavlje, uz njegov obraz. Kad se malko okrenula, da ga pogleda u oči, vidjela je kako se kroz poluotvorene vjeđe svjetlucaju mutne i ukočene zjenice. Ona se trgne, uhvati ga za ramena, tresne s njima žestoko, pa zajauče bolno i beznadno:

- Dragi! Dragi! Dragi!

Novo doba, 1924.

Rječnik

abažur (franc.) – zaslon, sjenilo
alem (tur.) – dragulj, dijamant
amfibija (grč.) – vodozemac

bešika (tur.) – kolijevka
blaščad – mlado od blaga, stoke
bošča (tur.) – velika marama za glavu
brzdarčić – kožni tobolac
bubikopf (njem.) – kratka ženska figura, moderna 1920-tih godina
buršikozan (franc.) – neuglađen, neotesan

cvancika (njem.) – dvadeset krajcara, sitni austrijski novac

čenakl (tal.) – zatvoreno društvo jednomišljenika
čipav – u koga su male sise
čirak (tur.) – svijećnjak
čivit (tur.) – modriilo

depraviran (lat.) – izopačen
duplijer (tal.) – svijećnjak sa dva kraka; velika voštana svijeća

francav – sifilističan (sifilis se nazivao "francuskom bolešću")

gardina (tal.) – zastor
gikser (njem.) – pogreška, propust
glođva – breskva koja se ne može kalati, nego treba oglodati košticu
grešlja – narodni naziv za sitni austrijski novčić, grošić
gumiguta – džemper, debela vunena majica žućkaste boje
gundelj – hrušt

harnost – zahvalnost
hartija – papir

individualites (franc.) – osobnosti

jaspis (grč.) – poludrugi kamen crvene boje

karafa (tal.) – trbušasta boca
karfijol (tal.) – cvjetača
kisati – "kriviti i mijenjati lice kao što biva kad čeljade hoće da zaplače" (Akad. rječnik)
kontor (franc.) – ured, pisarnica
kontor (franc.) – ured, poslovnica
koparan (tal.) – kratki kaput
kovrljak – vrsta ženskog pokrivala za glavu
kuljav – trbušast
kurtarisati se (tur.) – osloboditi se, riješiti se, otarasiti se

lacman (njem.) – u Dalmaciji pogrdan naziv za stranca, najčešće Nijemca ili Talijana, odnosno gradskog čovjeka općenito
lupija – breskva kalanka

ljesica – gornji dio šake

mazija (franc.) – čelik
mulika – vrsta žutog mekanog kamena
mušaveda (tur.) – napast, bijeda, nesreća, kleveta

oboci – naušnice
opalaš – pogrdan naziv za čovjeka koji

je vrijedan da se spali na lomači
opoćen – oznojen

pantlika – vrpca

paoma – palma

paroksizam (grč.) – vrhunac

part (lat.) – dionica višeglasne glazbene kompozicije

plein-airistički (franc.) – naslikan u punom svjetlu, pod vedrim nebom

podagra (grč.) – giht; kostobolja

praskva – breskva

presiran (lat.) – prisiljen, natjeran, name-tnut

prezbitan (grč.) – dalekovidan

puntapet (tal.) – pribadača, kopča, broš

risalit (tal.) – izbočina na pročelju zgrade

rondel (franc.) – okrugli nasad u parku

sadak (tur.) – vrsta ženskog prsluka

salidž(a) (tal.) – pločnik, kameni pod

skunatoriti – pomalo nabavljati, skuckati

snopit – jak, snažan

šinjorina (tal.) – gospođica

štafaža (franc.) – sporedan ukras; podrška

toque (franc.) – ženski šeširić

vanjkuš (mađ.) – jastuk

voluptuozan (lat.) – razbludan, pohotan

vučija (tur.) – kaca, bačva

zasopljen – zadihan

žovijalan (franc.) – dobroćudan, srdačan